Жаркова Ірина Іванівна
Мечник Лариса Андріївна
Роговська Лілія Ігорівна
Пономарьова Лілія Олександрівна
Антонов Олександр Григорович

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти

У двох частинах

Частина 2

Видавництво «Підручники і посібники»
2025

Підручник написано відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом О. Я. Савченко

Я

ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

ЧАСТИНА 2

3 КЛАС

Видавництво «Підручники і посібники»

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ПРАПОР

ДЕРЖАВНИЙ ГЕРБ

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН

Музика М. Вербицького Слова П. Чубинського

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим
за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття,
козацького роду.

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти

У двох частинах

ЧАСТИНА 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2025

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

УДК [501:37.016](075.2)
Я11

Авторський колектив:
Ірина Жаркова, Лариса Мечник, Лілія Роговська,
Лілія Пономарьова, Олександр Антонов

Підручник написано відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом О. Я. Савченко

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 07.01.2025 № 22)

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Розглянь малюнок (фотографію, схему), розкажи

Пригадай, поміркуй, дай відповідь на запитання

Виконайте завдання. Попрацюйте разом (у парі, групі)

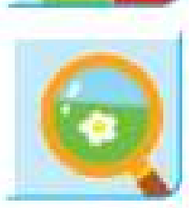

Проведи спостереження, дослідй́, дізнайся.
Виконай практичну роботу

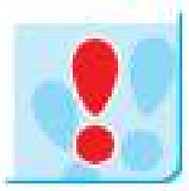

Запам'ятай! Це важливо знати!

Знайди інформацію, скориставшись різними джерелами

Підготуй матеріали

Я досліджую світ : підруч. для 3-го класу закл. загал. се-
Я11 ред. освіти. У 2 ч. Ч. 2 / І. Жаркова, Л. Мечник, Л. Роговська,
Л. Пономарьова, О. Антонов. — Тернопіль : Підручники і по-
сібники, 2025. — 144 с. : іл.
ISBN 978-966-07-0000-0
ISBN 978-966-07-0000-0 (Ч. 2)

УДК [501:37.016](075.2)

ISBN 978-966-07-0000-0
ISBN 978-966-07-0000-0 (Ч. 2)

© Жаркова І., Мечник Л., Роговська Л., Пономарьова Л., Антонов О., 2025
© Видавництво «Підручники і посібники», оригінал-макет, 2025

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Я досліджую світ

ДОРОГІ ДРУЗІ!

Підручник допоможе вам пізнавати навколишній світ і себе в ньому. Ви продовжите спостерігати, досліджувати та відкривати нове.

Сторінками підручника вас супроводжуватимуть:

Професор Лісовенко — знавець природи.
Він допоможе вам пізнавати та досліджувати світ природи.

Дівчинка Вітамінка — знається на правилах безпеки та здорового способу життя.
З нею ви будете досліджувати свій організм, вчитися берегти та зміцнювати здоров'я, поводитися безпечно.

Хлопчик Розумник — знавець сучасності та минувшини.
Він допоможе вам пізнавати та досліджувати світ людей.

Дівчинка Ідейка — майстриня і рукодільниця.
Підкаже вам, як своїми руками втілити в життя різноманітні творчі задуми.

БАЖАЄМО УСПІХУ!

Інтерактивний електронний додаток

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДА (ПРОДОВЖЕННЯ)

ГРИБИ

На які групи поділяють організми? Які ознаки властиві організмам?

Однією з груп організмів є гриби. Тобі більше відомі шапинкові гриби: печериці, опеньки, сироїжки, мухомори.

З яких частин складається тіло шапинкового гриба?

Грибниця міститься в ґрунті. Тут вона переживає посуху та холод. Ця частина має вигляд тонких, розгалужених безбарвних ниток. За сприятливих умов, коли тепло та достатньо вологи, на поверхні ґрунту з'являються шапинка і ніжка.

Гриби, як усі організми, дихають, живляться, розмножуються, ростуть, розвиваються і відмирають. Більшість їх дихає киснем, виділяючи в повітря вуглекислий газ.

Гриби забезпечують свій організм поживними речовинами, які отримують із решток рослин чи тварин. Також вони селяться на живих організмах і живляться їхніми поживними речовинами. Нитки грибниці вбирають розчинені у воді поживні речовини.

Розмножуються гриби спорами та частинами грибниці. У шапинкових грибів спори утворюються в шапинках. Вони дуже дрібні, тому коли достигають, легко розносяться вітром. Зі спор виростає нова грибниця.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Сприятливими умовами для росту й розвитку грибів є наявність тепла, вологи та поживних речовин.

Гриби дуже різноманітні. Вони населяють ґрунт і воду, живуть на рештках рослин чи тварин, у тілах інших організмів. У більшості грибів тіло складається лише з грибниці.

Ознайомся з різноманітністю грибів у природі.

Цвілеві гриби *Дріжджі* *Сажковий гриб* *Гриб трутовик*

Цвілеві гриби селяться на рештках організмів, харчових продуктах і грибницею вбирають з них поживні речовини. Харчові продукти, на яких з'явилися цвілеві гриби, не можна вживати в їжу.

Дріжджі — мікроскопічні гриби, які живляться вуглеводами.

Сажкові гриби, трутовики — це гриби-паразити. Їхня грибниця проникає в організм рослини та споживає її поживні речовини.

Гриби — організми, які відрізняються від рослин і тварин будовою та живленням.

Порівняйте: 1 група учнів — гриби та рослини; 2 група — гриби і тварини. Результати запишіть у вигляді таблиці в зошиті.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

БАКТЕРІЇ

Які групи організмів тобі вже відомі? Із представниками якої групи організмів ти ще маєш ознайомитися?

Бактерії — найменші організми на Землі. Побачити їх можна лише в мікроскоп. За малі розміри бактерії ще називають мікроорганізмами, тобто дуже малими організмами.

Оскільки неозброєним оком побачити бактерії неможливо, то ти навіть не здогадуєшся, що вони є всюди. Бактерії живуть у повітрі, воді, ґрунті, молоці, живих організмах.

Бактерії виявили в льодах Антарктиди за температури −83 °С і в гарячих джерелах, температура яких сягає +85 °С.

В одному грамі ґрунту може міститися сотні мільйонів бактерій. Вони живуть у ротовій порожнині, кишківнику, на поверхні тіла людини.

Яку форму мають бактерії?

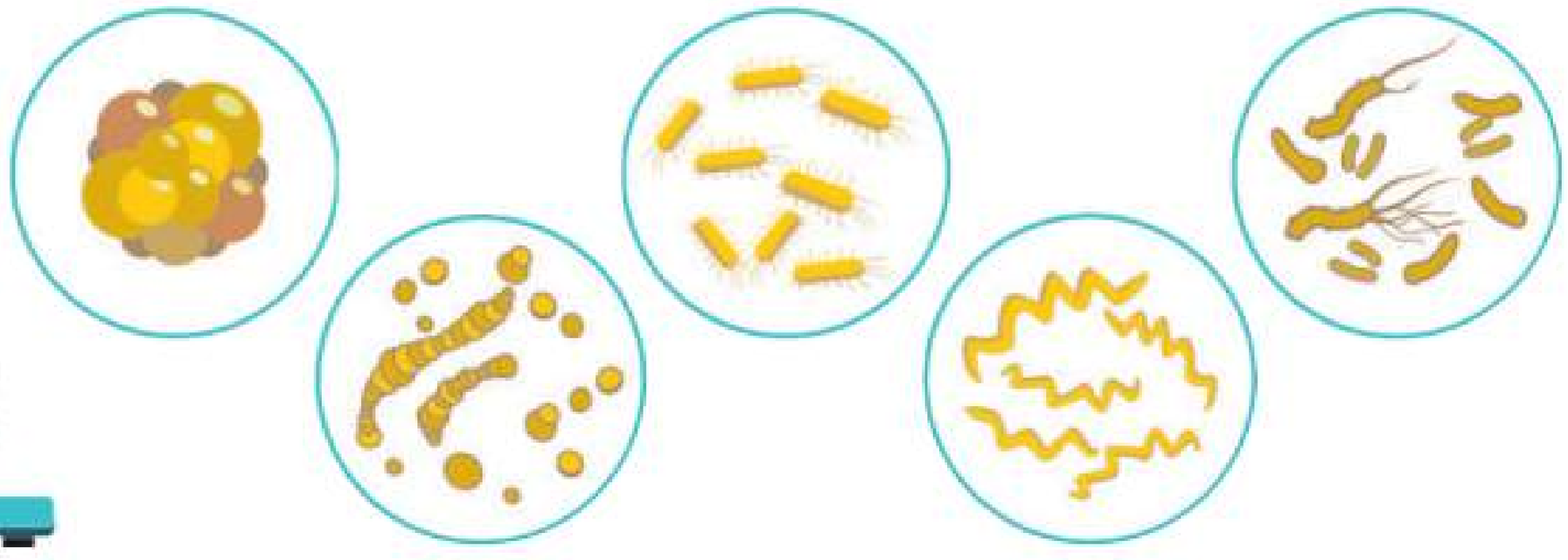

Бактерії різноманітні за формою: кулясті, паличкоподібні, спіральні, зігнуті у вигляді коми тощо.

У деяких бактерій є один або декілька джгутиків, за допомогою яких вони можуть рухатися.

Бактерії, як усі організми, дихають, живляться, розмножуються, ростуть, розвиваються і відмирають. Сприятливими умовами для росту й розвитку бактерій є тепло, волога та поживні речовини.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Більшість бактерій дихають киснем, виділяючи в повітря вуглекислий газ.

Бактерії забезпечують свій організм здебільшого поживними речовинами решток рослин чи тварин. Також вони селяться в тілі живих організмів і споживають їхні поживні речовини. Бактерії поглинають поверхнею свого тіла розчинені у воді поживні речовини.

Розмножуються бактерії поділом навпіл.

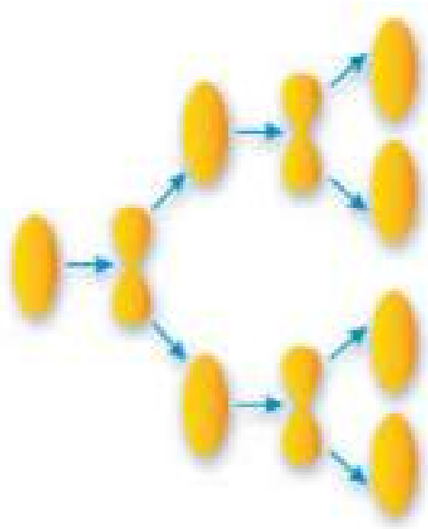

Кожна бактерія ділиться на дві особини. За сприятливих умов вони швидко ростуть і через 20–30 хвилин знову діляться.

За такого розмноження потомство однієї бактерії могло б за 5 діб заповнити всі западини океанів на Землі. Цього не відбувається, тому що більшість бактерій у природі гине.

У водоймах, з яких люди беруть воду для вживання, міститься багато бактерій, серед яких є хвороботворні. Цю воду на водопровідних станціях очищують й обробляють спеціальними речовинами, які вбивають бактерії.

Велика кількість бактерій є на шкірі брудних рук, на немитих овочах і фруктах, у зіпсованих харчових продуктах. Серед цих бактерій можуть бути збудники небезпечних захворювань людини (холера, дизентерія, сальмонельоз та інші).

Складіть правила, дотримання яких допоможе вберегтися від небезпечних захворювань, збудниками яких є бактерії.

Бактерії — найменші на Землі організми, які поширені всюди.

Порівняйте: 1 група учнів — бактерії та гриби; 2 група — бактерії та рослини. Результати запишіть у вигляді таблиці в зошиті.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗМІВ У ПРИРОДІ ТА ЖИТТІ ЛЮДИНИ. ОХОРОНА РОСЛИННОГО І ТВАРИННОГО СВІТУ

З якими групами організмів ти вже ознайомився / ознайомилася? Наведи приклади представників різних груп організмів.

Світ рослин дуже різноманітний і роль їх у природі доволі вагома. Якби не було рослин, не існували б інші організми.

Рослини виділяють у повітря кисень, необхідний для дихання.

Рослини — єдині організми на Землі, які здатні самі виробляти поживні речовини. Частину цих речовин рослина відкладає про запас у різних органах, якими живляться інші організми.

Рослини створюють умови для існування тварин. Серед рослин тварини будують житло, виводять потомство та знаходять схованку від ворогів.

Скориставшись схемою-моделлю, розкажіть, що люди отримують від рослин.

Значення тварин у природі чимале. Тварини є кормом для інших тварин. Вони запилюють квіткові рослини, поширюють плоди з насінням, беруть участь в утворенні ґрунту.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Скориставшись схемою-моделлю, розкажіть, що люди отримують від тварин.

Гриби та бактерії — санітари природи, які очищують довкілля від решток організмів. Вони допомагають перегнивати залишкам рослин і тварин, створюючи перегній, що робить ґрунт родючим.

Завдяки молочно-кислим бактеріям людина отримує сир, кефір, сметану, масло.

Дріжджі використовують для випікання хліба, виробництва пива, спирту.

Організми є сировиною для виробництва ліків: настоянки та мазі з лікарських трав, мед, бджолина та зміїна отрути тощо.

Людина своєю діяльністю чинить згубний вплив на природу. Вона змінює умови життя рослин і тварин. Це стає причиною зменшення їх кількості та загибелі. Багато видів рослин і тварин втрачені назавжди.

Рідкісними стають рослини через надмірне їх збирання. Багато тварин зникає через полювання на них і вилов.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Розгляньте фотографії. Прочитайте й обговоріть заходи, яких уживають люди, щоб зберегти рослинний і тваринний світ.

Рідкісні та зникаючі види рослин і тварин заносять до Червоної книги України.

Створюють заповідники, у яких зберігають умови життя рідкісних рослин і тварин.

У ботанічних садах і зоопарках збирають колекції рідкісних рослин і тварин з метою їх збереження.

Забороняють полювання на рідкісних тварин. Обмежують терміни вилову риби та полювання на птахів і звірів.

Організми мають вагоме значення в природі та житті людини. Збереження рослинного і тваринного світу — справа кожної людини.

Складіть перелік справ із охорони рослин і тварин свого краю, які можете зробити ви — діти.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЯЛИНКА-ВЕСЕЛИНКА

Гадаю, тобі сподобається ця оригінальна листівка. Її родзинка — твоє веселе фото. Подарунок чудовий і настрій піднесений!

- ✓ *85–90 квадратів з гофрованого паперу 1×1 см*
- ✓ *картон, олівець, клей*
- ✓ *стержень кулькової ручки*
- ✓ *фото твого обличчя (діаметр 3 см)*
- ✓ *стрічки, намистинки*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Складі аркуш картону навпіл. Намалюй олівцем контури ялинки (фото 1).
2. Нанеси клей на вузьку смужку вздовж контуру ялинки (фото 2).
3. Торець (тупий кінець) стержня поставив на квадратик гофрованого паперу. Зімни квадратик і прокрути стержень між пальцями. Вийшла трубочка — торцівка[1] (фото 3).
4. Постав торцівку на клей. Кілька секунд зачекай і витягни стержень (фото 4).
5. Кожну наступну торцівку наклеюй таким самим способом поряд із попередньою. Не залишай проміжків (фото 5).
6. Виконай торцювання вздовж усього контуру ялинки (фото 6).
7. Усередину ялинки наклей фото, прикрась листівку (фото 7).

1

2

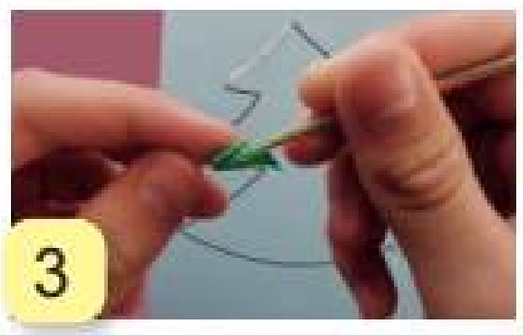
3

4

5

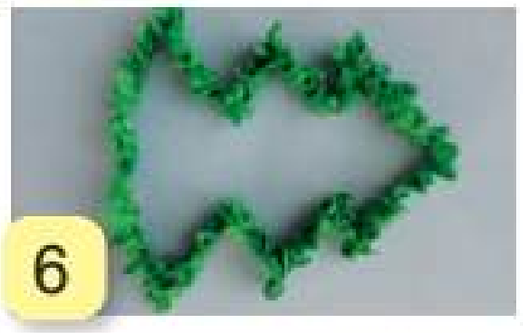
6

7

[1] ***Торцівка*** *— стислий у вигляді конуса шматочок м'якого паперу.*

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Де в природі живуть організми?

Організми живуть там, де є для них необхідні умови: тепло, світло, повітря, вода, ґрунт, поживні речовини.

Для одних організмів необхідні умови для життя є в лісі, для інших — на луках, у водоймах.

Ліс, лука, прісна та морська водойми — це **природні угруповання**. Природні угруповання складаються з організмів, які перебувають у міцному взаємозв'язку між собою і навколишнім середовищем.

Ліс — це природне угруповання, у якому на великих ділянках землі ростуть дерева й інші рослини. Серед рослин лісу живуть різноманітні тварини, гриби, бактерії. Рослини в лісі пристосувалися до сумісного життя, яке проявляється в певному розташуванні різних груп рослин.

Скориставшись схемою-моделлю, визначте, як розташовані в лісі дерева, кущі й трав'янисті рослини.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Рослини лісу ростуть ярусами. Так вони пристосувалися до життя в лісі. Ліс нагадує багатоповерховий будинок. Кожна група рослин займає свій «поверх» — **ярус**.

Верхній ярус утворюють дерева (сосна, береза, дуб, вільха, граб), які потребують багато світла.

Середній ярус формують кущі (ліщина, шипшина, калина, чорниці, ожина, малина).

У нижньому ярусі стеляться трав'янисті рослини.

Кількість світла в лісі зменшується від верхнього ярусу до нижнього. Тому в нижньому ярусі ростуть тіньовитривалі рослини з великими темно-зеленими листками.

Скориставшись фотографіями, опишіть трав'янисті рослини лісу. Які трав'янисті рослини вам траплялися в лісі?

Конвалія

Копитняк

Квасениця

Папороть

Вороняче око

Зірочник

Ліс — це місце життя представників різних груп тварин. У лісі тварини знаходять їжу, місце для облаштування житла та виведення потомства, схованку від ворогів і негоди.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Скориставшись фотографіями, опишіть тварин. Поміркуйте, як вони пристосувались до життя в лісі.

Зозуля

Дятел

Білка

Заєць-русак

Дикий кабан

Козуля

У птахів лісу короткі крила та довгий хвіст, щоб було легко літати між деревами. У багатьох звірів пальці оброєні гострими кігтями, щоб лазити по стовбурах. Аби бути малопомітними, тварини лісу не живуть великими групами, а тримаються поодинці чи парами. У тварин лісу плямисте чи смугасте забарвлення, що робить їх непомітними серед рослин.

Рослини і тварини в лісі міцно пов'язані між собою ланцюгами живлення, тому залежать одне від одного.

Ліс — це природне угруповання, де живуть рослини і тварини, які добре пристосовані до існування в ньому.

Складіть ланцюги живлення, що існують у лісі між ліщиною, березою, дятлом, білкою, куницею, жуком-короїдом.

Підготуй повідомлення про значення лісу в природі та житті людини. Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЛУКИ — ПРИРОДНЕ УГРУПОВАННЯ

Які природні угруповання тобі відомі? Які природні угруповання є у твоєму рідному краї?

Лука — це природне угруповання, де ростуть дикорослі трав'янисті рослини та живуть тварини.

Рослини на луці добре освітлюються Сонцем, тому отримують багато світла й тепла.

Скориставшись малюнками, опишіть рослини луків. Які рослини вам траплялися на луках?

Тонконіг

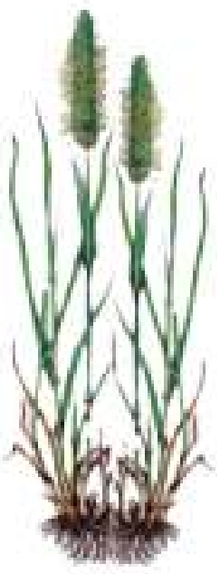

Тимофіївка

Деревій

Волошка

Королиця

На луках ростуть тонконіг, тимофіївка, стоколос, лисохвіст, пирій і чимало інших дуже подібних між собою рослин. У них довгі, вузькі листки і дрібні квітки, зібрані в суцвіття на верхівках довгих тонких стебел.

Інші трав'янисті рослини, які ростуть на луках, називають різнотрав'ям. Це — деревій, волошка, королиця, конюшина, жовтець. На відміну від попередніх, ці трав'янисті рослини відрізняються формою листків, кольором і формою квіток.

Усі рослини луків мають невеликі за розмірами листки, щоб під палючими сонячними променями випаровувати менше вологи.

На луках живуть тварини, які добре пристосувалися до існування серед трав'янистих рослин.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Луки приваблюють комах. Метелики, бджоли, джмелі живляться нектаром квіток. Жуки, личинки метеликів, попелиці харчуються рослинами. Комахи-хижаки (сонечко, коник, бабка) поїдають інших комах.

Скориставшись фотографіями, опишіть тварин луків. Поміркуйте, як пристосувались тварини до життя на луках.

Коник зелений

Перламутрівка

Кріт

Деркач

Куріпка сіра

Ящірка прудка

Луки — це відкриті простори, тому на них живуть невеликі за розмірами тварини. Від ворогів вони можуть заховатися лише в густій траві чи в норах. Забарвлення тіла у тварин луків таке, що робить їх малопомітними серед рослин.

Лука — це природне угруповання, де ростуть трав'янисті рослини та живуть невеликі за розмірами тварини.

Установіть зв'язки організмів між собою та із середовищем існування на луках.

Підготуй повідомлення про значення луків у природі та житті людини. Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПРІСНА ВОДОЙМА — ПРИРОДНЕ УГРУПОВАННЯ

Які водойми називають прісними? Що належить до прісних водойм? Які прісні водойми є в твоєму рідному краї?

Організми живуть не лише на суходолі, а й у воді. У прісних водоймах організми мають усі необхідні для життя умови: світло, тепло, повітря та поживні речовини.

Скориставшись малюнками, опишіть квіткові рослини прісних водойм. Які рослини вам траплялися у прісних водоймах?

Очерет

Стрілолист

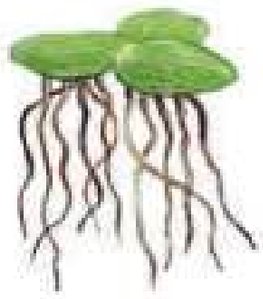

Ряска

Латаття біле

Елодея

На берегах водойм і недалеко від берега ростуть очерет, рогіз, комиш, стрілолист, осока.

На поверхні води плавають великі листки і квітки латаття білого та глечиків жовтих. Ці рослини коренями кріпляться до дна водойми. Повністю занурені у воду елодея і кушир. На поверхні водойм плаває ряска.

У прісних водоймах можна помітити зелені водорості, які мають вигляд ниток. Вони утворюють слизькі нарости на підводних предметах і багно на дні. У товщі води живуть мікроскопічні зелені водорості, які за надмірного розмноження спричиняють «цвітіння води».

У прісних водоймах мешкають комахи, риби, земноводні, плазуни, птахи та звірі. Одні тварини постійно живуть у воді, інші проводять там частину свого життя. Є й такі тварини, які селяться на узбережжі, а живляться у водоймах.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Скориставшись фотографіями, опишіть тварин, які живуть у прісних водоймах і поблизу них. Визначте, як пристосувались тварини до життя в прісній водоймі.

Жук-плавунець

Окунь

Карась

Жаба озерна

Видра річкова

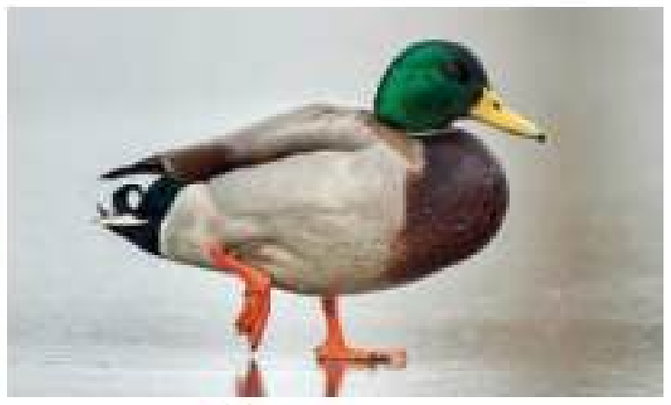

Крижень

Постійно живуть у воді риби, раки та деякі комахи. Там вони живляться і розмножуються. У воді та на узбережжі можна побачити жаб. Вони харчуються комахами, яких ловлять на льоту в повітрі. Розмножуються жаби у воді.

У заростях очерету гніздяться гуси, качки, лебеді. Значну частину свого життя вони проводять на водоймах у пошуках їжі. До прісних водойм поживитися прилітають лелеки та чаплі. На узбережжях прісних водойм можна зустріти звірів: видру, нутрію, бобра.

Прісна водойма — це природне угруповання, у якому живуть представники різних груп організмів.

Установіть зв'язки організмів між собою та із середовищем існування в прісній водоймі.

Підготуй повідомлення про значення прісних водойм у природі та житті людини. Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПТАШКА ВЗИМКУ

Птахи — наші пернаті друзі. Ми повинні піклуватися про них, особливо взимку, коли їм важко знайти їжу. Для цього потрібно підгодовувати птахів насінням соняшника, крихтами хліба, пшоном тощо.

Виготов синичку за зразком.

- ✓ *кольоровий двосторонній папір і картон*
- ✓ *сині та жовті нитки для в'язання*
- ✓ *дерев'яна паличка*
- ✓ *пластикова виделка*
- ✓ *клей, ножиці*
- ✓ *коректор-ручка, скотч*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Самостійно намалюй і виріж шаблони. Виріж за шаблонами деталі виробу (фото 1).
2. Приклей деталі шапки до голови пташки (фото 2).
3. Нанеси коректором-ручкою візерунок на шапку, намалюй пір'ячко, дзьоб, очі. Зроби це з обох боків заготовки. Скотчем приклей паличку (фото 3).
4. Відріж нитку завдовжки 15 см. Перетягни її через середину виделки за зразком (фото 4).
5. Обмотай вістря виделки нитками по 10–12 разів (фото 5).
6. Заготовку міцно перев'яжи ниткою та закріпи вузлами 2–3 рази (фото 6).
7. Зніми її з виделки та розріж (фото 7).
8. Утворений помпончик розпуши, надай йому круглої форми (фото 8). Виготов ще один помпончик. Приклей їх по обидва боки пташки (фото 9).

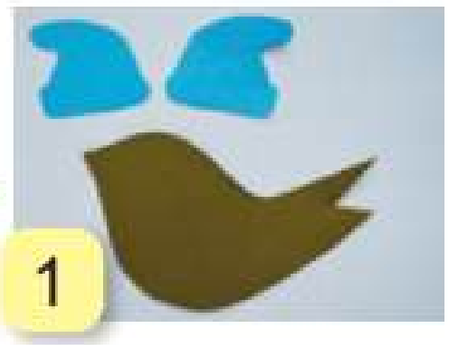
1

2

3

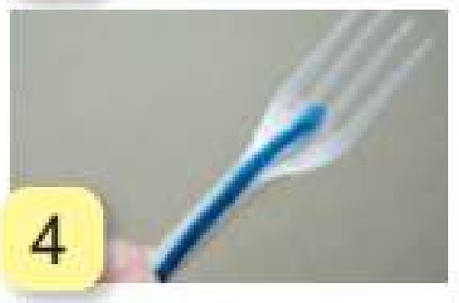
4

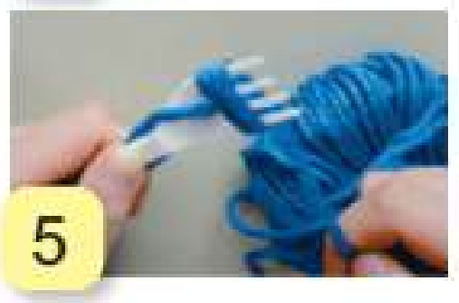
5

6

7

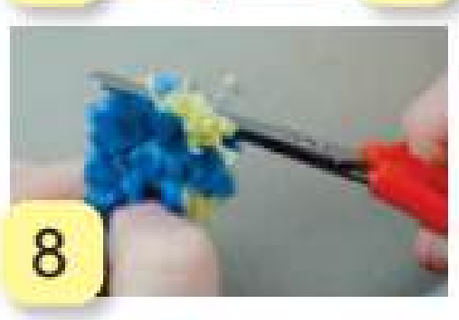
8

9

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

МОРЕ — ПРИРОДНЕ УГРУПОВАННЯ

Які моря є в Україні? Якою на смак є морська вода?

Море — природне угруповання, у якому організми пристосувалися до життя в солоній воді.

У морській воді рослини представлені різноманітними водоростями. Вони живуть у прибережній зоні та населяють товщу моря до глибини 40 м, на яку ще потрапляє сонячне світло.

Скориставшись фотографіями, опишіть представників різних груп водоростей. Поміркуйте, чому вони отримали такі назви.

Зелена водорість ульва

Червона водорість філофора

Бура водорість цистозіра

Тіло водоростей не поділене на органи. Воно нагадує розгалужені нитки, пластинки, кущики.

У верхніх шарах морської води живуть мікроскопічні водорості. Величезні скупчення таких водоростей можуть забарвлювати воду в зелений чи блакитний колір (так зване «цвітіння води»).

Морські водорості виділяють кисень, яким дихають тварини, що мешкають у воді. У заростях морських водоростей водяться мальки та дрібні риби. Водорості є кормом для багатьох морських тварин.

У морській воді живуть переважно риби та декілька видів звірів.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Скориставшись малюнками, назвіть та опишіть тварин, які живуть у морях нашої країни.

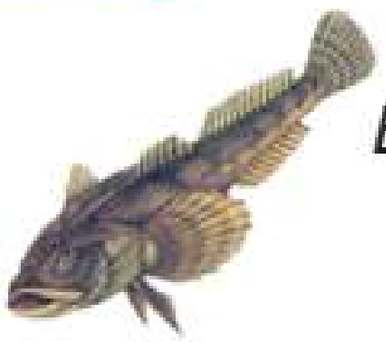

Бичок

Оселедець

Калкан

Дельфін білобокий

Хамса

Катран

Скумбрія

Хамсу, скумбрію, ставриду, калкана, бички, тунця, оселедець виловлюють заради смачного і поживного м'яса. Його використовують у свіжому та замороженому вигляді, а також для виготовлення консервів.

Катран — невелика акула, довжина тіла якої дещо більша 1 метра.

У морях нашої країни живе три види морських звірів: дельфін білобокий, афаліна й азовка. Усі дельфіни живляться рибою.

Море — це природне угруповання, у солоній воді якого живуть переважно водорості та риби.

Установи зв'язки організмів між собою та із середовищем існування в морі.

Підготуй повідомлення про тварину моря *(на вибір)*. Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ

З якою метою було створено Червону книгу України? Які рослини і тварини, занесені до Червоної книги, тобі відомі?

Червона книга України — це документ, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення рослин і тварин. Занесені до Червоної книги України види тварин і рослин підлягають особливій охороні на всій території нашої країни.

З часу її створення кількість видів, які потребують охорони, збільшується. У 1980 році у Червоній книзі України налічувалося 151 вид рослин і 85 видів тварин. А в 2009 році рослин було вже 826 видів, а тварин — 542.

Види рослин і тварин, які занесені до Червоної книги України, поділяють на охоронні категорії. Сторінки, на яких вони розміщені, позначають різними кольорами.

Ознайомся зі сторінками Червоної книги України. Поміркуй, чому сторінки отримали такі назви.

Ховрах європейський

Армерія покутська

На чорних сторінках перелічено зниклі види, яких не знайдено в місцях їх можливого поширення в природі.

Тетерук

Білотка альпійська

На червоних сторінках розміщено види, що перебувають під загрозою повного зникнення.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Гадюка степова

Косарики тонкі

На жовтих сторінках указано вразливі види. Якщо їх не взяти під охорону, вони можуть потрапити у списки на червоних сторінках.

Сатурнія мала

Ясенець білий

На білих сторінках зображено рідкісні види, кількість яких у природі дуже незначна, тому їм загрожує зникнення.

Нетопир-карлик

Лілія лісова

На сірих сторінках розміщено неоцінені та недостатньо відомі види, які можуть бути віднесені до рідкісних видів.

Борсук звичайний

Волошка карпатська

На зелених сторінках зазначено врятовані види, які винесені з Червоної книги через збільшення їх кількості.

Червону книгу України створили, щоб привернути увагу людей до охорони рослинного і тваринного світу.

Чому кількість видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, з кожним роком збільшується?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЗИМОВА КАЗКА

Владарює зима в лісі. Засипала пухнастими кучугурами стежки. Ледве дістався зайчик до приятеля ведмедика, а той заліг у зимову сплячку.

Виготов комбіновану роботу «Зимова казка» за зразком.

- ✓ *аркуш паперу*
- ✓ *кольорові олівці, фломастери*
- ✓ *клей, ножиці*
- ✓ *чай з пакетиків (3–4 шт.)*
- ✓ *кокосова стружка*
- ✓ *вата*
- ✓ *серветка*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. На аркуші паперу намалюй зимовий пейзаж. Промалюй контури тварин (фото 1).
2. Нанеси клей на тулуб ведмедика (фото 2).
3. Густо притруси дрібним чаєм і притисни зверху серветкою (фото 3).
4. Зачекай кілька хвилин, щоб чай приклеївся. Підрівняй контур, струси залишки чаю в коробку. Розфарбуй голову ведмедика (фото 4).
5. Нанеси клей на тулуб зайчика (фото 5). Притруси його кокосовою стружкою. Повтори дії з пункту 4 (фото 6).
6. Приклей вату на барліг (фото 7).
7. Прикрась дерева, кущі ватою і кокосовою стружкою. Намалюй сніжинки (фото 8).

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РОЗДІЛ 3. ЛЮДИНА І ПРИРОДА

ЛЮДИНА — ЧАСТИНА ПРИРОДИ. РОЛЬ ПРИРОДИ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Як поділяють природу? До якої природи належить людина? Чи може людина існувати без природи? Чому?

Людина — частина живої природи. Як усі організми, вона дихає, живиться, росте, розвивається. У неї народжуються діти.

Людина належить до тварин, а саме до звірів. Вона має багато спільного з людиноподібними мавпами.

Скориставшись фотографіями, поміркуйте, у чому подібність людини та звірів. За якими ознаками людина відрізняється від звірів?

Тіло людини має однакову будову та складається із тих самих внутрішніх органів, що й у звірів. Людина народжує своїх дітей і вигодовує їх молоком, на її тілі росте волосся.

Проте людина дуже відрізняється від звірів. Звірі пересуваються за допомогою чотирьох кінцівок, а людина лише за допомогою нижніх кінцівок — ніг. Завдяки прямоходінню верхні кінцівки — руки — в людини звільнилися. Це дало їй можливість працювати.

Людина, на відміну від тварин, здатна розмовляти та мислити. Завдяки праці, мисленню та мові, вона видобуває корисні копалини, виготовляє техніку, будує міста, фабрики й заводи. Людина створює винаходи для покращення добробуту та полегшення життя.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Природа створила людину та дає їй усе необхідне для життя. Від природи вона отримує світло, тепло, воду, повітря, їжу. Достатньо забрати хоча б одну з цих умов, як існування людини на планеті Земля стане неможливим.

Спостерігаючи за довкіллям і досліджуючи його, людина добре вивчила природу.

Скориставшись фотографіями, поміркуйте, які винаходи підказала людині природа.

Які рукотворні тіла людина виробляє для задоволення своїх потреб? З чого людина виготовляє рукотворні тіла?

Краса природи надихає людину на створення творів мистецтва: картин, віршів, оповідань, музики та пісень.

Відпочинок у лісі чи в горах, на морі чи на річці оздоровлює людину, надає їй нових сил.

Людина — частина природи, яка її створила та дає їй усе необхідне для життя.

Які вірші, оповідання та пісні про природу ти знаєш?

Як поводяться упродовж дня домашні улюбленці? Чим вони займаються? Що спільного в поведінці тварини та людини? Чим відрізняються заняття тварини й людини?

Підготуй повідомлення про те, хто такі пейзажисти й анімалісти. Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ВПЛИВ ЛЮДИНИ НА ПРИРОДУ

Яке значення має природа для життя людини?

Людина та природа нерозривно пов'язані між собою. Людина бере значно більше від природи, ніж інші організми. Людина — розумна істота, яка не лише використовує природу, а й змінює її.

Скориставшись фотографіями, визначте, як людина змінює природу. Поміркуйте, як ці зміни впливають на природу.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Для задоволення своїх потреб людина добуває корисні копалини, створює штучні водойми, вирубує ліси, розорює степи та луки. Вона будує електростанції, фабрики та заводи, зводить міста і села. Впливаючи на природу, людина змінює її. Часто ці зміни завдають природі непоправної шкоди.

Якої шкоди завдає природі господарська діяльність людини?

Внаслідок впливу людини стан природи погіршується: забруднюється повітря, вода, ґрунт, зникають рослини і тварини. Погіршення стану природи погіршує життя людей. Люди хворіють, вдихаючи забруднене повітря, п'ючи брудну воду, уживаючи продукти, вирощені на забруднених ґрунтах.

Вирубуючи ліси та розорюючи степи, люди знищують не лише рослини, які очищують повітря, а й довкілля багатьох тварин, руйнують ланцюги живлення. Оскільки в природі все взаємопов'язане, то руйнування хоча б однієї ланки може стати причиною загибелі природи.

Своєю діяльністю людина впливає на природу. Вона повинна брати все необхідне від природи, не завдаючи їй шкоди. Дбаючи про природу, людина дбає про себе.

Як господарська діяльність людини впливає на природу у твоєму рідному краї?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПРОФЕСІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДІЯЛЬНІСТЮ ЛЮДИНИ В ПРИРОДІ

Які професії тобі відомі? Які професії у твоїх рідних?

Професія — це діяльність, яка потребує певних знань, умінь і навичок. Якщо предметом праці є тіла природи, то ці професії пов'язані з діяльністю людини в природі. Таких професій дуже багато.

Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть, чим займаються люди, професії яких пов'язані з природою.

Агрономи — це спеціалісти, які займаються вирощуванням культурних рослин. Вони знають, коли та як їх садити, чим удобрювати, коли збирати врожай і як його зберегти.

Ветеринари — це фахівці, які обстежують і лікують тварин. Вони проводять операції, призначають ліки, роблять щеплення, дають поради, як доглядати за тваринами.

Лісничі — це службовці, які доглядають за лісом. Вони охороняють ліс, стежать за тим, щоб не виникали пожежі, контролюють вирубку дерев, висаджують нові рослини.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Геологи — це люди, які вивчають надра Землі, займаються пошуком родовищ корисних копалин. Вони вивчають гірські породи, проводять лабораторні дослідження.

Метеорологи — це спеціалісти, які збирають дані про температуру повітря, вітер, хмарність неба, опади тощо. **Синоптики** складають прогноз погоди.

Флористи — це люди, які складають квіткові композиції до свят та інших подій. Вони добирають кольори та матеріали, створюючи з квітів витвори мистецтва.

Щоб працювати за професією, пов'язаною з використанням природних ресурсів, потрібно любити та вивчати природу, бережно до неї ставитися.

Професії, пов'язані з діяльністю людини в природі, — це професії людей, які досліджують та використовують тіла природи.

Підготуй повідомлення про одну з професій, пов'язану з діяльністю людини в природі. Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ТОРБИНКА-СІТОЧКА

Пропоную відмовитися від поліетиленових торбинок і замінити їх на торбинки багаторазового використання. Адже пластик засмічує моря, океани, загрожує життю мешканців водойм.

З яких матеріалів, безпечних для довкілля, можна виготовити багаторазові торбинки?

Сьогодні потренуйся виготовляти торбинку-сіточку з паперу. Звичайно, щось важке в неї не покладеш, а невеличкий сюрприз можна.

- ✓ *кольоровий папір*
- ✓ *ножиці*
- ✓ *сюрприз для друга чи подруги*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

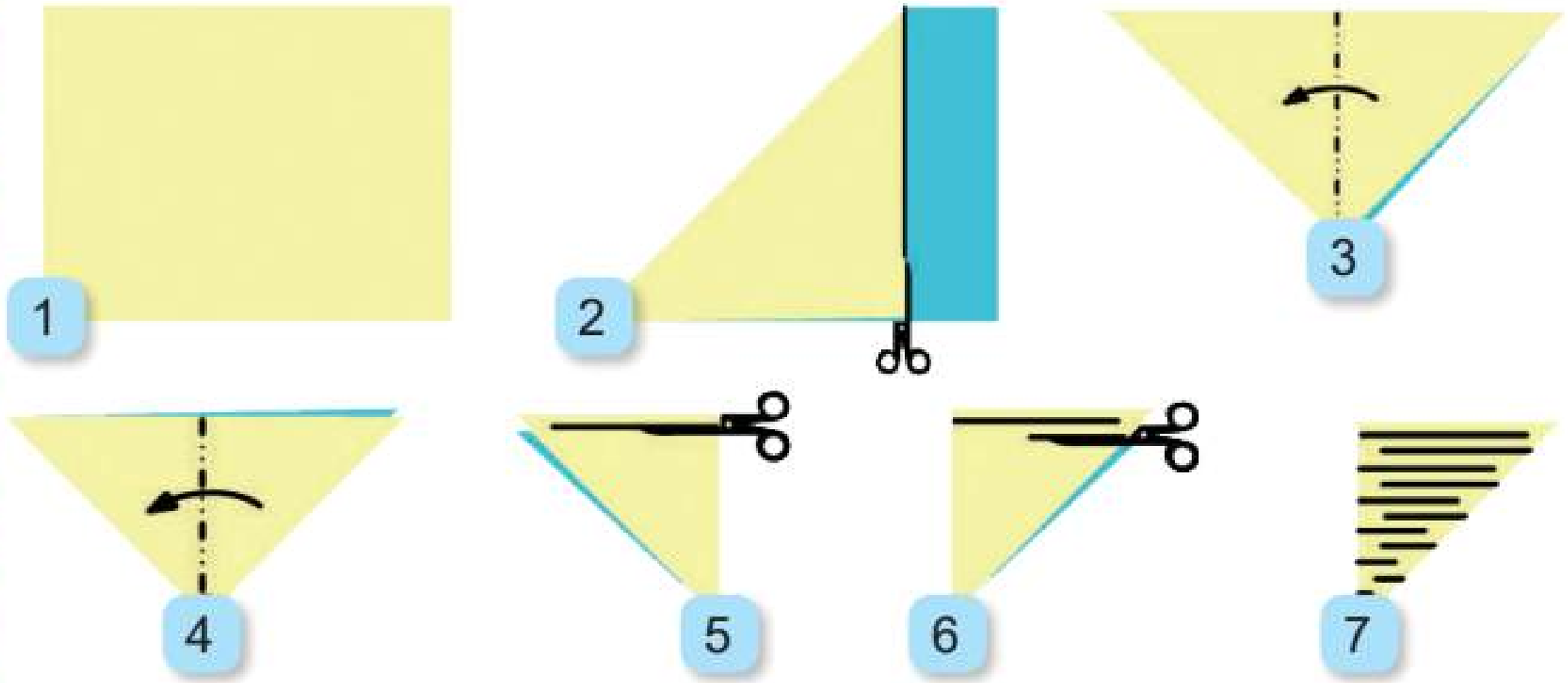

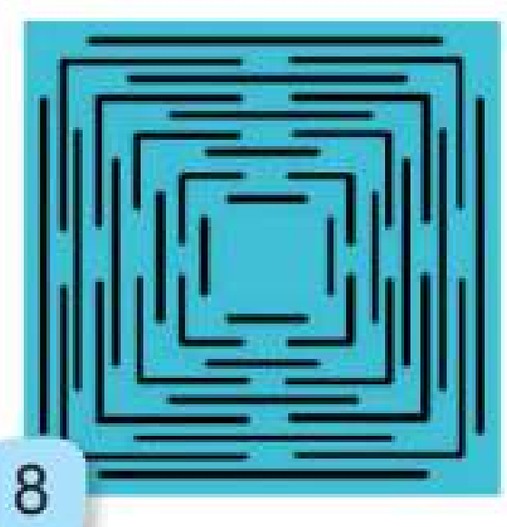

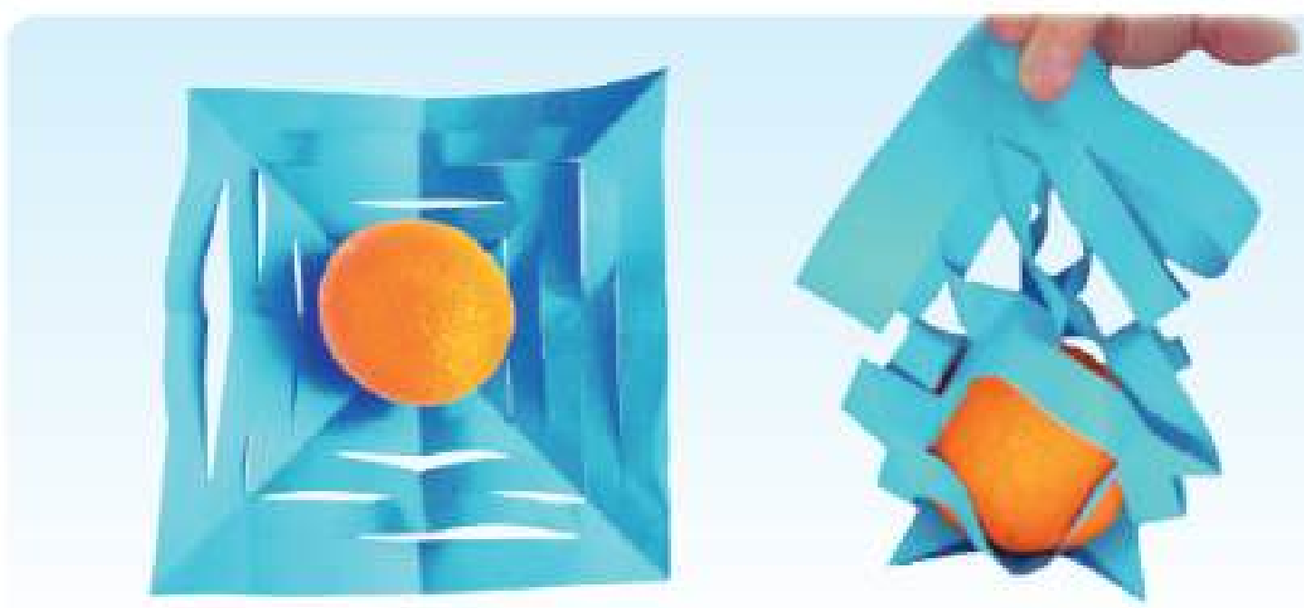

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ВЛАСТИВОСТІ МАТЕРІАЛІВ

З чого людина виготовляє необхідні для свого життя речі?

Для виготовлення необхідних їй речей людина використовує різноманітні матеріали.

Матеріал — це те, з чого виробляють речі. Наприклад, матеріалом для виготовлення стержнів до олівців є графіт, а оболонки — деревина.

Більшість матеріалів, які використовує людина, існують у природі. З часом людина почала створювати матеріали, яких немає в природі, але без яких важко уявити її життя.

Якими можуть бути матеріали? Які ще матеріали тобі відомі?

ПРИРОДНІ МАТЕРІАЛИ

Вугілля

Нафта

Деревина

Глина

Крохмаль

Вовна

МАТЕРІАЛИ, СТВОРЕНІ ЛЮДИНОЮ

Скло

Пластмаса

Гума

Поліетилен

Папір

Цемент

З чого людина створила необхідні їй матеріали, яких немає в природі?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Усі матеріали мають певні властивості, завдяки яким їх використовує людина. Це — колір, запах, прозорість, міцність, пружність, пластичність, водопроникність та інші.

Наприклад, глина — пластичний матеріал. Якщо її змішати з водою, утворюється маса, якій можна надати певної форми. Ця форма зберігається після висушування. Якщо виріб із глини випалити, то він стає твердим і міцним. Завдяки цій властивості глину використовують для виготовлення посуду, цегли, черепиці.

Усі речі людина виготовляє з матеріалів, які мають певні властивості.

Дослідй властивості одного з матеріалів на вибір (деревина, глина, папір, поліетилен, поролон, гума, пластмаса).

1. Розглянь зразок. Визнач колір і запах матеріалу, прозорий він чи ні.
2. Визнач міцність матеріалу, тобто його здатність протистояти руйнуванню. Спробуй розірвати шматок матеріалу.
3. Визнач пружність матеріалу, тобто його здатність відновлювати свою форму після припинення дії на нього. Спробуй зігнути зразок матеріалу та спостерігай, чи відновить він свою форму.
4. Визнач пластичність матеріалу. Спробуй стиснути зразок матеріалу і спостерігай, чи відновить він свою форму.
5. Визнач водопроникність матеріалу, тобто його здатність пропускати крізь себе воду.
6. Зроби висновок про те, для чого можна використовувати досліджуваний матеріал.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Які бувають матеріали? Наведи приклади. Які властивості мають матеріали?

Усі речі, які є довкола тебе, виготовлені з природних матеріалів і матеріалів, створених людиною. Для цього вони повинні мати необхідні властивості. Наприклад, матеріал для будівництва має бути міцним і твердим. Такі властивості мають граніт, вапняк, мармур, запечена глина (цегла).

Скориставшись зображеннями, розкажіть, що людина виробляє з природних матеріалів. Які ще речі виготовляють із природних матеріалів?

Деревина

Глина

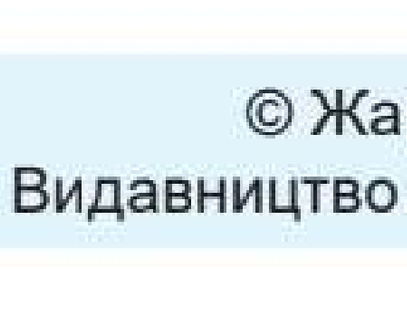

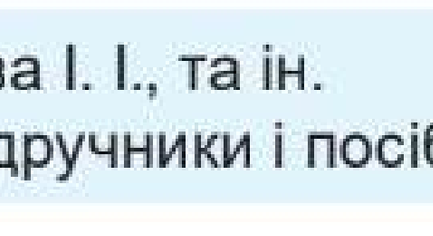

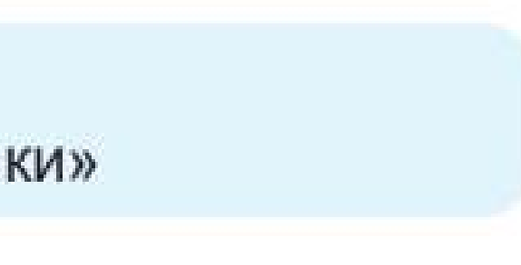

Мідь

Із природних матеріалів людина одержує матеріали, яких немає в природі. З нафти та природного газу виготовляють пластмасу, гуму, поліетилен, з деревини — папір, з піску та інших матеріалів — скло.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Завдяки своїм властивостям матеріали, створені людиною, мають широке застосування. Гума стійка до зношування та пружна. Пластмаса — міцний, легкий і пластичний матеріал. Поліетилен — гнучкий і пластичний. Ці матеріали не пропускають воду та повітря.

Скориставшись зображеннями, розкажіть, що виробляють з матеріалів, створених людиною. Поміркуйте, завдяки яким властивостям людина використовує створені нею матеріали.

Використовуючи властивості матеріалів, людина виготовляє з них різноманітні речі.

З яких матеріалів виготовлені предмети, які є довкола тебе в школі та вдома? Результати запиши у вигляді таблиці в зошиті.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Як ти розумієш слово «техніка»? Чим ти користуєшся, коли виконуєш завдання на уроках «Дизайну і технологій»?

Певну роботу людині допомагає виконувати різноманітна **техніка**: машини, механізми, прилади, пристрої та знаряддя праці.

Скориставшись зображеннями, розкажіть, яку техніку використовує людина. Яку роботу вона виконує?

За допомогою техніки людина зводить будинки, вирощує культурні рослини й утримує свійських тварин. Вона збирає, обробляє та поширює інформацію, перевозить пасажирів і вантажі тощо. На фабриках і заводах за допомогою техніки людина виготовляє різноманітні вироби.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Щоб виготовити техніку, одяг чи взуття, звести будинок, потрібно знати, як і з чого це можна зробити. Відповідь на ці запитання дає технологія.

Технологія описує етапи робо́ти, які потрібно виконати, щоб виготовити що-небудь корисне для людини.

Ознайомся з технологією виробництва паперу з деревини.

Деревину очищують від кори та подрібнюють. Тріски варять у чані з водою та кислотою. Отриману масу відбілюють і фарбують, додають клей.

Паперову масу поміщують у папероробну машину, де її висушують і розгладжують гарячими барабанами. Готовий папір намотують у рулони та відправляють на фабрики для виготовлення книжок, зошитів, газет тощо.

Техніка — це машини, механізми, прилади, які полегшують працю людини. Технологія описує спосіб виробництва.

Яку техніку використовують у тебе вдома? Яку роботу вона допомагає виконувати?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

СНІГОВИЧОК З НИТОЧОК

Неможливо уявити собі зиму без кумедного сніговичка. Діти не лише ліплять його надворі зі снігу, а й виготовляють з різних матеріалів: паперу, пластиліну, шишок.

Сьогодні ти дізнаєшся, як прикрасити новорічну вітальну листівку сніговичком з ниток.

- ✓ *кольоровий двосторонній картон*
- ✓ *циркуль, лінійка*
- ✓ *клей, ножиці*
- ✓ *коректор-ручка*
- ✓ *пластилін оранжевого кольору*
- ✓ *білі нитки для в'язання*
- ✓ *стрічка, блискітки, маленькі ґудзики*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Намалюй циркулем на картоні та виріж два кільця: менше — діаметром 6 см (отвір — 3 см) і більше — діаметром 7 см (отвір — 4 см).
2. Намотай нитки на картонну заготовку завбільшки 8×6 см (фото 1) та розріж їх з одного боку. Отримаємо нитки однакові завдовжки.
3. Закріпи нитки на кільцях за зразком (фото 2, 3, 4).
4. Ножицями підрівняй нитки (завдовжки 2 см) та сформуй кільця (фото 5).
5. Зігни навпіл аркуш кольорового картону. Приклей нитяні кільця. Зроби з пластиліну носик-моркву ну та ротик, приліпи їх. Приклей очі, ґудзики. Прикрась сніговичка та тло листівки (фото 6).

1

2

3

4

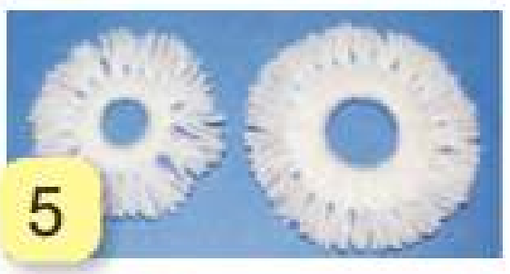
5

6

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ВИНАХОДИ ЛЮДСТВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Які винаходи людства тобі відомі? Як вони змінили життя людини?

Від найдавніших часів до сьогодення життя людини супроводжувалося різноманітними винаходами. **Винахід** — це створення того, що не існувало раніше.

Винахідники — це люди, які завдяки своїм розуму, таланту, знанням і праці створюють нове та покращують те, що вже існує. Серед винаходів людства є такі, які змінили світ і значною мірою вплинули на життєдіяльність людини.

Розгляньте фотографії. Ознайомтеся з історію винаходів техніки й обговоріть, як вони змінили життя людини.

У 1885 році німецький інженер Карл Бенц створив перший автомобіль із бензиновим двигуном. Винахідник не лише розробив конструкцію автомобіля, а й налагодив його виробництво.

У 1903 році американські винахідники брати Райт піднялися в повітря на створеному ними літальному апараті з двигуном. Сконструйований ними літак протримався в повітрі близько хвилини та пролетів відстань 260 м.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Американська винахідниця Джозефіна Кокрейн у 1886 році винайшла механізовану посудомийну машину. Масове виробництво посудомийних машин на заводі розпочалося в 1897 році.

Американський учений Томас Едісон у 1879 році винайшов електричну лампочку. Завдяки цьому винаходу електричне освітлення стало доступним для широких верств населення.

Угорсько-американська винахідниця Марія Телкеш у 1947 році створила першу в світі систему опалення на сонячній енергії. Відтоді сонячну енергію почали використовувати в побуті.

Винаходи людства змінили світ і вплинули на життєдіяльність людини.

Підготуй повідомлення про один із важливих винаходів людства, який значною мірою вплинув на життєдіяльність людини. Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ В ПРИРОДІ

Де ти зазвичай відпочиваєш у вихідні дні та під час канікул? Яке твоє улюблене місце відпочинку?

Ти — частина природи. Природа — це середовище, у якому ти живеш. Вона дає тобі все необхідне для життя: повітря, воду, світло, тепло, їжу.

Похід у ліс, гори чи на берег річки — чудовий активний відпочинок. Можна поди́хати свіжим повітрям, послухати спів пташок, скупатися в річці, побігати босоніж по траві.

Твоя поведінка під час перебування в природному середовищі має бути безпечною, такою, що не зашкодить ні тобі, ні природі.

Розгляньте малюнки, прочитайте й обговоріть правила безпечної поведінки серед природи. Поміркуйте, якої шкоди вам і природі може завдати недотримання цих правил.

Одяг і взуття для прогулянок у природу мають бути зручними. Вони повинні захищати від небезпечних тварин (комарів, кліщів, мурах, змій).

Варто не забувати і про головний убір.

Щоб не заблукати, не відставай від дорослих, не заходь углиб лісу.

У лісі ходи стежками, щоб не нашкодити рослинам і тваринам, які живуть серед трави.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Місця для відпочинку серед природи облаштовуй подалі від мурашників, осиних гнізд тощо.

Не здіймай галасу серед природи. Голосна музика, крики турбують і лякають тварин.

Прибирай після себе сміття. Усі відходи, які залишилися після вживання їжі, збирай у пакет і викидай у смітник.

Природа — це дім рослин і тварин. І цей дім має бути чистим.

Не зривай і не вживай у їжу невідомі ягоди та гриби, вони можуть бути отруйними.

Не знищуй рослини. Не зачіпай диких тварин. Спостерігай за природою та милуйся її красою.

Щоб почуватися безпечно в природі, дотримуйся правил поведінки. Поводься серед природи так, щоб не завдавати їй шкоди.

Обговоріть ситуації, які траплялися з вами під час перебування в природі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ОЩАДЛИВЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Чи зможе людина існувати без природи? Доведи свою думку.

Існування людини пов'язане з використанням природних ресурсів.

Природні ресурси — це тіла живої та неживої природи, які людина використовує для виготовлення необхідних їй речей.

Скориставшись схемою, розкажіть, які природні ресурси використовує людина в своїй діяльності. Поміркуйте, які природні ресурси відновлюються, а які — ні.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

З давніх-давен людина використовує природні ресурси. З розвитком техніки та технологій їх використання значно збільшилося. З часом перед людством постало питання ощадливого використання природних ресурсів. Адже деякі з них, наприклад, корисні копалини, не відновлюються.

Як можна заощадити природні ресурси, які не відновлюються?

Заощадити природні ресурси можна завдяки їх переробці та повторному використанню відходів. Для цього речі, виготовлені з паперу, скла, пластику, металів, збирають роздільно, переробляють. З отриманих матеріалів роблять нові предмети.

За допомогою повторного використання матеріалів людина зменшує вирубування лісів, видобування корисних копалин, забруднення природи сміттям.

Особливу небезпеку становить забруднення довкілля виробами з пластику. Якщо паперове сміття розкладається впродовж двох років, то пластикове — понад сто.

Ощадливо використовуючи воду й електроенергію в побуті, ти можеш зробити внесок у збереження природних ресурсів планети. Запаси прісної води на Землі обмежені, а для отримання електроенергії людина спалює вугілля, поклади якого щоразу зменшуються.

Заощаджуючи природні ресурси, ти можеш зробити значний внесок у збереження природи.

Складіть пам'ятку ощадливого використання в побуті: 1 група учнів — води; 2 група — електроенергії.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ІНДІЙСЬКИЙ СЛОН

Слон уособлює мудрість, терпіння, надійність. Жителі Індії «задобрюють» його різними прикрасами, щоб він приніс щастя в їхній дім.

На цьому уроці ти виготовлятимеш аплікацію «Індійський слон» зі шматочків тканини. Спочатку вибери малюнок або створи ескіз[1] майбутнього виробу самостійно.

1

- ✓ *шматки тканини різних видів (цупкіша — для тулуба)*
- ✓ *кольоровий картон*
- ✓ *клей*
- ✓ *ножиці*
- ✓ *блискітки*
- ✓ *кольорові олівці*

2

3

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Створи ескіз (фото 1). За ескізом — шаблони.
2. Обведи шаблони на тканині (фото 2).
3. Виріж із тканини деталі майбутнього виробу (фото 3).
4. На зворотний бік викрійки по контуру деталі нанеси клей (фото 4). Наклей викрійку на картон.
5. Почергово на тулуб приклей накидку, шапочку, вухо слона, очі. Прикрась слона блискітками. Домалюй деталі (фото 5, 6).

4

5

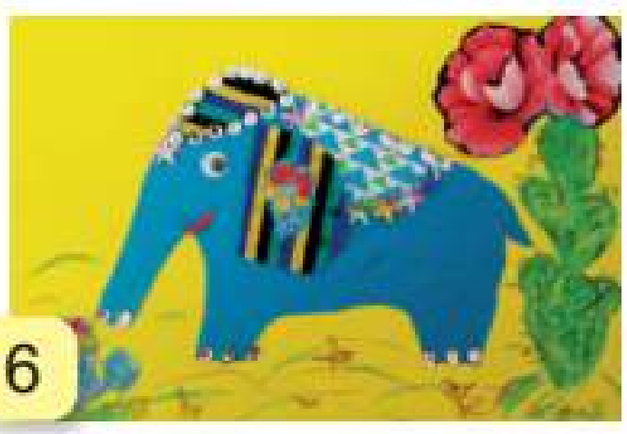

6

[1] ***Ескіз*** *— начерк, з якого починається будь-який малюнок чи картина.*

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ОХОРОНА ПРИРОДИ

Яку загрозу природі становить господарська діяльність людини?

Тобі відомо, що діяльність людини з розвитком техніки і технологій стала значною мірою негативно впливати на природу.

Загрозу для природи становлять забруднення води, повітря й ґрунту, вирубування лісів, видобування корисних копалин, знищення рослин і тварин.

Охороняти природу — означає жити та діяти так, щоб не завдавати їй шкоди. Дотримуючись певних правил, ти зможеш долучитися до охорони природи на Землі.

Прочитайте й обговоріть поради щодо збереження природи. Запропонуйте свої поради. Поміркуйте, як дотримання цих порад сприятиме охороні природи.

Сортуйте побутові відходи. Наприклад, роздільно збирайте відходи з паперу, скла, пластику.

Не використовуйте поліетиленові пакети. Наприклад, вирушаючи в магазин за покупками, беріть екоторбинку.

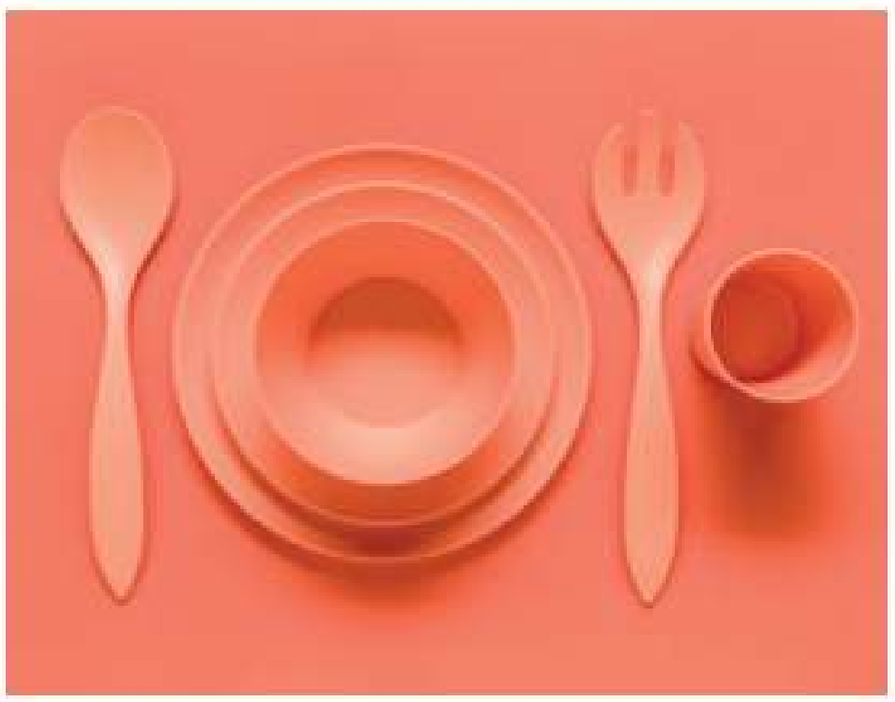

Не користуйтеся одноразовим посудом. Наприклад, вирушаючи на пікнік, беріть пластиковий посуд багаторазового використання.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Ощадливо використовуйте в побуті електроенергію. Наприклад, вимикайте світло й електроприлади, коли йдете з дому.

Не купуйте напої в пластикових пляшках. Наприклад, пластикову пляшку можна замінити на скляну.

Ощадливо використовуйте папір і вироби з нього. Наприклад, паперові саморобки створюйте з використаного паперу.

Не ламайте гілок дерев і кущів, не зривайте квіти, не знищуйте тварин. Наприклад, посадіть дерево біля будинку.

Бережіть ліс. Не розпалюйте вогнище, не смітіть. Наприклад, після відпочинку в лісі зберіть сміття і викиньте в смітник.

Бережи природу, і вона віддячить тобі свіжим повітрям, чистою водою, прохолодою лісу, яскравими квітами та співом пташок.

З допомогою дорослих склади перелік справ, які ти і твоя родина робите для охорони природи.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РОЗДІЛ 4. ЛЮДИНА

ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

Що тобі відомо про те, як побудований організм людини?

Людина — організм, який має дуже складну будову. Як і в рослин чи тварин, тіло людини складається з частин, які називають **органами**.

Скориставшись схемою, визначте, з яких органів складається організм людини. Доповніть схему прикладами органів.

ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

Зовнішні органи
Наприклад:

- шкіра
- волосся
- очі
- ноги 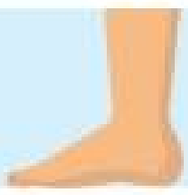
- руки
- ніс

Внутрішні органи
Наприклад:

- серце
- мозок
- шлунок
- легені
- судини
- печінка

Кожен орган має свою форму, будову та виконує певну роботу. Серце змушує кров рухатися тілом, очі — орган зору, зуби подрібнюють їжу, а легенями людина дихає.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Органи, які виконують спільну роботу, утворюють **систему органів**. Наприклад, серце та судини — складові кровоносної системи людини.

Скориставшись схемою, визначте, з яких систем органів складається організм людини. Доповніть схему назвами органів, які входять до складу цих систем.

Усі системи органів утворюють єдине ціле — **організм людини**. Органи та системи органів взаємопов'язані та діють узгоджено. Якщо один з органів пошкодити, то порушиться життєдіяльність усього організму.

Керує роботою всіх органів людини нервова система. До її складу входять головний мозок, спинний мозок і нерви.

Нервова система об'єднує всі органи в єдине ціле і забезпечує зв'язок організму з навколишнім середовищем.

Органи та системи органів утворюють єдине ціле — організм людини. Щоб бути здоровим / здоровою, потрібно знати, як побудований і працює твій організм.

Чому в народі кажуть: «Люди часто хворіють, бо берегтися не вміють»?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ШКІРА. ЗНАЧЕННЯ ШКІРИ ДЛЯ ОРГАНІЗМУ ЛЮДИНИ. ДОГЛЯД ЗА ШКІРОЮ

З яких зовнішніх і внутрішніх органів складається тіло людини? Чим воно вкрите?

Твоє тіло вкрите шкірою. Вона є живою межею між твоїм організмом і навколишнім середовищем.

Погладь шкіру руки та визнач, яка вона на дотик. Відтягни пальцями шкіру руки, а потім відпусти її. Що ти при цьому спостерігаєш?

Шкіра м'яка та пружна, легко розтягується і набуває попередньої форми. Завдяки цьому вона не заважає тобі рухатися.

Яку будову має шкіра? Зверни увагу на розташування елементів будови шкіри.

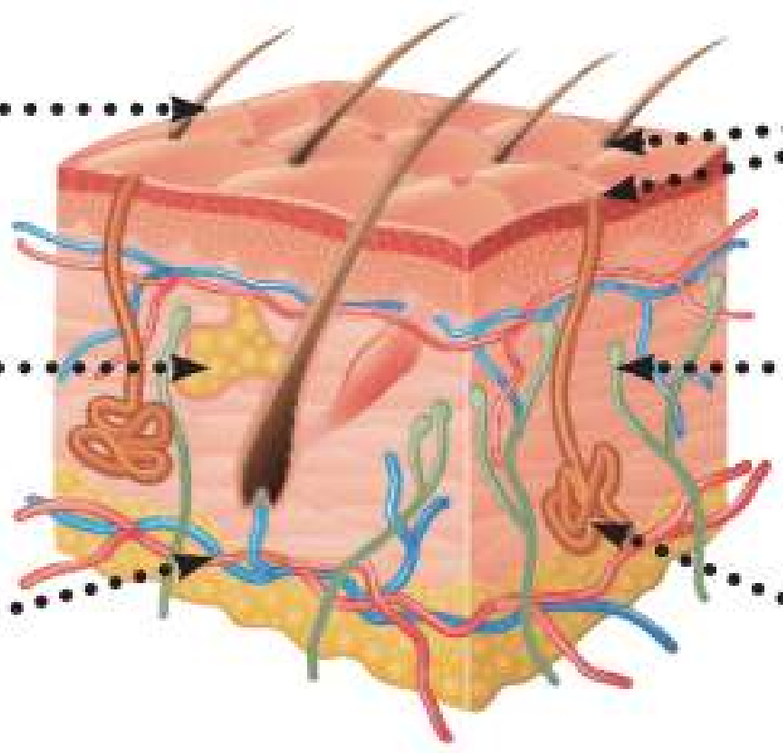

1. Проведи пальцем по лобі, потім приклади палець до скельця. Який слід залишив на скельці палець?
2. Розглянь шкіру за допомогою лу́пи.

На поверхні шкіри є волосини та пори, через які виділяється піт і жир.

Жир виділяють сальні залози. Шкірний жир змащує волосся і вкриває шкіру тонкою водонепроникною плівкою. Ця плівка робить шкіру м'якою та пружною, перешкоджає проникненню бруду й мікроорганізмів крізь пори в організм.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Потові залози в спеку чи під час інтенсивної роботи виділяють піт. Він зволожує шкіру. Коли піт випаровується з поверхні шкіри, тіло охолоджується.

Шкіра має вагоме значення для людини. Вона:

- ✓ захищає внутрішні органи від ушкоджень;
- ✓ захищає організм від проникнення води, шкідливих мікробів і речовин;
- ✓ видаляє з потом шкідливі речовини;
- ✓ захищає від спеки та холоду.

Надійним захисником твого організму може бути лише здорова шкіра. Щоб вона була здоровою, необхідно постійно стежити за її чистотою. Шкіра забруднюється надлишками жиру та поту, до яких легко прилипає пил. Брудна шкіра — сприятливе середовище для розвитку мікробів, серед яких чимало збудників захворювань шкіри.

Хвороботворні мікроби можуть проникнути у твій організм через пошкоджену шкіру: подряпини, порізи, опіки, обмороження. За незначних ушкоджень важливо вміти надавати собі чи друзям першу допомогу.

Яких правил гігієни слід дотримуватись, щоб шкіра була чистою? Які засоби гігієни для цього необхідні?

Шкіра — надійний захисник твого організму. Щоб шкіра була здоровою, стеж за її чистотою та оберігай від ушкоджень.

У яких випадках шкіра може втратити здатність захищати твій організм? Доведи свою думку.

У яких випадках шкіра на руках стає сухою і тріскає? Що потрібно робити в цьому випадку?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ВИШИВАЄМО ХРЕСТИКОМ

Вишивання — це велике надбання нашої багатовікової культури. Наші предки не лише шили одяг, щоб захистись від холоду й ушкоджень, а й оздоблювали його символами-візерунками. Люди вірили в чудодійну силу цих символів.

На цьому уроці ти навчишся вишивати хрестиком.

Правила безпечної роботи під час вишивання.

- ✓ **Голки, шпильки слід тримати в гольнику.**
- ✓ **Не піднось голку з робочою ниткою до обличчя.**
- ✓ **Не заколюй голки, булавки в одяг.**
- ✓ **Робочу нитку відрізай ножицями.**
- ✓ **Вишивати найкраще при денному світлі.**

- ✓ *полотняна чи сітчаста тканина*
- ✓ *нитки для вишивання*
- ✓ *голка, гольничок*
- ✓ *ножиці*

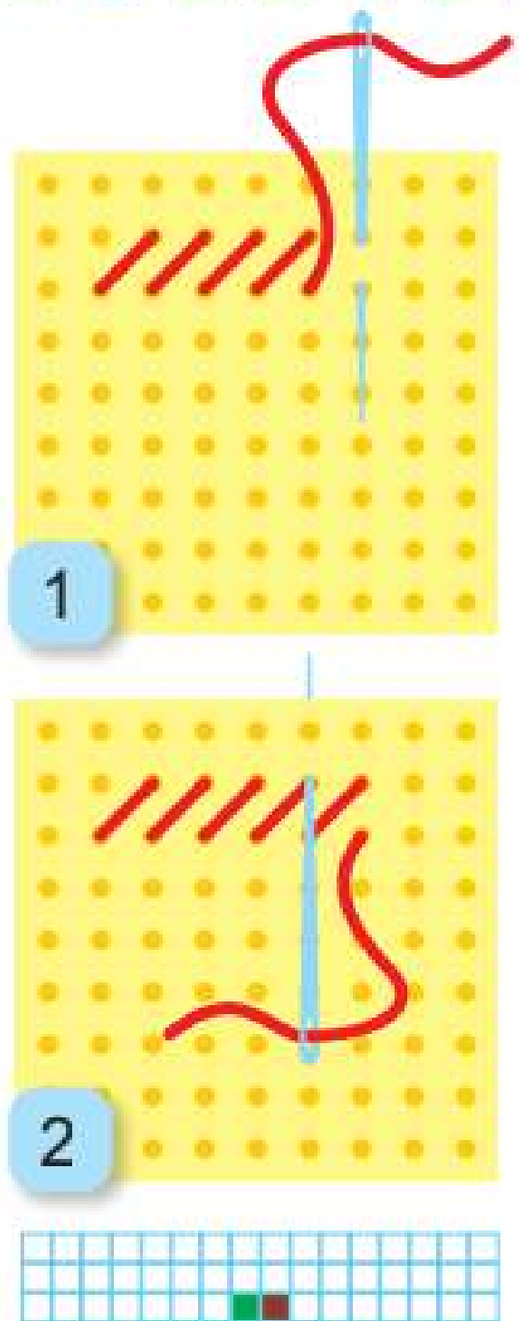

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. За зразком вишивай стібки в один бік (фото 1), а потім повертайся назад, у зворотний бік (фото 2). У тебе вийдуть хрестики.
2. Такий вигляд мають схеми вишивки (фото 3–6). Кожен квадратик — 1 хрестик. Спробуй вишити один зі зразків.

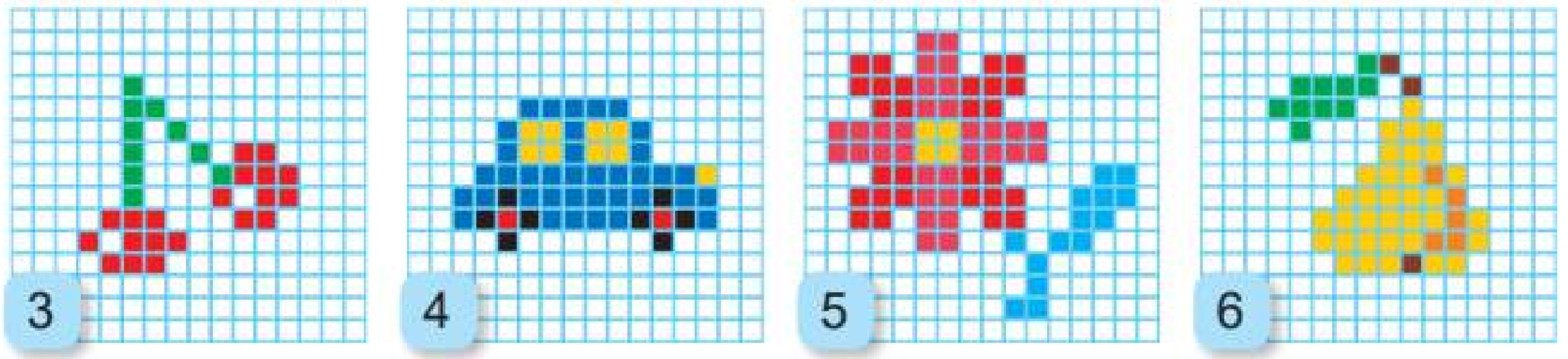

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

СКЕЛЕТ І М'ЯЗИ ЛЮДИНИ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗАХВОРЮВАННЯМ

Що міститься в тебе під шкірою на голові, на руках і ногах?

У різних частинах твого тіла під шкірою розміщені м'язи та кістки. З'єднуючись між собою, кістки утворюють скелет. Скелет людини налічує близько 200 різних за формою та розмірами кісток.

До кісток, шкіри та внутрішніх органів кріпляться м'язи. Вони поділяються на м'язи голови, шиї, грудей, живота, спини, рук і ніг.

Назви́ основні частини скелета людини. Знайди основні групи м'язів у тілі людини.

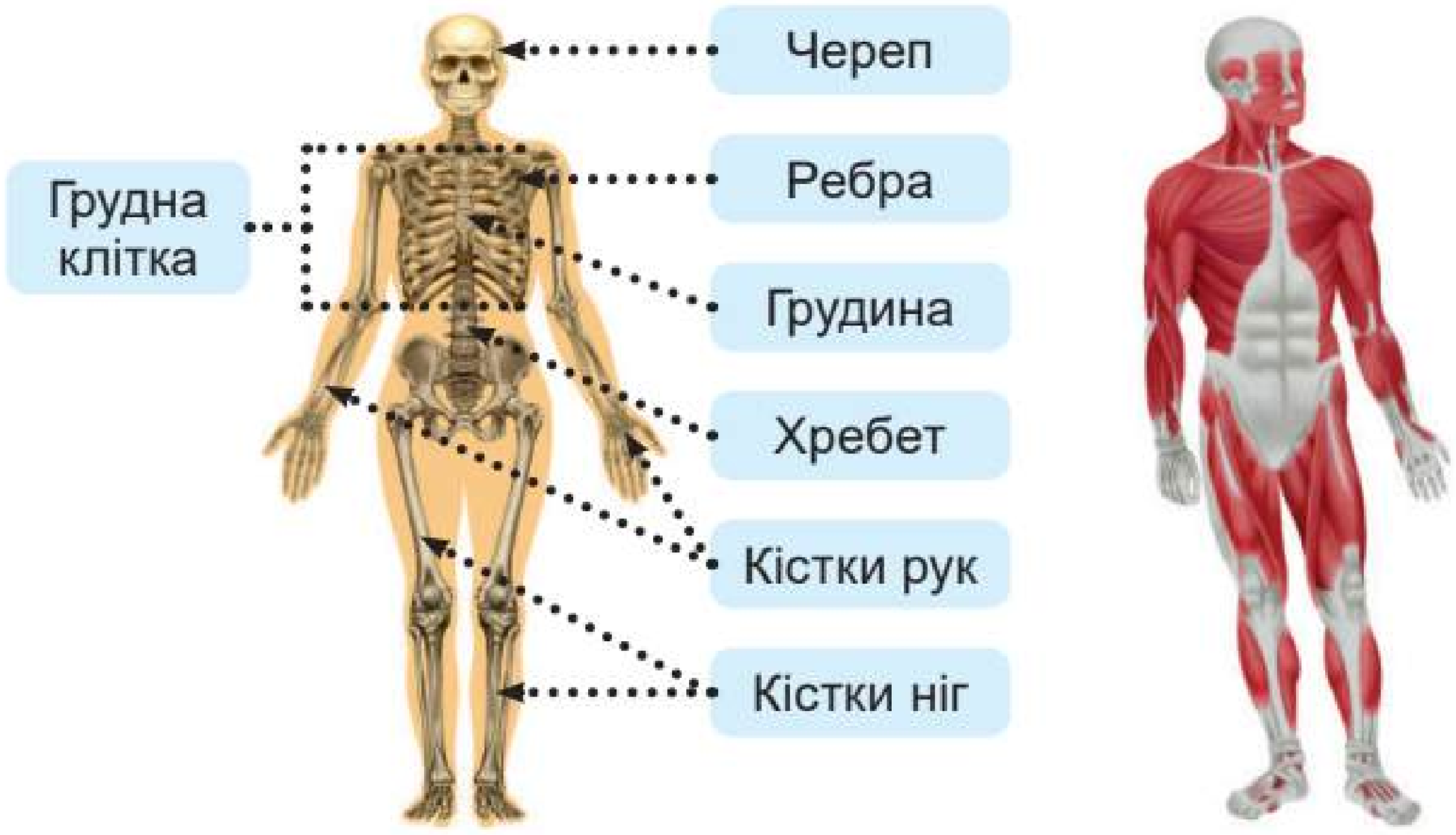

Основою скелета людини є хребет. У верхній частині хребет з'єднаний з черепом. У середній частині до хребта кріпляться ребра. Спереду більшість ребер з'єднані з грудиною. Середня частина хребта разом з ребрами та грудиною утворюють грудну клітку. До хребта кріпляться кістки верхніх (рук) і нижніх (ніг) кінцівок.

М'язи людини можуть скорочуватися і розслаблятися. Завдяки скороченню та розслабленню м'язів людина рухається. Керує роботою м'язів нервова система.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть роботу м'язів.

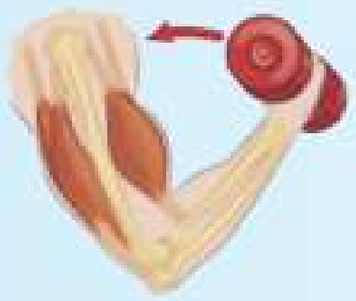

Коли м'язи скорочуються, вони стають коротшими та товстішими. Під час скорочення м'язи тягнуть до себе кістку, до якої вони прикріплені, і рука згинається.

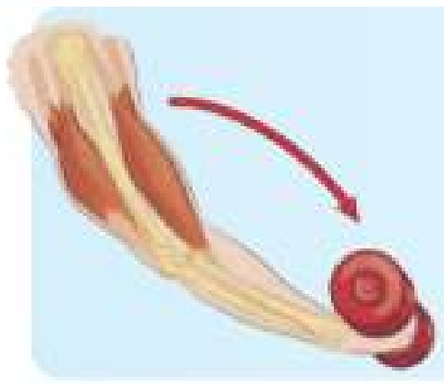

Коли м'язи розслабляються, вони стають довшими і тоншими. Під час розслаблення м'язів кістка повертається в попереднє положення, і рука розгинається.

Скелет і м'язи людини мають таке значення:

- ✓ вони є опорою тіла;
- ✓ забезпечують рухи частин тіла всього організму;
- ✓ захищають найважливіші органи тіла (головний і спинний мозок, серце, легені, печінку).

Які основні причини порушення постави в дітей? Яких порад потрібно дотримуватись, щоб запобігти порушенню постави?

Мати правильну поставу може людина, у якої добре розвинуті м'язи. Адже саме м'язи підтримують випрямленими спину, плечі, шию.

Що сприяє зміцненню м'язів у дітей?

Скелет і м'язи складають опорно-рухову систему твого організму. Стеж за своєю поставою, зміцнюй м'язи.

Виміряй сантиметровою стрічкою окружність опущеної та зігнутої руки вище ліктя. Порівняй результати та зроби висновок.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ОРГАНИ ТРАВЛЕННЯ ЛЮДИНИ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗАХВОРЮВАННЯМ

Які умови потрібні для життя людини?

Щоб рости та розвиватися, навчатися та працювати, людині потрібна їжа.

Харчування — це неодмінна умова твого життя. З їжею до твого організму потрапляють поживні речовини, необхідні для роботи всіх органів. Тобі потрібні різноманітні поживні речовини, що містяться в харчових продуктах рослинного і тваринного походження.

Складіть список: 1 група учнів — продуктів рослинного походження; 2 група — продуктів тваринного походження.

Перетворення їжі в організмі людини на поживні речовини називають **травленням**. Воно відбувається в органах травлення, які складають травну систему організму людини.

Рухаючись в органах травлення, їжа проходить шлях завдовжки 6–7 м. За цей час вона змінюється й перетворюється.

Який шлях проходить їжа в органах травлення?

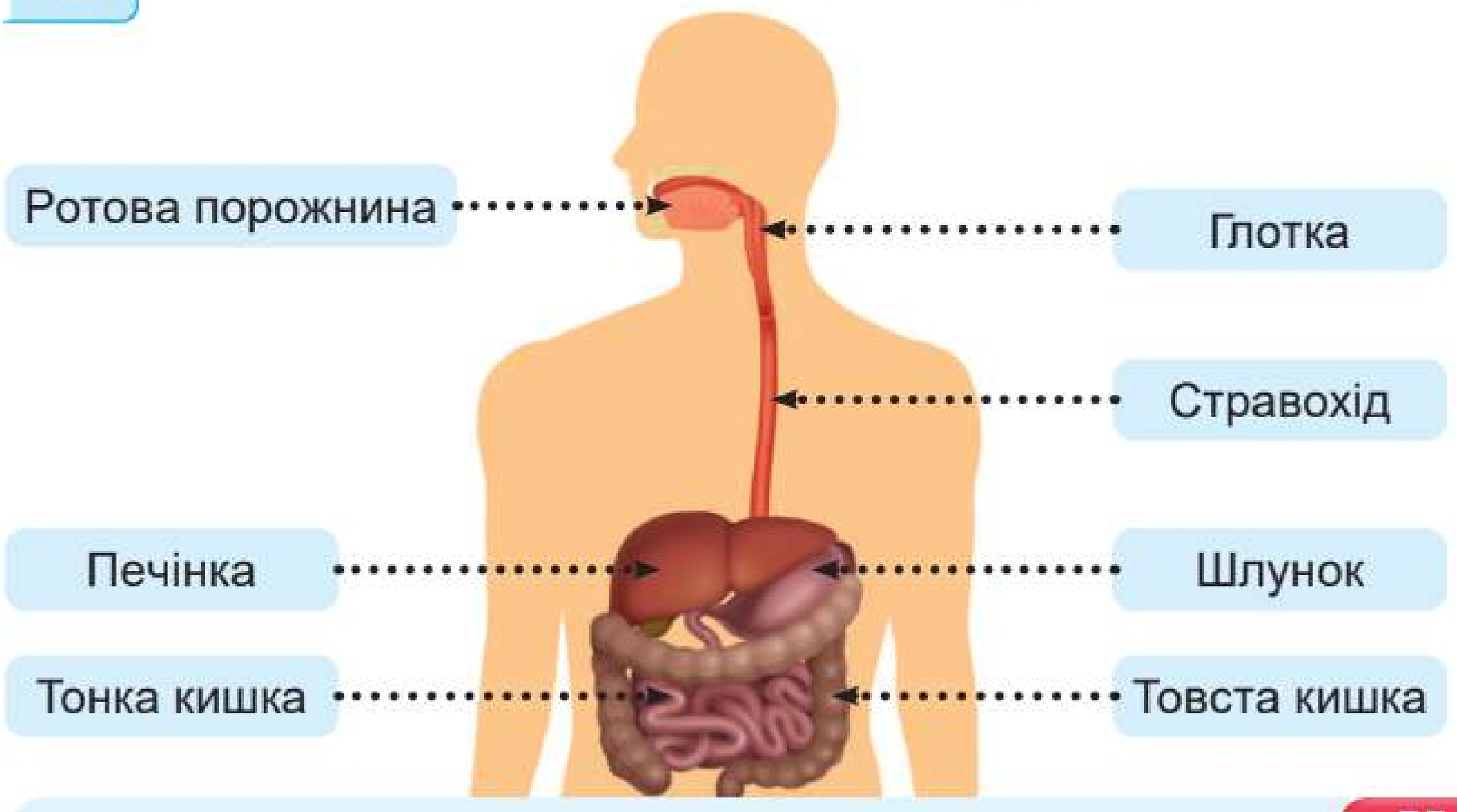

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

- ✓ Спочатку їжа потрапляє в ротову порожнину. Тут вона подрібнюється зубами, перемішується язиком і змочується слиною. Уже в ротовій порожнині їжа починає перетравлюватися під впливом слини.
- ✓ Пережована їжа через глотку стравоходом потрапляє в шлунок, де перебуває 1–4 години. За цей час у шлунку їжа частково перетравлюється під впливом шлункового соку.
- ✓ Зі шлунка їжа надходить у тонку кишку, де остаточно перетравлюється. За допомогою жовчі, яку виробляє печінка, і травних соків їжа перетворюється на поживні речовини. Вони проникають через стінки тонкої кишки в кров. Кров розносить поживні речовини до всіх органів.
- ✓ Неперетравлені рештки надходять у товсту кишку, а з неї виводяться з організму назовні.

Поживні речовини — це білки, жири, вуглеводи. Ці речовини є «будівельним матеріалом» для твого тіла та дають енергію для роботи всіх органів. Щоб з поживних речовин утворилася енергія, потрібний кисень.

Недотримання правил здорового харчування може стати причиною захворювань органів травлення.

В органах травлення з їжі утворюються необхідні для твого життя поживні речовини. Стеж за здоров'ям своїх органів травлення.

Поміркуйте, чому потрібно берегти зуби. Як, на вашу думку, захворювання зубів впливає на процес травлення?

Де у твоєму тілі розташовані основні органи травлення?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Які поживні речовини надходять в організм людини з харчовими продуктами?

Їжа, яку ти споживаєш, дає тобі енергію, необхідну для роботи всіх органів і росту твого організму. Від того, яку їжу ти споживаєш, залежить твоє здоров'я. Їжа повинна бути різноманітною і складатися з корисних продуктів.

Прочитайте й обговоріть користь, яку отримує ваш організм від споживання різних харчових продуктів.

М'ясо, риба, яйця, горох, квасоля, соя, горіхи. Містять білки, які потрібні для росту й розвитку організму.

Молоко і молочні продукти. Містять білки й речовини, які зміцнюють кістки та зуби, сприяють росту.

Овочі та фрукти. Містять вуглеводи та багато вітамінів, які бережуть і зміцнюють здоров'я.

Хлібобулочні вироби, крупи та макарони. Містять багато вуглеводів, які є джерелом енергії для роботи всіх органів.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Твоє здоров'я залежить від того, яку їжу ти споживаєш і як ти харчуєшся. Тому дотримуйся правил здорового харчування:

- ✓ перед їдою мий руки з милом;
- ✓ їж 4–5 разів на день у той самий час, не переїдай;
- ✓ коли їси, не поспішай, добре пережовуй їжу;
- ✓ не їж багато солодощів та борошняних виробів, а також смаженої, копченої, солоної та гострої їжі;
- ✓ зранку обов'язково снідай, а вечеряй не пізніше ніж за 2 години до сну.

Яку їжу та в якій кількості потрібно споживати, щоб бути здоровими?

Щоб рости здоровою людиною, вживай різноманітну й корисну їжу, дотримуйся правил здорового харчування.

Обговоріть наслідки недотримання правил здорового харчування для здоров'я.

Чи завжди ти дотримуєшся правил здорового харчування?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ІРИС

Пропоную навчитися гарно складати столові серветки. Кілька простих маніпуляцій — і твій стіл стане святковим та вишуканим.

✓ *столові серветки різних кольорів*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Склади серветку по діагоналі навпіл (фото 1).
2. Опусти донизу правий і лівий кути серветки (фото 2, 3).
3. Ще раз загни до центра обидва кути (фото 4).
4. Склади заготовку навпіл по горизонталі (фото 5).
5. Склади заготовку ще раз навпіл уздовж вертикальної осі (фото 5).
6. Переверни заготовку знизу догори.
7. Загни правий і лівий кути в утворені «кишеньки». Розрівняй пелюстки-квіточки (фото 7, 8).

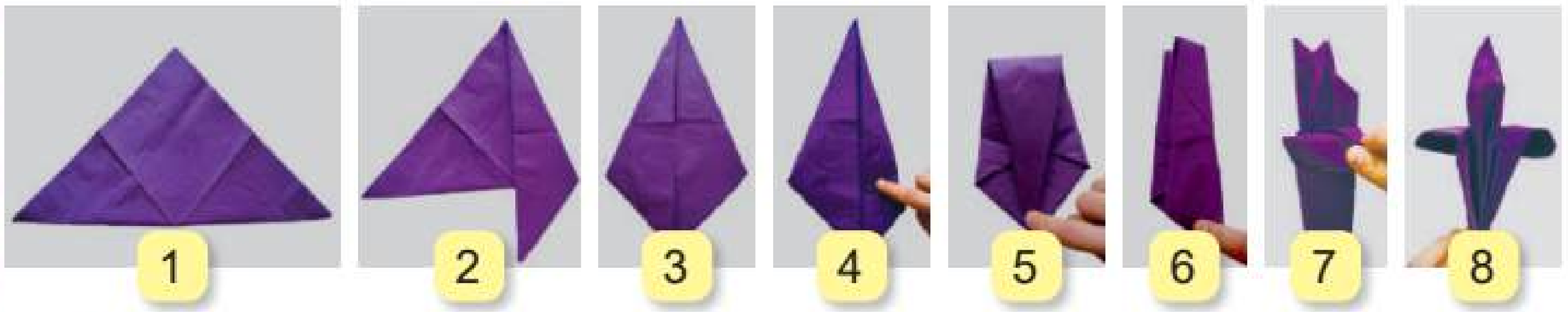

8. Щоб утворити листок, склади серветку навпіл (фото 9).
9. Відігни сторони (фото 10).
10. Зігни заготовку навпіл (фото 11).
11. Перекрути заготовку посередині бантиком (фото 12).
12. У фужер помісти спочатку листок (фото 13), а потім квітку (фото 14).

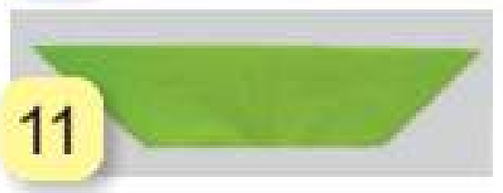

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ОРГАНИ ДИХАННЯ ЛЮДИНИ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗАХВОРЮВАННЯМ

Який газ необхідний для дихання організмам? Де міститься цей газ?

Як і всі організми, людина постійно дихає.

Дихання — це процес газообміну в організмі, унаслідок якого поглинається кисень, а виділяється вуглекислий газ. Кисень потрібний для утворення енергії з поживних речовин.

Поклади руку на груди та зроби глибокий вдих і видих. Зроби висновок, що відбувається з грудною кліткою.

Під час вдиху м'язи скорочуються, грудна клітка піднімається. Під час видиху м'язи розслаблюються, грудна клітка опускається. Дихальними рухами керує головний мозок. Він подає м'язам грудної клітки сигнали, коли потрібно скорочуватися і розслаблятися.

Простеж шлях повітря в органах дихання.

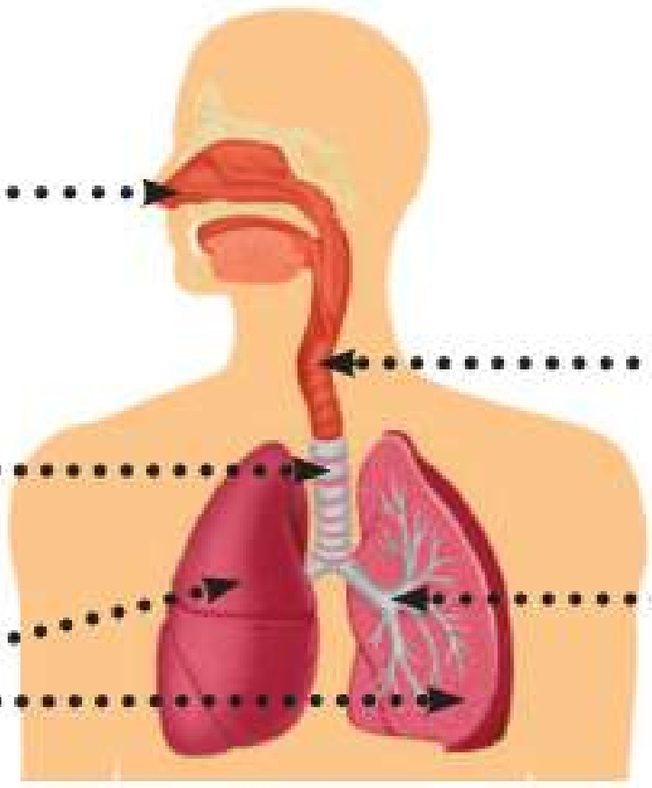

Коли ти вдихаєш, повітря через ніздрі надходить у носову порожнину. Тут воно зігрівається й очищується від пилу та мікробів. Далі повітря через гортань, трахею і бронхи потрапляє в легені.

Від трахеї відходять два бронхи, які розгалужуються в легенях як гілки дерева. На кінчиках найтонших бронхів є легеневі міхурці, з яких складаються легені.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Легеневі міхурці пронизані кровоносними судинами. Стінки легеневих міхурців і кровоносних судин дуже тонкі. Коли повітря потрапляє в легені, то кисень переходить через стінки легеневих міхурців у кров.

Кров розносить кисень до органів, віддає його і забирає вуглекислий газ. Насичена вуглекислим газом кров повертається в легені. Через стінки кровоносних судин у легеневі міхурці потрапляє вуглекислий газ. Під час видиху повітря зворотним шляхом виходить назовні.

Для дихання потрібне чисте повітря. Тоді в легені потрапляє багато кисню і ти почуваєшся бадьоро.

Що потрібно робити, щоб у приміщенні повітря було чистим?

Великої шкоди органам дихання завдає куріння, вдихання тютюнового диму та повітря, у якому містяться хвороботворні бактерії. Тютюновий дим містить шкідливі речовини, які спричинюють захворювання.

Якщо вдихати повітря ротом, можна застудитися. Повітря тоді не зігрівається і не очищується від пилу та бактерій, як це відбувається в носовій порожнині.

Сильний організм переборює хвороботворні мікроби. Щоб органи дихання були здоровими, потрібно загартовуватись, займатися спортом, гратися і працювати на свіжому повітрі.

Під час дихання кров збагачується киснем і звільняється від вуглекислого газу. Щоб твої органи дихання були здоровими, дихай чистим повітрям, уникай контактів із хворими людьми, загартовуй свій організм.

Де в твоєму тілі розташовані органи дихання? Що роблять у твоєму класі та вдома, щоб повітря було чистим?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ОРГАНИ КРОВООБІГУ ЛЮДИНИ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗАХВОРЮВАННЯМ

Як поживні речовини й кисень потрапляють в усі органи тіла людини?

Поживні речовини та кисень до всіх органів розносить кров. Від органів кров забирає вуглекислий газ і шкідливі речовини. **Кров** — це густа рідина червоного кольору. Кількість крові в організмі дорослої людини становить 5–6 л, а в організмі дитини — до 3 л.

Розглянь свою руку. Що ти бачиш під шкірою? Поклади праву руку на ліву частину грудей. Що ти відчуваєш?

Під шкірою видно сині трубочки різної товщини. Це — **кровоносні судини**, якими рухається кров. Великі судини називають артеріями і венами. Вони розгалужуються, як гілки на дереві, на дуже маленькі судини — капіляри.

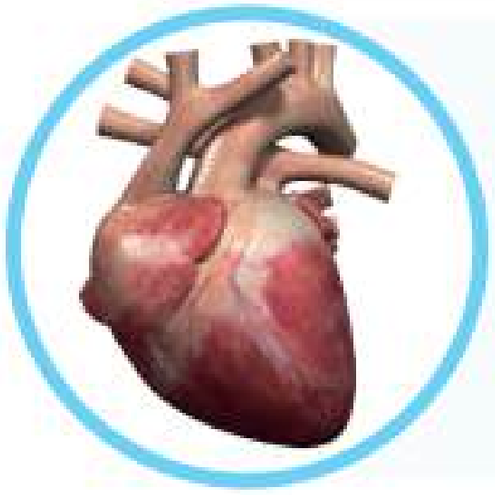

У лівій частині грудної клітки розміщене серце. **Серце** — це орган, який має вигляд мішечка, розміром з кулак. Завдяки роботі серця кров рухається кровоносними судинами.

Рух крові в організмі називають **кровообігом**. Серце виштовхує кров в артерії. Артерії розгалужуються на капіляри, які густою сіткою пронизують усі органи. Через тонкі стінки капілярів кисень і поживні речовини проникають із крові в органи, а вуглекислий газ і шкідливі речовини потрапляють у кров. Шкідливі речовини виводяться з організму із сечею.

Від органів кров, яка містить вуглекислий газ, повертається венами до серця.

Серце виштовхує кров у легені. У легенях кров віддає вуглекислий газ і вбирає кисень. Збагачена киснем кров повертається до серця, яке знову виштовхує її в артерії.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Про стан кровоносної системи можна дізнатися, вимірявши пульс. Притиснувши легко руку до артерій, розташованих близько до поверхні тіла, можна відчути ритмічні коливання їх стінок, тобто **пульс**.

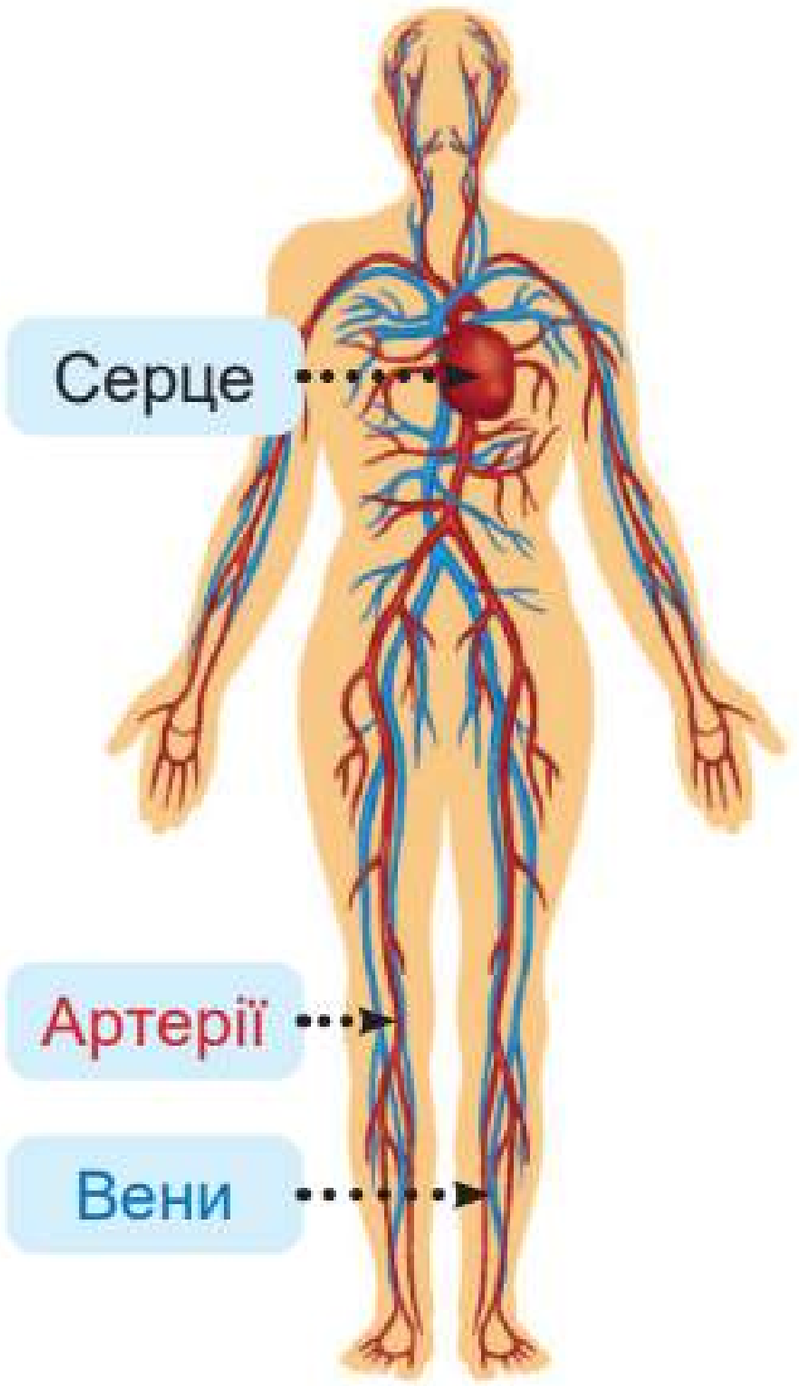

Притисни пальці правої руки до лівої трохи вище долоні. Намацай свій пульс і полічи кількість ударів за 1 хвилину.

Кількість ударів пульсу відповідає кількості скорочень серця. У дітей твого віку серце скорочується близько 90 разів на хвилину.

Для належної роботи організму потрібно, щоб до органів надходила достатня кількість кисню і поживних речовин. Це можливо лише тоді, коли справно працюють усі органи кровоносної системи, і в першу чергу — серце.

Що може стати причиною захворювань серця? Яких порад слід дотримуватись, щоб серце було здоровим?

Завдяки кровоносній системі кров рухається твоїм організмом. Щоб органи кровообігу були здоровими, зміцнюй свій організм.

Чому серце називають двигуном в організмі?

Яким є твій пульс за 1 хвилину, коли ти сидиш? Після 2–3 хвилин ходіння? Після 2–3 хвилин бігу? Порівняй результати. Зроби висновок.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ГОЛОВНИЙ І СПИННИЙ МОЗОК ЛЮДИНИ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗАХВОРЮВАННЯМ

Які системи органів є в організмі людини? Яка система органів керує роботою всіх органів і узгоджує їхню дію?

Твоїми діями і вчинками керують найголовніші органи твого організму — головний і спинний мозок. Від головного і спинного мозку відходять нерви. Нерви пронизують усе тіло та з'єднують органи тіла з головним і спинним мозком.

Головний і спинний мозок разом з нервами утворюють нервову систему твого організму.

Нервова система, яка завдяки нервам наявна в усіх органах, об'єднує організм у єдине ціле. Завдяки нервовій системі всі органи працюють злагоджено.

Де розташовані органи нервової системи в організмі людини?

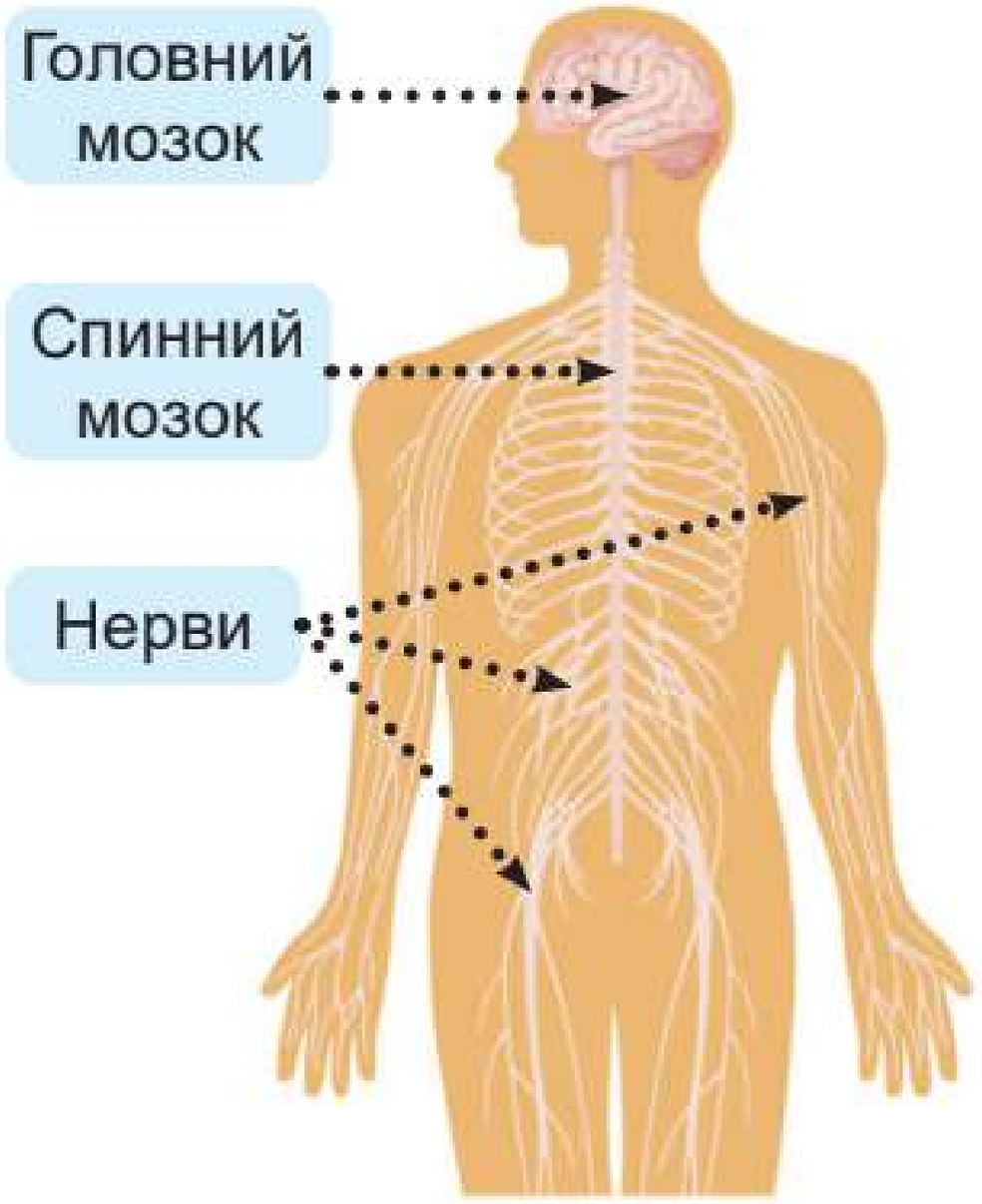

Головний мозок надійно захищений міцними кістками черепа. Спинний мозок має вигляд довгого білого шнура. Він розміщений усередині хребта і теж надійно захищений від пошкоджень.

Центром керування діяльністю твого організму є головний мозок. У нього надходить уся інформація про те, що відбувається зовні і всередині організму. Головний мозок аналізує інформацію і дає команду органам.

Окремі ділянки головного мозку відповідають за певні функції організму: зір, слух, смак, нюх, рухи тощо. Є ділянки, які відповідають за поведінку, мовлення, пам'ять, мислення.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть, як нервова система керує вашими діями.

Нерви, що розташовані в шкірі руки, сприймають подразнення і передають його через спинний мозок до головного. Головний мозок сприймає подразнення і дає органам сигнал до дії.

Іншими нервами сигнал про те, як діяти, передається від головного мозку до м'язів руки. М'язи скорочуються, і рука відсмикується.

Отже, нерви і спинний мозок проводять подразнення до головного мозку. Головний мозок розрізняє подразнення, приймає рішення і дає органам сигнал до дії.

Подразнення від органів слуху, зору, нюху, смаку, дотику передаються нервами одразу до головного мозку.

Нервова система керує роботою всіх органів організму. Вона об'єднує їх у єдине ціле та здійснює зв'язок організму з навколишнім середовищем.

Що станеться з організмом у випадку пошкодження органів нервової системи?

Діяльність усіх органів твого організму залежить від роботи нервової системи, тому потрібно, щоб вона була здоровою.

Щоб нервова система добре працювала, їй необхідні поживні речовини та кисень. Мозок пронизаний густою сіткою кровоносних судин. Він потребує значно більше поживних речовин і кисню, ніж інші органи.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Нервова система ніколи повністю не відпочиває. Частково — коли ти спиш. Проте навіть уночі працюють окремі ділянки головного мозку. Адже уві сні ти дихаєш, працює серце, перетравлюється їжа тощо.

Скориставшись малюнками, обговоріть, що може стати причиною захворювань нервової системи.

Скориставшись малюнками, складіть поради, яких потрібно дотримуватись, щоб запобігти захворюванням органів нервової системи.

Покращити роботу головного мозку ти можеш тренуваннями. Читай книжки, вчи вірші, розгадуй кросворди та ребуси, грай у шахи та в інші ігри, складай конструктори тощо.

Щоб усі органи твого організму працювали справно, веди здоровий спосіб життя.

Чи завжди ти дотримуєшся порад щодо запобігання захворюванням нервової системи?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

СЕРДЕЧКО

Бісер — універсальний матеріал для творчості. Використовуючи різні методи нанизування бісеру, можна виготовити сувеніри, прикраси, брелоки для ключів, оздобити одяг, взуття тощо.

- ✓ *дріт для бісеру*
- ✓ *тонкий шнурок 10 см (для одного сердечка)*
- ✓ *крупний бісер*
- ✓ *ножиці*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Відріж дріт завдовжки 25 см. Нанижи на нього по черзі різнокольоровий бісер. Скрути заготовку в кільце, кінці перекрути кілька разів (фото 1).
2. Вигни заготовку у формі серця (фото 2). Кінці скрути в петельку.
3. Щоб прикрасити середину сердечка, на тоненький дріт нанижи намистину та зафіксуй її (фото 3).
4. Аналогічно нанизуй ще кілька кольорових бісеринок (фото 4).
5. Протягни цей декоративний дріт через середину сердечка та закріпи в місцях перетину (фото 5).
6. Прив'яжи шнурочок до кільця заготовки (фото 6).

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ОРГАНИ ЧУТТЯ ЛЮДИНИ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗАХВОРЮВАННЯМ

За допомогою яких органів людина сприймає все, що відбувається в навколишньому світі?

Інформацію з навколишнього світу ти отримуєш за допомогою органів чуття: зору, нюху, слуху, смаку, дотику. Вони попереджують тебе про небезпеку, дають можливість орієнтуватися в довкіллі.

Кожен орган чуття сприймає лише певні сигнали: очі — світло; вуха — звуки; ніс — запах; язик — смак, а шкіра — дотик.

Органи чуття сприймають інформацію і передають її нервами до головного мозку. У головному мозку є окремі ділянки, які відповідають за зір, слух, нюх, смак, дотик. Людина бачить, чує, відчуває смак, запах і дотик тоді, коли сигнали від органів чуття надходять до головного мозку.

Розглянь малюнок. Прочитай і дізнайся, як працює орган зору.

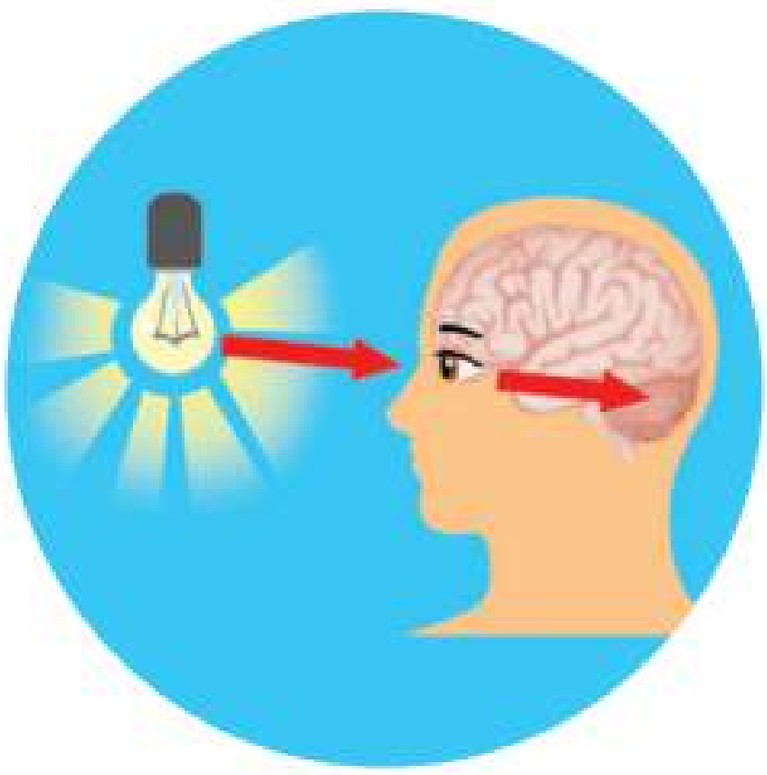

- ✓ Орган зору з'єднаний нервами з головним мозком.
- ✓ Очі сприймають сигнали у вигляді променів світла, які подразнюють нерви.
- ✓ Зоровими нервами подразнення надходить до головного мозку.
- ✓ Там відбувається розпізнавання кольору, розмірів і форми тіл, відстані, руху тощо.

Найбільше відомостей про навколишній світ людина отримує за допомогою органа зору. Завдяки зору вона може читати і писати, малювати, переглядати телепередачі, працювати за комп'ютером тощо.

Подібно до органа зору працюють й інші органи чуття.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Частину інформації про навколишній світ ти отримуєш за допомогою органа слуху. Вуха сприймають звуки, ти чуєш слова, за допомогою яких спілкуєшся.

Орган нюху сприймає запахи. Вони бувають приємними, що викликають в тебе почуття задоволення, апетит, та неприємними.

Орган смаку розпізнає смак їжі, яку ти споживаєш. Різні частини язика розрізняють різні смаки: солодкий, гіркий, кислий, солоний.

Шкірою ти відчуваєш дотик, біль, холод, тепло. На дотик можна визначити форму і розміри предмета, його поверхню. Шкіра попереджає про небезпеку. Наприклад, на морозі вона підказує, що дуже холодно та можна відморозити пальці.

Органи чуття повідомляють тобі про те, що відбувається навколо. Щоб твої органи чуття були здоровими, їх потрібно берегти від ушкоджень і дбати про них.

Що може завдати шкоди органам чуття?

Складіть поради, яких потрібно дотримуватися, щоб:

- ✓ не зіпсувати зір;
- ✓ мати добрий слух;
- ✓ не втратити нюх;
- ✓ не втратити смак;
- ✓ не втратити чутливість шкіри.

Твої органи чуття сприймають інформацію з навколишнього світу. Бережи свої органи чуття!

Як органи чуття допомагають орієнтуватися в навколишньому світі?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Які періоди розвитку відбуваються впродовж життя людини?

Упродовж життя в організмі людини відбуваються зміни. Життя людини поділяють на вікові періоди. Кожному періоду властиві певні особливості росту й розвитку, будови організму, різні види діяльності.

Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть особливості росту й розвитку, характерні для вікових періодів людини. Пригадайте, що ви вміли робити в ранньому дитинстві та в дошкільний період.

Від народження до 1 року — вік немовляти

Упродовж першого року життя немовля швидко росте. У 6 місяців прорізуються зуби, дитина вже може самостійно сидіти.

Коли виповнюється рік, малюк починає ходити, розуміє багато слів, вимовляє перші слова, грається іграшками.

У ранньому дитинстві (до 3 років) прорізуються молочні зуби, дитина вчиться говорити, у неї розвивається мислення.

У дошкільний період, із 3 до 6 років, діти допитливі, мають бажання гратися і навчатися.

У молодшому шкільному віці, до 10 років, частина молочних зубів змінюється на постійні. Діти вміють читати й писати, розвиваються їхні розумові здібності.

Від 1 до 10 років — дитинство

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Від 11 до 14 років — підлітковий вік

Підлітки інтенсивно ростуть, у них формується багато рис характеру.

За період навчання в школі відбувається значний розумовий розвиток підлітків. Вони багато спілкуються між собою, більше уваги приділяють своєму зовнішньому вигляду.

Від 15 до 20 років — юнацький вік

У юнацькому віці майже завершується ріст тіла і розвиток усіх систем органів.

Це період, коли старшокласники замислюються над вибором майбутньої професії, готуються до дорослого життя.

Від 21 до 60 років — зрілий вік

Зрілий вік — це період, коли людина продовжує здобувати освіту, створює сім'ю, народжує і виховує дітей, працює за обраною професією.

Зрілий вік переходить у похилий, відбувається старіння організму.

Протягом життя людина росте та розвивається, з її організмом відбуваються зміни.

Дізнайся в дорослих, як відбувався твій ріст і розвиток від народження.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

УМОВИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Що потрібно робити, щоб зберегти свій організм здоровим, нормально рости та розвиватися?

Найбільшою цінністю для тебе, як і для кожної людини, є життя. У здорової людини всі органи працюють нормально, вона добре почувається, має бажання навчатися, працювати, спілкуватися.

Твоє здоров'я значною мірою залежить від того, який спосіб життя ти ведеш. Здоровою може бути лише та людина, яка дотримується правил, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я.

Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть умови здорового способу життя.

Правильно харчуйся. Вживай різноманітну й корисну їжу. У ній містяться необхідні для твого росту й розвитку поживні речовини та вітаміни. Дотримуйся режиму харчування.

Дотримуйся правил гігієни. Стеж за чистотою свого тіла, одягу та взуття. Підтримуй чистоту у своїй кімнаті, на робочому місці вдома та в школі. Набувай корисних звичок.

Якомога більше рухайся. Роби ранкову зарядку. Грай у рухливі ігри на свіжому повітрі, катайся на велосипеді, роликах, ковзанах. Займайся на уроках фізкультури та в спортивних секціях. Виконуй посильну домашню роботу.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Загартовуй свій організм. Роби це поступово та щоденно. Використовуй для загартовування різні способи: повітряні та водні процедури, сонячні ванни.

Дотримуйся розпорядку дня. Чергуй працю і відпочинок. Після занять гуляй та грайся на свіжому повітрі. Не захоплюйся надмірно переглядом телепередач та грою в комп'ютерні ігри.

Поводься безпечно вдома, у школі та на вулиці. Уникай небезпечних ситуацій. Учися приймати такі рішення, які б не загрожували твоїй безпеці.

Спілкуйся ввічливо, поводься доброзичливо. Уживай під час спілкування слова ввічливості. Уважно слухай співрозмовника, висловлюйся чітко та зрозуміло. Поважай тих, хто є довкола тебе, дбай про своїх рідних.

Від того, як ти дбаєш про стан свого організму зараз, залежить твоє здоров'я, коли станеш дорослою людиною.

Умови здорового способу життя ти маєш не лише знати, а й постійно виконувати.

Чи всі умови здорового способу життя ти виконуєш? Якщо ні, розпочни виконувати те, що ще не робиш.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

БДЖІЛКА

Бджілка — найпрацьовитіша комаха. Вона мешкає на всіх континентах, окрім Антарктиди.

Люди турбуються про бджіл. Ці комахи-трудівниці дають мед, прополіс, віск — корисні продукти бджільництва.

Сьогодні ти виготовиш бджілку з бісеру.

Схема нанизування

- ✓ *дріт для бісеру (завдовжки 80 см)*
- ✓ *крупний бісер (чорний, жовтий, прозорий)*
- ✓ *ножиці*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Посередині дроту розташуй чорну бісеринку. Протягни один з кінців дроту так, щоб утворилась петля. Пропусти дріт через бісеринку та потягни кінці дроту в протилежні боки (фото 1).
2. Нанижи 3 жовті бісеринки й аналогічно протягни через них дріт (фото 2).
3. Нанижи 4 чорні бісеринки, повтори кроки попереднього пункту (фото 3).
4. Працюй за схемою: чергуй жовті та чорні ряди. Дійшовши до 12 ряду, після 4 жовтих бісеринок нанижи на обидва кінці дроту 14 прозорих бісеринок (фото 4).
5. Утвори дві петлі, протягни обидва кінці дроту через 4 жовті бісеринки в протилежних напрямах (фото 5).
6. Продовжуй плести за схемою. Дійшовши до останньої бісеринки, виведені кінці дроту скрути джгутиком і зроби петлю (фото 6).

1

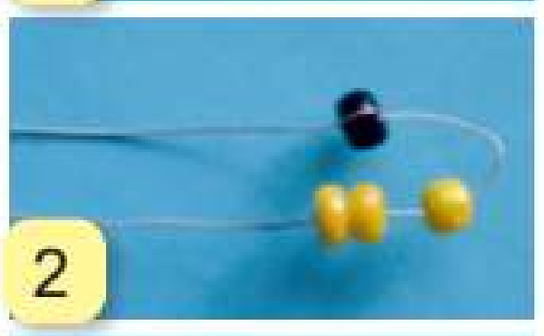
2

3

4

5

6

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ

У чому полягає неповторність кожної людини?
Чим відрізняються між собою люди?

Кожна людина особлива й неповторна. Люди відрізняються зовнішністю, характером, здібностями тощо.

Перше, що помічають під час зустрічі, — зовнішність. **Зовнішність людини** — це її обличчя, статура, одяг і певні особливості вигляду.

Розгляньте малюнки. Визначте, що можна дізнатися про дітей з їхньої зовнішності. Поміркуйте, хто з дітей має привабливий зовнішній вигляд. Чому ви так вважаєте?

Від того, який ти маєш зовнішній вигляд, залежить ставлення до тебе навколишніх людей. Повагу та бажання спілкуватися викликає дбайливо одягнена, чиста, охайна людина.

Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть поради, яких потрібно дотримуватись, щоб мати охайну зовнішність.

Дотримуйся правил особистої гігієни. Часто мий руки, щоденно приймай душ, мий волосся та вуха, зранку і ввечері чисть зуби, чисть нігті та вчасно зрізуй їх.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Доглядай за своїм волоссям та стеж за зачіскою. Зачіска має бути такою, щоб за нею було легко доглядати, щоб волосся тобі не заважало.

Стеж, щоб твій одяг завжди був чистим, випрасуваним та непошкодженим. Знявши одяг, вішай і складай його на своє місце.

Доглядай за своїм взуттям. Щодня чисть його від бруду та пилу, за необхідності змащуй кремом. Якщо взуття намокло, просуши його.

Одягайся відповідно до погоди та виду діяльності. Одяг має бути різним для дому і школи, для буднів і святкових днів, для занять спортом та прогулянок.

Перед тим як вийти з дому, подивися в дзеркало та переконайся, що все з твоїм зовнішнім виглядом гаразд.

Щоб до тебе ставилися з повагою і симпатією, стеж за своєю зовнішністю, будь охайною людиною.

Чи дотримуєшся ти всіх порад щодо охайної зовнішності?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РИСИ ХАРАКТЕРУ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ДОСЯГНЕННЮ УСПІХУ

Що таке характер людини?
Які риси характеру тобі властиві?

Кожна людина бажає досягнути успіхів у своєму житті. **Успіх** — це добрий результат, який ти отримуєш від виконання своєї роботи, наприклад, у навчанні чи спорті, це досягнення певної мети. Хтось ставить собі за мету поглиблено вивчити математику, щоб стати програмістом, хтось — навчитися співати, щоб стати артистом. А ще хтось — бути сильним і спритним, щоб стати спортсменом.

Кожна людина має великі можливості для досягнення своєї мрії. Для цього потрібно виховувати в собі риси характеру, які сприяють досягненню успіху.

Розгляньте фотографії. Ознайомтеся з досягненнями видатних українців та українок. Поміркуйте, які риси характеру допомогли їм досягнути успіху.

Джамала — талановита співачка, народна артистка України, яка стала переможницею міжнародного пісенного конкурсу Євробачення у 2016 році.

Людмила Лузан — багаторазова чемпіонка світу та Європи з веслування на каное. Призерка Олімпійських ігор 2020 та 2024 років.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Леонід Каденюк — льотчик, перший космонавт незалежної України. У 1997 році здійснив політ у космос на космічному кораблі «Колумбія».

Борис Патон — учений-винахідник. Автор способів зварювання металів у космосі й під водою, з'єднання зварюванням тканин організму людини.

Якими здібностями й талантами не володіли б видатні люди, вони не досягнули б успіхів, якби їм не були властиві наполегливість, старанність, працьовитість.

Твої успіхи залежать від твого характеру, поведінки та вчинків. Лише завдяки наполегливій праці ти зможеш досягти успіхів у навчанні чи спорті, мистецтві чи науці. Наполегливість і працьовитість — це риси характеру, які допомагають долати труднощі. Той, хто старається, докладає всіх зусиль, досягає успіху.

Став перед собою мету, завзято йди до неї, виховуючи в собі старанність, наполегливість, працьовитість.

Поміркуйте, які риси характеру заважають досягнути успіху в житті.

Чи властиві тобі риси характеру, які сприяють досягненню успіху? Які ще риси характеру, на твою думку, сприяють досягненню успіху?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РИСИ ХАРАКТЕРУ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ДРУЖНІ ВЗАЄМИНИ З ІНШИМИ ЛЮДЬМИ

З ким ти дружиш у школі, на своєму подвір'ї? Чому ти з ними дружиш?

Мати друзів — це бажання кожного. Щоб у тебе були друзі, потрібно вміти спілкуватися. Твоя поведінка і вчинки мають бути такими, щоб з тобою хотіли дружити. Для цього ти маєш виховувати в собі риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з іншими людьми.

Розгляньте серії малюнків і змоделюйте ситуації, що склалися. Визначте, які риси характеру забезпечують дружні взаємини з іншими людьми.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

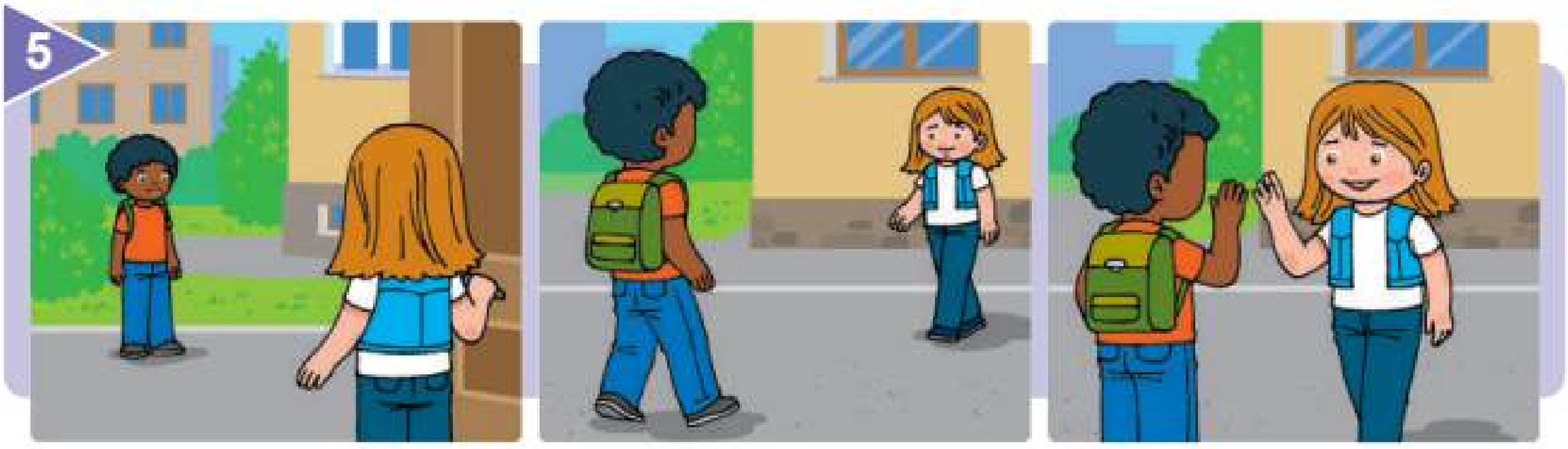

Чесність, щедрість, чуйність, доброта, ввічливість — це риси характеру, які цінують в людях. Ці риси забезпечать тобі дружні взаємини з людьми.

Ніколи нікого не обманюй, завжди кажи правду. Будь щедрою людиною, ділися з друзями, чим можеш.

Будь чуйною і доброю людиною, допомагай, коли знадобиться твоя допомога, виявляй повагу та співчуття до навколишніх. Багато значить для забезпечення дружніх взаємин ввічливість, яка виявляється в шанобливому ставленні до інших.

Будь чуйною, доброю, щедрою, чесною, ввічливою людиною і матимеш дружні взаємини з іншими людьми.

Поміркуйте, які риси характеру псують дружні взаємини з людьми.

Чи властиві тобі риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з людьми? Які ще риси характеру, на твою думку, забезпечують дружні взаємини?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

СМАЙЛИК

Смайлик — схематичне зображення обличчя, що використовується для передачі емоцій.

Виник смайлик ще в середині минулого століття, а популярності набув із поширенням інтернету.

Виготов брелок-смайлик, який відображає усмішку та радість.

Схема нанизування

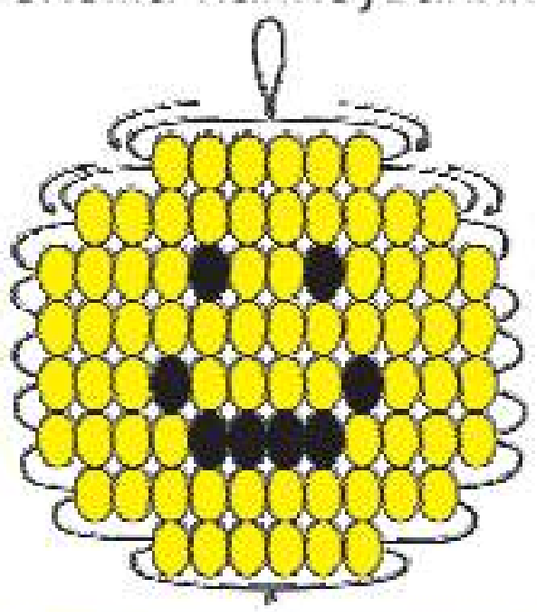

- ✓ *дріт для бісеру (завдовжки 45 см)*
- ✓ *крупний бісер (чорний, жовтий)*
- ✓ *ножиці*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Зігни дріт навпіл, одягни на палець і скрути петлю. Зафіксуй її джгутиком. Нанижи на лівий кінець дроту 6 бісеринок (фото 1).
2. Другим кінцем дроту утвори петлю та пропусти дріт крізь набрані бісеринки. Підтягни кінці дроту (фото 2).
3. Нанижи на другий кінець дроту 10 бісеринок. Пропусти вільний (лівий) кінець дроту через усі нанизані бісеринки. Підтягни кінці дроту (фото 3).
4. Нанизуй бісер за наведеною схемою, стеж за зміною кольорів намистинок (фото 4).
5. Після завершення нанизування скрути кінці у джгутик. Залишки дроту відріж, кінець загни (фото 5). Брелок можна почепити на телефон.

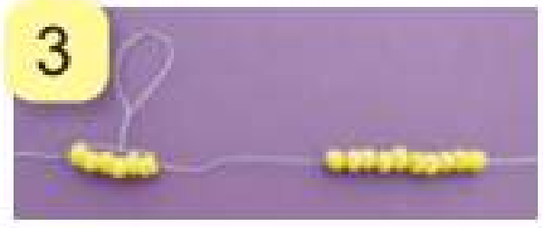

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Чим ти любиш займатися у вільний час? Які в тебе захоплення?

Кожна людина від народження володіє певними здібностями, завдяки яким вона має можливість чогось досягти, стати успішною.

Часто захоплення людини збігаються з її здібностями. Наприклад, людина захоплюється музикою та співом, тому що має гарний голос і добрий слух. Вона займається своїм улюбленим заняттям, не шкодуючи ні часу, ні сил.

Скориставшись малюнками, обговоріть, які здібності притаманні дітям. Поміркуйте, у який спосіб можна виявити свої здібності.

Щоб пізнати свої здібності, ти маєш не байдикувати, а чимось захоплюватися, займатися якоюсь діяльністю. Наприклад, розпочати малювати чи співати, танцювати чи писати вірші, відвідувати спортивні секції чи створювати цікаві саморобки. У процесі діяльності

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ти виявиш те, що тобі найбільше подобається і найкраще вдається. Тобто те, до чого ти маєш здібності.

Якщо ти виявиш в собі акторські здібності, розпочни займатися в театральному гуртку. Маєш здібності до занять спортом — вибери «свій» вид спорту та запишися в спортивну секцію. Якщо в тебе здібності до малювання, — відвідуй художню школу тощо.

Твої здібності — це твої можливості, які можуть перетворитися на дійсність лише за певних умов. Здібності потрібно розвивати та вдосконалювати. Для цього треба мати бажання, бути працелюбною, наполегливою та старанною людиною. За цих умов тобі все вдасться і ти зможеш досягти успіху. Доказом цього є життя видатних людей.

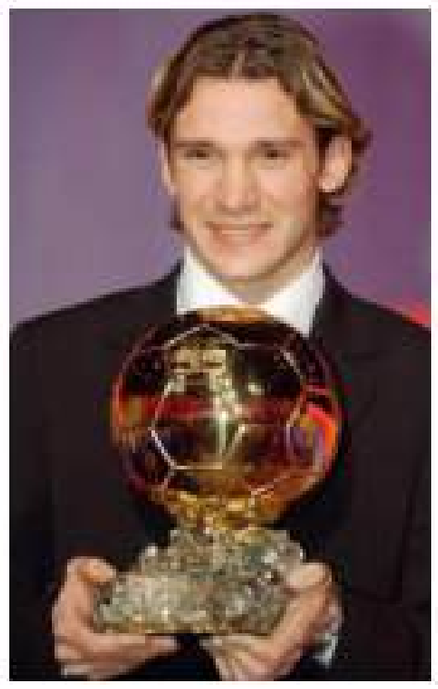

Ще в дитинстві Андрій Шевченко захопився грою у футбол. Він почав відвідувати спортивну секцію, де виявилися його здібності до цього виду спорту. Завдяки старанним і наполегливим тренуванням Андрій розвивав свої здібності й став відомим на весь світ футболістом, багаторазовим чемпіоном України з футболу, володарем «Золотого м'яча» як кращий футболіст Європи. Він був головним тренером національної збірної України з футболу — і це лише незначний перелік його здобутків.

Твої можливості значною мірою залежать від твоїх здібностей. Виявляй свої здібності та наполегливо працюй над їх розвитком.

Чому в народі кажуть: «Кожна людина створює себе сама»?

Які здібності притаманні тобі та членам твоєї родини? Які здібності передалися тобі від твоїх рідних?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Для чого ти навчаєшся в школі? Які шкільні предмети тобі подобаються?

Ти ходиш до школи, щоб навчатися. Навчання — це твоя основна праця, яка дає тобі знання, розвиває уміння, виховує навички.

Здобуті знання, уміння й навички тобі знадобляться для того, щоб застосовувати їх у житті. Завдяки їм та опануєш омріяну професію, будеш почуватися впевнено в майбутньому.

Навчаючись, ти привчаєшся до розумової праці, стаєш відповідальною та дисциплінованою людиною.

Скориставшись малюнками, обговоріть, для чого потрібні знання. Поміркуйте, знання з яких предметів знадобляться людям зображених професій.

Якби люди не навчалися, вони не мали б того, що мають зараз. Адже для того, щоб сконструювати автомобіль чи звести будинок, пошити одяг чи спекти хліб, потрібні знання. Люди не знали б, як виготовити

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

тканину, у них не було б електричних лампочок, телефона, літака. У них не було б цукерок, адже вони не знали б, звідки береться цукор і шоколад. Усі досягнення та винаходи створені людьми, які в дитинстві мали допитливий розум і потяг до знань.

Знання з математики необхідні інженерам, програмістам, бухгалтерам, конструкторам.

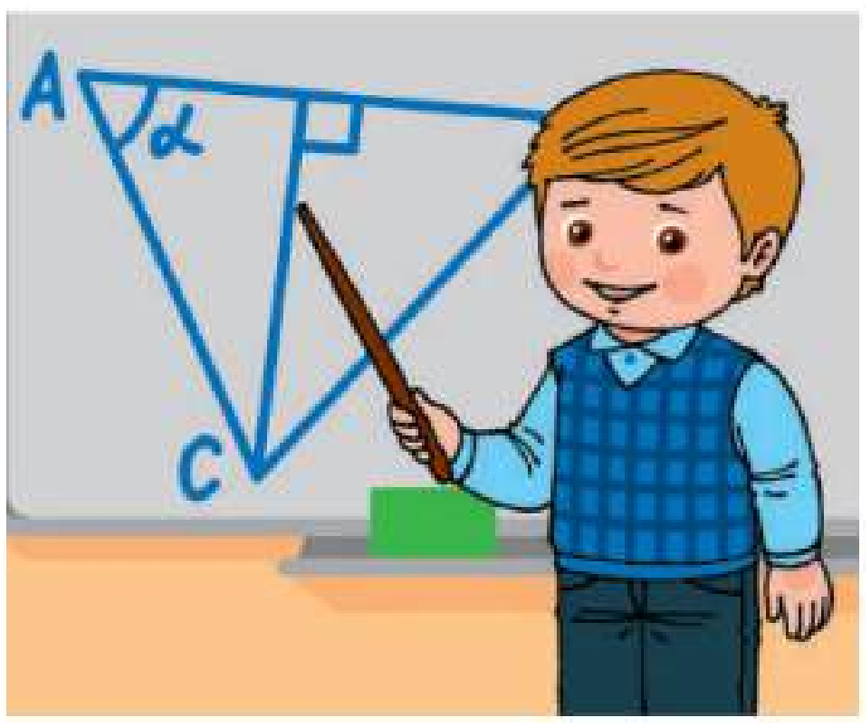

Без знань із природознавства неможливо стати лікарями, агрономами, лісничими.

І, безумовно, потрібно читати книжки, вивчати рідну мову, опановувати іноземні мови.

Поки ти навчаєшся в школі, важко зрозуміти, які знання тобі знадобляться в майбутньому. Можливо, якісь предмети тобі важко опановувати. Але здобувши знання з різних дисциплін, ти станеш всебічно розвиненою, грамотною людиною. З тобою буде цікаво спілкуватися, дружити, проводити дозвілля.

Здобувши освіту, ти зможеш керувати своїм життям, тому навчайся заради знань.

Навчаючись, ти стаєш розумною та всебічно розвиненою людиною. Це дасть тобі можливість досягнути успіхів у житті.

Чому в народі кажуть: «Хто добре вчиться, той буде й добре робить»?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ВЧИМОСЯ ВЧИТИСЯ

Які шкільні предмети тобі подобаються? Чому? З вивченням яких предметів у тебе виникають труднощі? Які саме?

Мабуть, немає учня чи учениці, які не хочуть добре вчитися в школі. Декому це легко вдається, а в когось виникають певні труднощі з навчанням.

Щоб добре вчитися, потрібно вміти вчитися. Передусім ти маєш бути працьовитою людиною, не лінуватися. Вір у свої сили, докладай зусиль, і ти побачиш результат.

Складі розпорядок дня і дотримуйся його. Це допоможе тобі розпланувати свій час і все встигати зробити.

Розгляньте малюнки. Прочитайте й обговоріть, яких ще порад потрібно дотримуватися в школі та вдома, щоб добре вчитися.

Готуй перед уроком все необхідне для роботи. Уважно слухай пояснення вчителя / вчительки, виконуй його / її вказівки.

Коли щось незрозуміло, запитай в учителя / учительки.

Домашні завдання виконуй після відпочинку. Приготуй усе необхідне для роботи і забери все зайве. Спочатку виконуй складні завдання, а потім простіші. Роби перерви на відпочинок.

Важливе значення для успішного навчання мають увага і пам'ять.

Увага — це здатність людини зосереджуватися на предметі чи діяльності. На уроці найважливішим для тебе є навчання, тому вся твоя увага має бути спрямована на діяльність, яка відбувається в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Щоб зрозуміти та запам'ятати новий навчальний матеріал, уважно слухай пояснення вчителя / вчительки. Бери активну участь у бесіді, вчасно виконуй завдання.

Гра «Хто найуважніший?». Знайдіть 10 відмінностей між малюнками.

Пам'ять — це здатність людини зберігати та відновлювати інформацію, набутий досвід. Завдяки пам'яті ти можеш застосовувати свої знання та вміння.

Увагу та пам'ять потрібно постійно розвивати і тренувати. У цьому тобі допоможе виконання різноманітних вправ та ігор, читання книжок і переказування прочитаного, вивчення напам'ять віршів.

Щоб краще запам'ятовувати текст, дослухайся таких порад:

- ✓ перш ніж запам'ятовувати, прочитай текст і зрозумій, про що в ньому йдеться;
- ✓ поділи текст на частини і назви́ їх для себе;
- ✓ перекажи кожну частину, а потім — увесь текст.

Учися вчитися! Тренуй і розвивай свою пам'ять та увагу.

Виконай вправу на розвиток пам'яті (див. форзац 2).

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПІАНІНО

Раджу у вільний час насолоджуватись музикою (класичною або сучасною) чи танцювати під музику. Можливо, у тебе вже є улюблені виконавці або ти серйозно займаєшся грою на музичному інструменті.

Уважно стеж за схемами, тоді ти зможеш самостійно виготовити оригамі піаніно.

Пам'ятай! Квадрат — основа нашого виробу.

- ✓ *білий або чорний папір*
- ✓ *фломастер чорного кольору*
- ✓ *клей*
- ✓ *ножиці*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

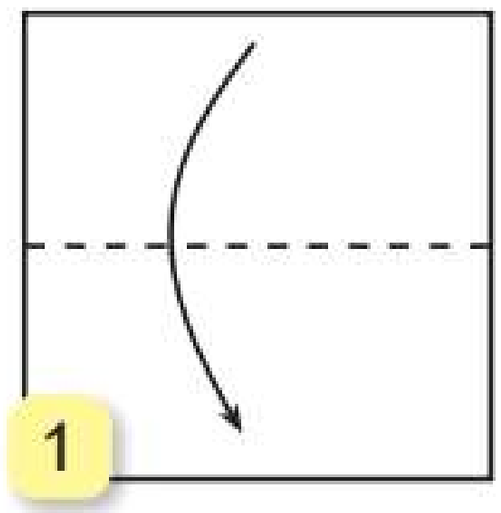

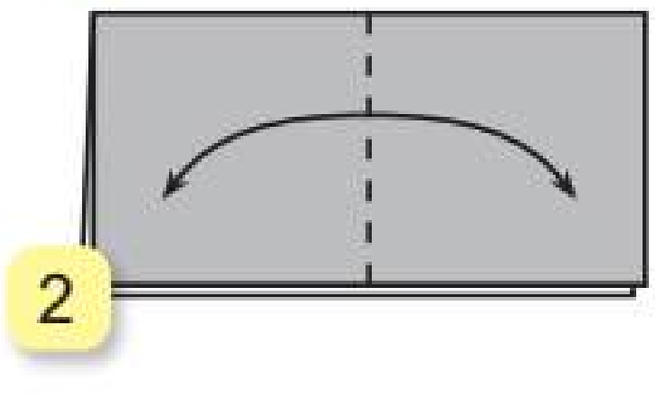

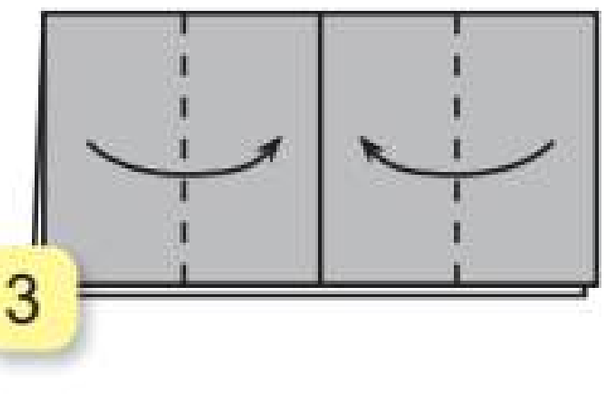

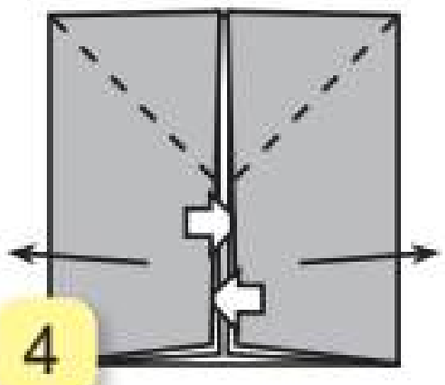

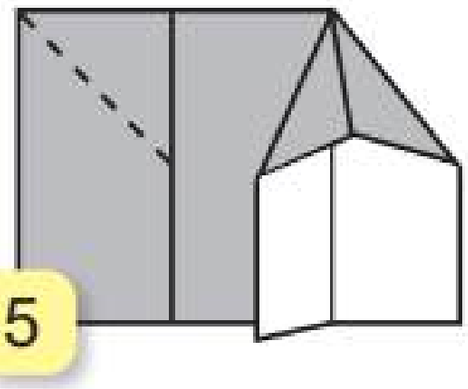

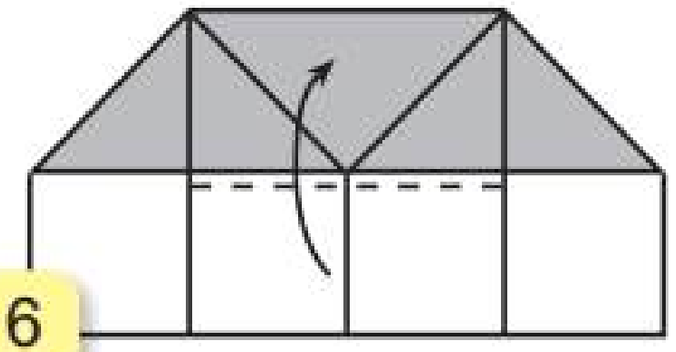

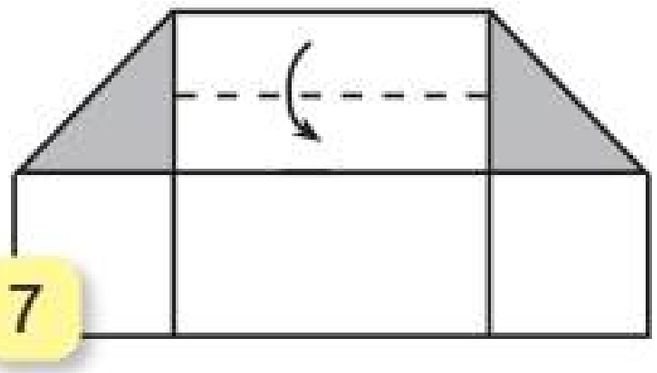

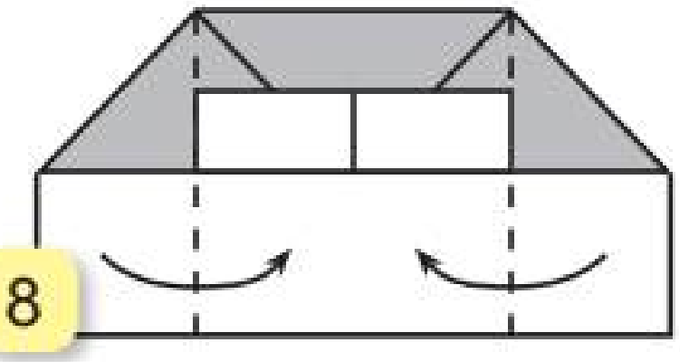

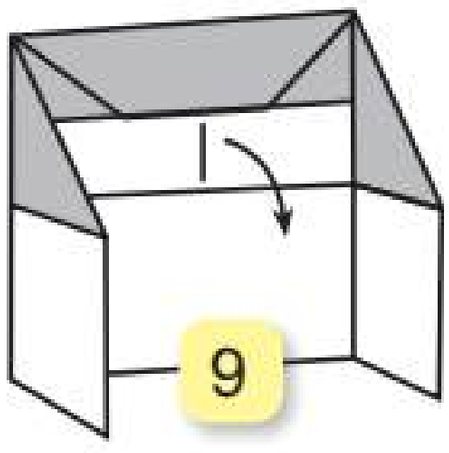

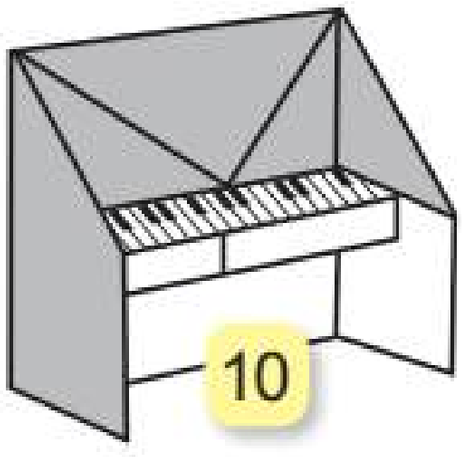

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Які правила успішної командної співпраці ти знаєш? Чому важливо їх дотримуватися?

Взаємодія та співпраця з людьми — це узгоджена спільна діяльність, коли всі працюють разом для досягнення поставленої мети.

Скориставшись малюнками, розкажіть, у яких випадках вам доводиться займатися спільною діяльністю. Поміркуйте, як потрібно поводитися, щоб взаємодія та співпраця з іншими була успішною.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Коли ти навчаєшся чи граєшся, тобі доводиться взаємодіяти та співпрацювати з однокласниками, учителями, друзями.

На уроці ти виконуєш різноманітні завдання, працюєш у парі чи групі, створюєш спільні проєкти, щоб навчитися чогось нового. Щоб відпочити на дозвіллі, ти граєш у командні ігри, спілкуєшся з друзями, обговорюєш спільні захоплення.

Щоб спільна діяльність була успішною, потрібно вміти взаємодіяти та співпрацювати з іншими людьми.

Прочитайте й обговоріть правила успішної взаємодії та співпраці з людьми. Доповніть перелік своїми правилами.

- ✓ Поважай тих, з ким взаємодієш та співпрацюєш.
- ✓ Активно працюй на уроці, уважно слухай учителя / учительку, відповідай на запитання.
- ✓ Став запитання вчителю / вчительці.
- ✓ Не ображай нікого, будь доброзичливою людиною.
- ✓ Допомагай іншим у разі потреби.
- ✓ Уважно слухай співрозмовників, не перебивай.
- ✓ Уживай у розмові слова ввічливості.
- ✓ Поважай думку кожної людини.
- ✓ Суперечки розв'язуй словами, а не кулаками.
- ✓ Дотримуйся правил гри, не обманюй.
- ✓ Не лінуйся, бери активну участь у спільній роботі.

Дотримуйся правил взаємодії та співпраці — і твоя спільна діяльність з іншими досягне мети.

Обговоріть, чи дотримуєтеся ви всіх правил взаємодії та співпраці під час навчання.

Чому в народі кажуть: «З яким хлібом ти до людей, з таким і вони до тебе»?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РОЗДІЛ 5. ЛЮДИНА У СУСПІЛЬСТВІ

ЛЮДИНА — ЧАСТИНА СУСПІЛЬСТВА

Доведи, що людина — частина природи. За якими ознаками людина відрізняється від інших організмів?

Людина живе серед природи та в товаристві людей, тобто є частиною природи та суспільства.

Суспільство — це спільнота людей. У суспільстві дитина народжується, виховується, росте та розвивається, навчається. Тільки серед людей вона навчиться розмовляти, мислити, працювати.

Спільнота всіх людей, які живуть на планеті Земля, — це **людство**.

На які суспільства поділяють людство?

Людство
(налічує понад 7 мільярдів людей)

Народи
(існує понад 300 народів)

Держави
(існує понад 200 держав)

Сім'ї
(налічують 2 і більше людей)

У межах людства виділяють **народи**: українці, англійці, німці, канадці, бразилійці, японці та багато інших. Найбільшими за чисельністю народами на Землі є китайці, індійці та американці. Народи мають свою мову, культуру, звичаї, свята, національний одяг, житло, танці, страви. Ти теж належиш до певного народу.

Кожна людина, до якого народу вона не належала б, живе в певній державі і є її громадянином / громадянкою. Ти є громадянином чи громадянкою держави Україна. Найчисельнішим народом в Україні є українці. В Україні живуть також представники інших народів.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Які звичаї, свята, одяг, танці та страви є традиційними в українського народу?

Держави відрізняються розташуванням, кількістю населення та розмірами території. Найбільшими за розмірами території державами світу є Канада, Китай, Сполучені Штати Америки та інші.

Кожна держава займає певну територію, має свою столицю, державні кордони, символи, мову, культуру.

Ознайомся з державною символікою та культурою Китаю.

У межах держави люди живуть сім'ями в містах та селах. Сім'я — спільнота, що об'єднує рідних людей, які живуть разом, ведуть спільне господарство та турбуються одні про одних. Сім'ї відрізняються кількістю осіб.

Люди усіх спільнот на Землі мають жити в мирі, добрі й злагоді між собою. Усі люди заслуговують на повагу, розуміння та доброзичливе ставлення.

Людина — частина суспільства. Кожна людина належить до певного народу, є громадянином / громадянкою певної держави і членом своєї сім'ї.

До яких спільнот ти належиш? Поміркуй, ким ти є в кожній спільноті.

Чим українці вирізняються з-поміж інших народів світу?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

НЕЗВИЧАЙНА ФОТОСЕСІЯ

Для цікавої та яскравої фотосесії тобі знадобиться набір аксесуарів, який можна виготовити самостійно. Завдяки йому ти побачиш себе в різних образах. Це надасть твоїм світлинам особливої оригінальності.

- ✓ *кольоровий картон*
- ✓ *тоненький скотч*
- ✓ *дерев'яні шпажки*
- ✓ *коректор-ручка*
- ✓ *олівець, фломастери*
- ✓ *ножиці*
- ✓ *клей*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Самостійно намалюй і виріж шаблони (фото 1).
2. Користуючись шаблонами, виріж заготовки з картону дібраних кольорів (фото 2).
3. Розмалюй і прикрась їх на свій смак (фото 3).
4. До кожної заготовки на звороті приклей скотчем праворуч або ліворуч дерев'яну шпажку (фото 4, 5).

1

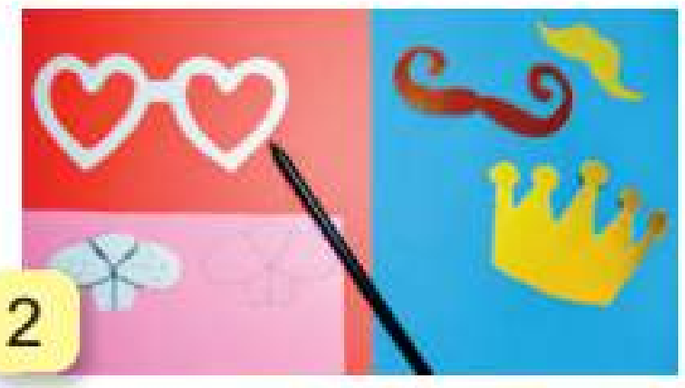

2

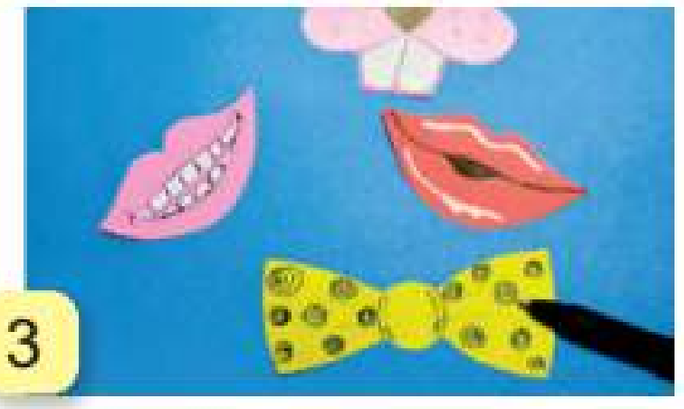

3

4

5

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Доведи, що людина — частина суспільства. Ким ти є в державі, сім'ї та школі?

У суспільстві ти постійно взаємодієш з іншими людьми, унаслідок чого в тебе виникають з ними певні взаємини та стосунки. Найтіснішими твої стосунки є в сім'ї та школі.

Від стосунків між членами сім'ї залежить щастя та затишок у домі.

Скориставшись малюнками, змоделюйте, якими мають бути стосунки в сім'ї, щоб усі її члени почувалися щасливими.

У сім'ї всі її члени залежать одні від одних. Про дітей піклуються, їх люблять, виховують та навчають, дбають про їхній добробут, розвиток і дозвілля.

Діти мають любити та шанувати своїх рідних, бути ввічливими, вдячними, турбуватися про них, надавати посильну допомогу.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Ти — учень чи учениця школи. Це твій другий дім, де ти проводиш значну частину свого часу. Стосунки з однокласниками та вчителями мають бути такими, щоб у тебе було бажання ходити в школу, навчатися та спілкуватися.

Скориставшись малюнками, обговоріть, якими мають бути стосунки в школі, щоб вона стала для вас другим домом. Поділіться думками про стосунки у вашому класі.

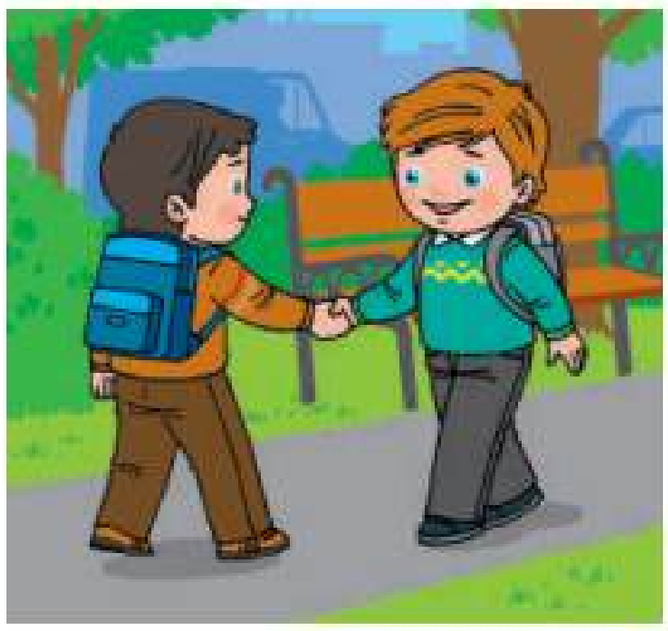

Стосунки в школі залежать від того, як ви ставитеся одні до одних. Дотримуйся правил поведінки в школі, спілкуйся ввічливо, допомагай іншим. Коли працюєш в парі чи групі, пам'ятай про правила спільної роботи.

Щоб підтримувати хороші стосунки в сім'ї та школі, поважай тих, з ким спілкуєшся.

Чому в народі кажуть: «Чого собі не зичиш, того й іншому не бажай»?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Що ти знаєш про свою Батьківщину?

Ти — громадянин чи громадянка держави Україна і належиш до її суспільства. Ти також належиш до українського чи іншого народу, який живе в Україні.

Україна — незалежна держава. Свою незалежність вона проголосила 24 серпня 1991 року.

Україна займає територію, яка обмежена державними кордонами. Столиця України — місто Київ.

Знайди та покажи на карті України її столицю, найбільші міста, область, у якій ти живеш.

Державною мовою в Україні є українська. Державну мову зобов'язані знати всі громадяни України.

Розгляньте й назвіть державні символи України (див. форзац 1). Обговоріть, як потрібно шанувати державні символи своєї Батьківщини.

Держава Україна живе за правилами та законами, які повинні виконувати всі громадяни.

Основним законом нашої держави є **Конституція України**. Вона ухвалена Верховною Радою України. У Конституції України зазначено, як має функціонувати держава, записані права та обов'язки громадян, завдання та функції органів державної влади.

Основними правами громадян України є: право на життя та його захист, на свободу та особисту недоторканність, на житло, на працю, на освіту, на охорону здоров'я, на відпочинок, на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Основними обов'язками громадян України є: обов'язок додержуватися законів України, не посягати на права інших людей, не заподіювати шкоди природі та культурній спадщині, захищати Вітчизну, шанувати державні символи.

Президент України є гарантом додержання Конституції України. Народ обирає Верховну Раду України, яка приймає закони. Виконання законів забезпечує Кабінет Міністрів України.

Верховна Рада України

Кабінет Міністрів України

Захищає права і свободи громадян України судова влада. Кожний громадянин може звернутися до суду в разі порушення його прав чи для вирішення спірних питань. Порушники закону відповідають за свої дії перед судом.

Україна — незалежна держава, а ти її громадянин чи громадянка. Носи з гордістю це звання. Люби і шануй свою Батьківщину.

Підготуй малюнок із зображенням державних символів України чи світлини, листівки із зображеннями краєвидів і пам'ятних місць України. Матеріал використай для створення тематичного альбому або виставки «Ми — громадяни України».

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

МІЙ СОНЯЧНИЙ ДІМ — ЦЕ МОЯ УКРАЇНА

Гори, річки, полонини, безмежні поля, цвіт калини, пісня солов'я — це наша Батьківщина, наша Україна. Пишаймося, що ми українці: мужні, співучі, працьовиті, талановиті. Бережімо нашу неньку-Україну!

Виготов колаж за зразком.

1

2

3

4

5

6

- ✓ *карта України, народні символи (роздрукуй з інтернет-ресурсів чи виріж із листівок, журналів)*
- ✓ *гофрований папір блакитного та жовтого кольорів*
- ✓ *стержень кулькової ручки*
- ✓ *клей, ножиці*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Підготуй квадратики-торцівки. Наріж із гофрованого паперу смужки завширшки 20 мм, а потім з них — квадратики (блакитних — 45 шт., жовтих — 65 шт.) (фото 1).
2. Виріж карту, народні символи тощо (фото 2).
3. Нанось клей невеликими проміжками по контуру карти та приклеюй підготовлені торцівки за допомогою стержня кулькової ручки (фото 3).
4. Виконай торцювання вздовж верхнього контуру торцівками блакитного кольору (фото 4).
5. Приклей торцівки жовтого кольору вздовж нижнього контуру (фото 5).
6. Приклей деталі аплікації. Дай виробу підсохнути (фото 6).

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ДЕРЖАВНІ СВЯТА УКРАЇНИ

Які свята відзначають у твоїй сім'ї та школі?

В українського народу налічується багато свят, які поділяють на державні та народні. Державні свята встановлені державою. Дні, на які вони припадають, є вихідними днями. Наприклад:

- ✓ **1 травня — Міжнародний день праці.** Цього дня люблять відпочивати серед природи на пікніках.
- ✓ **Трійця.** Свято припадає на п'ятдесятий день після Великодня. Цього дня люди прикрашають храми та житло квітами, гілками дерев.
- ✓ **28 червня — День Конституції України.** Цього дня 1996 року Верховна Рада України прийняла основний закон держави.
- ✓ **15 липня — День Української Державності.** Відзначається на честь хрещення Київської Русі — України.
- ✓ **24 серпня — День Незалежності України.** Цього дня в 1991 році була проголошена незалежність держави.

Скориставшись малюнками, упізнайте, які ще державні свята відзначають в Україні. Що допомогло вам у цьому?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Культура України багата на історичну спадщину. На всій території нашої країни є місця, що зберігають пам'ять про важливі події, які там відбувалися.

Пам'ятні місця — це фортеці, оборонні споруди, національні заповідники, храми, вулиці та площі зі старовинною забудовою, замки, парки, пам'ятники. Наприклад, національний заповідник «Хортиця» на о. Хортиця, що на Дніпрі, Кам'янець-Подільська фортеця.

В Україні є традицією відзначати урочистими заходами державні свята. З нагоди відзначення свят покладають квіти до пам'ятників та меморіалів, проводять урочисті мітинги, паради, марші, святкові концерти, фестивалі, виставки та ярмарки.

Складіть і презентуйте правила поведінки:
1 група учнів — у пам'ятних місцях;
2 група — під час урочистих заходів.

Ти маєш знати й шанувати звичаї та традиції відзначення державних свят України.

Підготуй повідомлення про історію, звичаї та традиції відзначення державного свята України (*на вибір*). Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПАМ'ЯТНІ ПОДІЇ ТА НАРОДНІ СВЯТА УКРАЇНИ

Які свята, крім державних, відзначають у твоїй сім'ї та в школі?

Крім державних свят, в Україні відзначають народні та професійні свята, а також пам'ятні події нашої держави.

Розгляньте фотографії. Прочитайте, які пам'ятні події та народні свята відзначають в Україні. Поділіться своїми враженнями про участь у їх відзначенні.

22 січня — День Соборності України

Ця дата присвячена об'єднанню в 1919 році Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки. У цей день проводять акцію єднання — «живий ланцюг».

1 червня — День захисту дітей

Цього дня влаштовують для дітей різні розважальні заходи: концерти, конкурси з подарунками, вистави, фестивалі.

День матері

Це свято відзначають у другу неділю травня. У цей день діти вшановують і вітають найрідніших у світі людей — своїх матерів.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

24 червня — Свято Івана Купала

Напередодні дівчата плетуть вінки, які згодом пускають по річці. Розкладають вогнище, через яке всі стрибають.

1 вересня — День знань

День знань припадає на початок нового навчального року. Цього дня першокласники відзначають свято «Першого дзвоника».

День працівників освіти

Це свято відзначають у першу неділю жовтня. У цей день вшановують і вітають людей, які навчають інших, — учителів.

6 грудня — день Святого Миколая

Діти отримують подарунки від Святого Миколая, які він кладе вночі під подушку.

Ти маєш знати й шанувати звичаї та традиції відзначення народних свят і пам'ятних подій своєї Батьківщини.

Підготуй повідомлення про історію, звичаї та традиції відзначення народного свята чи пам'ятної події в Україні (*на вибір*). Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПРАЦЯ ЛЮДЕЙ РІЗНИХ ПРОФЕСІЙ

Які професії тобі відомі? Чим займаються люди цих професій?

Щоб забезпечити себе необхідними речами та послугами, люди мають працювати. У господарстві потрібна праця людей різних професій.

Професія — це трудова діяльність, якою займається людина. Будь-яка праця вимагає здібностей, спеціальних знань та вмінь. Щоб опанувати професію, потрібно навчатися спочатку в школі, а потім в коледжі, технікумі, училищі чи університеті.

Скориставшись малюнками, назвіть професії людей. Обговоріть, чим займаються люди цих професій, які знаряддя праці використовують. Поміркуйте, які знання й уміння потрібні для опанування цих професій.

Професії людей, які надають різноманітні послуги

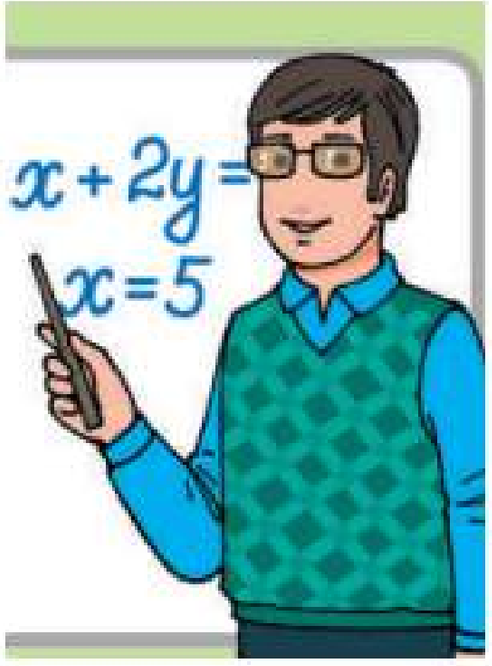

Професії людей, пов'язані з технікою

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Професії людей, пов'язані з будівництвом

Професії людей, пов'язані з творчістю

Професії людей, пов'язані з транспортом

Щоб опанувати професію, ти маєш навчатися, здобувати знання й уміння.

Підготуй мініпроєкт «Моя майбутня професія». Презентуй його в класі.

Які знання й уміння будуть потрібні для твоєї майбутньої професії?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПОДАРУНОК ДО ВЕЛИКОДНЯ

Великоднє яйце — один з атрибутів святкування Великодня. Цього святкового дня люди обмінюються вітаннями і дарують одні одним писанки та крашанки з побажанням здоров'я, добра, злагоди. Виготов сувенірні писанки за зразком.

- ✓ *кольоровий папір*
- ✓ *серветки з дрібними малюнками (квітами, курчатами тощо)*
- ✓ *стрічки*
- ✓ *варені яйця*
- ✓ *ножиці, клей*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Виріж дрібні яскраві малюнки із серветки чи нарви шматочки кольорового паперу (фото 1, 2).
2. Нанеси клей на шкаралупу яйця. Зверху наклади малюнок, промасти клеєм і розрівняй поверхню (фото 3).
3. У такий самий спосіб можеш виконати паперову мозаїку (фото 4).
4. Так заклей усю поверхню шкаралупки. Дай яйцям підсохнути. Перев'яжи їх барвистою стрічкою (фото 5).

1

2

3

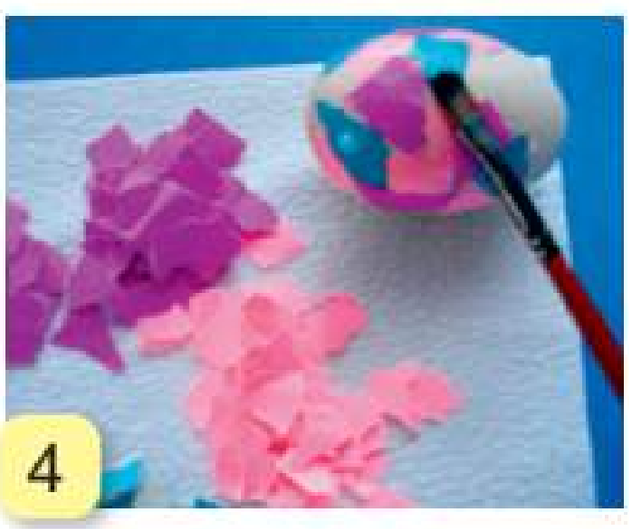
4

5

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДЕЙ РІДНОГО КРАЮ

Яку назву має область, у якій ти живеш? Які природні багатства є у твоєму рідному краї?

Щоб мати все необхідне для життя, люди займаються господарською діяльністю — сільським господарством та промисловим виробництвом.

Скориставшись фотографіями, розкажіть, чим займаються галузі сільського господарства.

Рослинництво

Тваринництво

Рослинництвом і тваринництвом людина займається для того, щоб мати харчові продукти, матеріали для пошиття одягу, взуття.

Різні галузі промисловості на заводах, фабриках і комбінатах виробляють найрізноманітніші речі.

Розгляньте фотографії. Ознайомтеся з деякими галузями промисловості. Обговоріть, де використовують продукцію, яку виробляють промислові підприємства.

Електроенергетика займається виробництвом електроенергії.

В Україні працюють гідроелектростанції, теплові та атомні електростанції.

Гідроелектростанція

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Металургійний комбінат

Металургійна промисловість із рудних корисних копалин виробляє необхідні метали: чавун, сталь, мідь, алюміній та інші. Метали є сировиною для машинобудування.

Хімічна промисловість виробляє гуму, добрива, пластмаси, миючі засоби, лаки, фарби. Сировиною для виробництва є нафта, природний газ та інші корисні копалини.

Хімічний завод

Тракторний завод

Машинобудівна промисловість займається виробництвом обладнання для заводів і фабрик, автобусів, автомобілів, літаків, тракторів, кораблів, побутової техніки.

Легка промисловість виробляє тканини, одяг, взуття.

Харчова промисловість забезпечує людей харчовими продуктами: цукром, олією, кондитерськими виробами, макаронами, хлібом, маслом, ковбасними виробами тощо.

Сільське господарство і промисловість забезпечують людину харчовими продуктами та іншими необхідними їй речами.

Якою господарською діяльністю займаються люди у твоєму рідному краї?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

СУЧАСНІ НАРОДНІ РЕМЕСЛА РІДНОГО КРАЮ

Які ти знаєш природні матеріали? Що з них виготовляють?

З давніх-давен в Україні люди займалися народними ремеслами. Із природних матеріалів — глини, деревини, лози, вовни, льону, металу, скла — вони створювали речі, необхідні в побуті. З покоління в покоління майстри передавали таємниці своєї майстерності. Тому в сучасній Україні збереглися й розвиваються народні ремесла.

Скориставшись фотографіями, розкажіть, які сучасні народні ремесла розвинуті в Україні. Обговоріть, які вироби створюють народні майстри та де їх використовують.

Гончарство

Гончарство — це обробка глини та виготовлення посуду. Пристрій, на якому гончарі з м'якої глини виготовляють вироби, називають гончарним кругом.

Різьблення по дереву

Вироби з деревини різьбярі виробляють за допомогою стамесок, ножів, напилків, плоскогубців, молотків та інших інструментів.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Плетіння з лози

Для плетіння використовують довгі гнучкі гілки (лозу). За допомогою гострих ножів і особливих гачків лозу переплітають, створюючи різноманітні вироби.

Вишивка

Вишивка — це зображення на тканині візерунка, виконане нитками. Вишивкою оздоблюють рушники, скатертини, одяг.

Сучасними народними ремеслами в Україні також є:

- ✓ писанкарство — розписування яєць;
- ✓ ткацтво і килимарство — виготовлення тканин і килимів;
- ✓ ковальство — обробка металів способом кування;
- ✓ гутництво — виробництво скла і виробів з нього.

Сучасні народні промисли — частина культурної спадщини українського народу.

Якими народними ремеслами займаються люди у твоєму рідному краї?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ВЧИНКОМ І НАСЛІДКОМ

Які вчинки тобі довелося робити сьогодні вдома та в школі?

Щодня тобі доводиться здійснювати чимало вчинків. **Вчинок** — це твоя дія. Вчинки бувають різними: добрими й не зовсім, поганими, а іноді жахливими.

Кожен твій вчинок має певні наслідки. **Наслідок** — це результат твоїх дій. Те, яким буде наслідок, залежить від вчинку.

Добрі вчинки — відповідальні, які заслуговують на подяку й похвалу. Вони обдумані, корисні, мають добрі наслідки, підтримають і допоможуть.

Погані вчинки — безвідповідальні, які не враховують потреби інших людей. Вони мають погані наслідки, можуть образити, наразити на небезпеку, завдати шкоди. За погані вчинки тобі доведеться відповідати, вони заслуговують на осуд і покарання.

Із хмари слів виберіть і назвіть риси характеру, властиві людям, які роблять: 1 група учнів — добрі вчинки; 2 група — погані вчинки.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Скориставшись малюнками, обговоріть вчинки дітей і змоделюйте можливі наслідки. Дайте оцінку вчинкам та їхнім наслідкам: які з них добрі, а які — погані.

Перш ніж щось вчинити:

- ✓ спочатку подумай про наслідки;
- ✓ потім прийми правильне рішення;
- ✓ відтак дій.

Кожний твій вчинок має наслідки. Завжди думай про наслідки своїх вчинків.

Чому в народі кажуть: «Обираючи вчинок, ти обираєш і наслідок»?

Склади пам'ятку добрих і корисних вчинків, які ти можеш робити.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

КУРЧАТКО ІЗ СЮРПРИЗОМ

Курчатко-малятко вилізло з хатки. А хатка його, звісно, яєчна шкаралупа. Кличе маму курочку, хоче на світ казковий подивитися, травичку зелену щипати, пісеньку веселу співати, радіти тепло-му Сонцю та весні!

Виготов листівку в техніці оригамі за зразком.

- ✓ *кольоровий двосторонній папір*
- ✓ *білий папір*
- ✓ *кольорові олівці*
- ✓ *клей із блискітками*
- ✓ *бантик*
- ✓ *клей, ножиці*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. З аркушів білого і жовтого папе-ру виготов квадрати. Склади їх по діагоналях (фото 1).
2. Поклади жовтий квадрат на бі-лий і склади заготовку, як на фото 2–4.
3. Переверни заготовку та склади її, як на фото 5–7.
4. Знову переверни заготовку. Ві-дігни правий та лівий кути шка-ралупи назовні, а потім загни до середини за зразком (фото 8, 9).
5. Намалюй око, дзьобик. Шкара-лупу підмалюй блакитним олів-цем (фото 10).
6. Приклей бантик на шкаралупу. Напиши привітання і вклади в шкаралупку курчати (фото 11).

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ПРАВОПОРУШЕННЯ

Які права громадян України ти знаєш?
Де зазначені права громадян України?

За роки існування люди намагаються жити так, щоб усім було добре. Для цього існують права людини.

Щоб усі робили не лише те, що їм подобається, а й те, що потрібно, люди створили правила й норми поведінки. Ці документи є обов'язковими для виконання. Той, хто порушує правила й норми поведінки, робить шкідливі для людей вчинки, здійснює **правопорушення**.

Скориставшись малюнками, розкажіть, які правопорушення скоїли діти. Поміркуйте, які правила і норми поведінки вони порушили.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Псування чужого майна, крадіжки, знущання над однолітками, бійки, порушення Правил дорожнього руху, недотримання правил поведінки в школі — це найпоширеніші правопорушення серед дітей.

Своїми вчинками правопорушники завдають шкоди іншим людям, нехтуючи тим самим їхніми правами.

Назвіть діяння, які порушують право людини:
1 група учнів — на свободу і особисту недоторканність;
2 група — на повагу до гідності;
3 група — на власність.

Кожне правопорушення має погані наслідки, за які доведеться відповідати. Відповідальністю за правопорушення є покарання. За правопорушення, скоєні дітьми, покарання отримають також їхні батьки.

Живи чесно та гідно. Чини з іншими так, як ти хочеш, щоб чинили з тобою.

Скориставшись малюнками, змоделюйте наслідки таких правопорушень дітей.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РОЗДІЛ 6. ЛЮДИНА І СВІТ

ЗЕМЛЯ — СПІЛЬНИЙ ДІМ ДЛЯ ВСІХ ЛЮДЕЙ

На які спільноти поділяють людство? Які народи проживають на території України? Які традиції народів світу тобі відомі?

З давніх-давен люди населяють Землю. На ній є всі умови для їхнього існування: світло, тепло, вода, повітря, гірські породи, рослини і тварини. Завдяки своєму розумові й праці люди збудували міста і села, фабрики й заводи, вирощують рослини та розводять тварин.

Сучасне людство налічує більше семи мільярдів людей. Усі люди є представниками понад 3 тисяч народів, які живуть у понад 200 країнах різних куточків Землі.

Скориставшись малюнком, визначте, чим відрізняються діти. Що в них спільного?

Серед усіх людей на Землі немає двох однакових осіб. Люди відрізняються зовнішністю, характером, звичками, захопленнями, здібностями тощо.

Народи, що проживають у різних країнах, мають свою мову, національну культуру, традиції, звичаї та обряди. Та якими б різними не були люди, Земля для всіх них є спільним домом, а всі люди на ній — сусіди.

Як мають жити сусіди, щоб не зруйнувати спільний дім, щоб на Землі були злагода, мир і порядок?

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Щоб людство успішно розвивалося й процвітало, важливо дотримуватися певних правил сумісного існування. Найперше слід бути толерантними.

Толерантність — це повага, доброзичливе й терпиме ставлення до когось чи чогось.

Щоб порозумітися з представниками різних народів світу, варто вивчати їхні традиції, спосіб життя. Якщо культурні цінності народів не порушують права людини, потрібно ставитися до них толерантно.

Скориставшись фотографіями, обговоріть особливості привітань у різних країнах світу.

Японія, Корея

Індонезія

Індія, Таїланд

Іспанія, Італія, Аргентина

Знання культури різних народів дозволяє краще порозумітися. Пізнавай культуру різних народів світу. Будь толерантною людиною.

Підготуй повідомлення про цікаву традицію, звичай чи свято одного з народів світу (на вибір). Презентуй його в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

КУЛЬБАБКИ

Кульбаба — неймовірна рослина, яка зачаровує своєю красою та незвичайними властивостями. Використовують цю квітку в кулінарії, медицині, косметиці. Жовтогарячий пухнастий клубочок сповіщає нас, що прийшла весна!

Композиція з сонячних кульбабок стане гарним подарунком для друзів чи рідних.

- ✓ *паперові серветки жовтого кольору*
- ✓ *кольоровий папір (зелений)*
- ✓ *кольоровий картон*
- ✓ *ножиці, клей*
- ✓ *олівець*
- ✓ *степлер*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Поклади 6–8 серветок одна на одну. Виріж квадратики 5×5 см (фото 1).
2. Обережно скріпи їх навхрест степлером (фото 2).
3. Намалюй і виріж на заготовці коло. Зроби надрізи (фото 3, 4).
4. Розпуши квіточку (фото 5). Зроби ще дві такі самі квіточки.
5. Виріж 3–5 листочків і 3 стеблини різної довжини (фото 6).
6. Приклей стеблини та квіточки на основу (фото 7).
7. Приклей листочки. Нанось клей лише на лінію згину, це надасть виробу об'єму (фото 8).

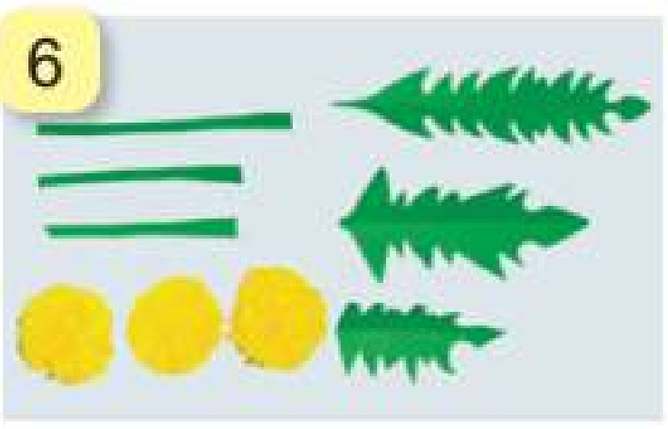

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

УКРАЇНА — ЄВРОПЕЙСЬКА ДЕРЖАВА

Що тобі відомо про твою Батьківщину — Україну?

24 серпня 1991 року на карті світу з'явилася незалежна держава з багатовіковою історією — **Україна**.

На карті Європи (див. форзац 2) знайди і покажи Україну. Визнач, які країни є її сусідами.

Україна — європейська держава. Вона розташована в центральній частині Європи.

Україна має сприятливі погодні умови. На її території є гори та рівнини, ліси, степи, корисні копалини, родючі ґрунти, моря, річки й озера. Все це створює комфортні умови для проживання людей та їхньої господарської діяльності.

Україна співпрацює з країнами світу в питаннях охорони природи та безпечного життя.

Скориставшись малюнком-схемою, дізнайтеся, які товари Україна виробляє і постачає в інші країни, а які ввозить.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Для ознайомлення з культурою українського народу в різних країнах світу виступають українські артисти, організовують художні виставки тощо. В Україну приїжджають митці з різних куточків світу, щоб продемонструвати надбання своєї культури.

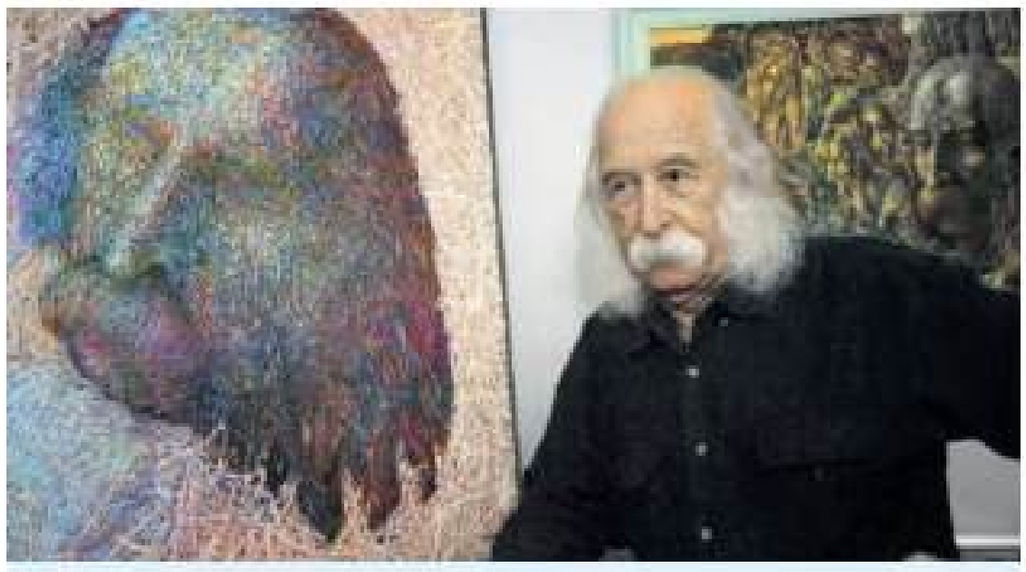

Виставка українського художника Івана Марчука в США.

Виступ національного балету Грузії «Сухішвілі» в Києві.

Україна співпрацює з країнами світу в питанні подолання наслідків стихійних і техногенних лих.

Україна надає допомогу в транспортуванні літаками харчових продуктів, ліків тощо до зон стихійних лих.

Укриття над зруйнованим реактором Чорнобильської АЕС будували фахівці з багатьох країн світу.

Україна — європейська держава. Вона бере участь у міжнародному співробітництві країн світу.

Які предмети в тебе вдома вироблені в інших країнах? Склади список: «Назва речі — країна-виробник». Порівняй свій список з тими, які склали твої однокласники й однокласниці. Склади карту маршруту цих товарів до України.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РУДИЙ КЛОУН БІМ

«Цирк Сонця» — цирк Du Soleil (дю Солей), найвідоміший у світі. Візитна картка цього цирку — незвичні смішні клоуни. Вони не лише майстри сміху, а й акробати, жонглери, фокусники.

- ✓ *пластилін, дощечка, стека*
- ✓ *цупкий кольоровий картон*
- ✓ *ножиці, олівець*

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ

1. Намалюй і виріж шаблони клоуна та капелюшка (фото 1).
2. Для роботи використай половину аркуша картону. Наклади шаблони на картон та обведи їх по контуру (фото 2).
3. Добери пластилін для зображення клоуна. Скачай ку́льки з обраних шматків пластилі-ну та розпластай їх. Наклади розпластані шматки на деталі зображення клоуна і пальцем розітри їх на картоні (фото 3, 4).
4. Стеж, щоб пластилін не виходив за контур зображення (фото 5).
5. Витисни стекою пальці клоуна (фото 6).
6. Для рудої перуки клоуна скачай маленькі кульки та розплющ їх (фото 7).
7. Приклей очі, брови, рот, ніс. Для коміра й манжетів розкачай ковбаски та вигни їх змійкою. Прикрась одяг і капелюшок, приліпи кольорові кульки (фото 8).

1

2

3

4

5

6

7

8

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Інформатика

ДОРОГІ ДРУЗІ!

Цей підручник допоможе вам продовжити вивчення цікавої науки — інформатики. Ви вже маєте певний досвід роботи з комп'ютером, знаєте, що таке інформація, як її отримувати, опрацьовувати та зберігати, знаходити в інтернеті, вмієте малювати в графічному редакторі, ознайомлені з поняттям «алгоритм» і виконавцями алгоритмів.

У другій частині підручника ви довідаєтеся про об'єкти та їх властивості, дізнаєтесь, які бувають моделі та для чого їх створюють. Отримаєте практичні навички роботи з текстами, з'ясуєте, що таке редагування та форматування тексту. Навчитеся створювати презентації та використовувати ці вміння на уроках. Дізнаєтесь, які бувають алгоритми, якими способами можна подати алгоритм та як знайти і виправити в ньому помилки. Отримаєте знання з логіки, що допоможе вам вирішувати завдання не тільки під час навчання, а й у повсякденному житті.

Сторінками підручника вас супроводжуватиме **мишка Дзиґа**, яка прийде на допомогу під час вивчення можливостей комп'ютера.

БАЖАЄМО УСПІХУ!

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ВЛАСТИВОСТІ ОБ'ЄКТА. СТВОРЕННЯ МОДЕЛІ ОБ'ЄКТА ЗА ЗАДАНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ

Кожен об'єкт має назву і низку властивостей.

Які властивості необхідно вказати, щоб описати об'єкт «олівець»?

Модель — це спрощений опис реального об'єкта, що вказує на його суттєві властивості. Моделювання — це процес побудови моделі й подальше її використання для вивчення реального об'єкта.

Моделювання використовують для пізнання оточуючого світу, створення об'єктів із заданими властивостями, визначення наслідків впливу на об'єкт і прийняття правильного рішення. Реальному об'єкту може відповідати кілька моделей, і навпаки.

Усі моделі поділяють на матеріальні й інформаційні. Серед інформаційних моделей виділяють вербальні (опис словами), графічні (схема, графік, діаграма, креслення), табличні, математичні тощо.

Для якого реального об'єкта складено подану інформаційну модель?

Прізвище	Ім'я	Школа	Клас	Середній бал
Мельничук	Василь	5	6	8

Які з моделей є матеріальними, а які — інформаційними?

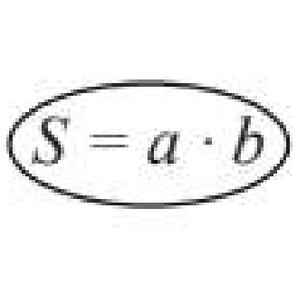

Побудуй з деталей конструктора модель і презентуй її.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЗМІНА ЗНАЧЕНЬ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТЕКСТУ ЯК ОБ'ЄКТА (КОЛІР, ШРИФТ, НАКРЕСЛЕННЯ)

Об'єкт «текст» складається із символів, слів, речень, абзаців.

Над кожним об'єктом можна виконувати певні дії, які змінюватимуть його властивості. Кожна людина має свій почерк. Коли ти пишеш, то перетворюєш інформацію на послідовність символів. Інформація, яку ми бачимо на екрані монітора, так само перетворюється на зображення символів. Для цього використовують комп'ютерні шрифти.

Шрифт — це набір зображень символів певного алфавіту.

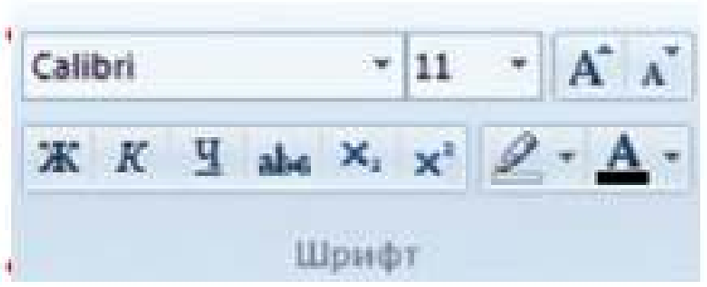

Шрифт має свої властивості: розмір, накреслення, гарнітура, колір. **Гарнітура** — це набір шрифтів, які мають однаковий дизайн.

Дізнайся, що означає термін «дизайн».

Кожна гарнітура має **ім'я**, наприклад: Calibri, Times New Roman. Усі шрифти мають **розмір** (кегль) символів.

Для чого потрібні символи різного розміру?

Накреслення шрифту — це різні варіанти шрифту в межах однієї гарнітури. Розрізняють такі накреслення: прямий, *курсив*, **напівжирний**, підкреслений. Для особливих випадків можна вибрати інші типи, наприклад, підстрочний, ~~закреслений~~.

Для чого в тексті використовують різні типи накреслень? Чи трапляються в підручниках різні накреслення? Наведи приклади.

Колір шрифту і фону, на якому будуть розміщені символи, вибирають з палітри кольорів.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ТЕКСТОВІ РЕДАКТОРИ (ПРОЦЕСОРИ). СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЧИТАННЯ ТЕКСТІВ

Кожна людина часто має справу з документами.

Документи, які створюють або опрацьовують на комп'ютері, називають електронними. Вони можуть містити текстові, графічні, звукові, числові та комбіновані дані.

Що таке ID-картка?

Для створення й опрацювання текстових документів використовують спеціальні програми, які називають **текстовими редакторами (процесорами)**.

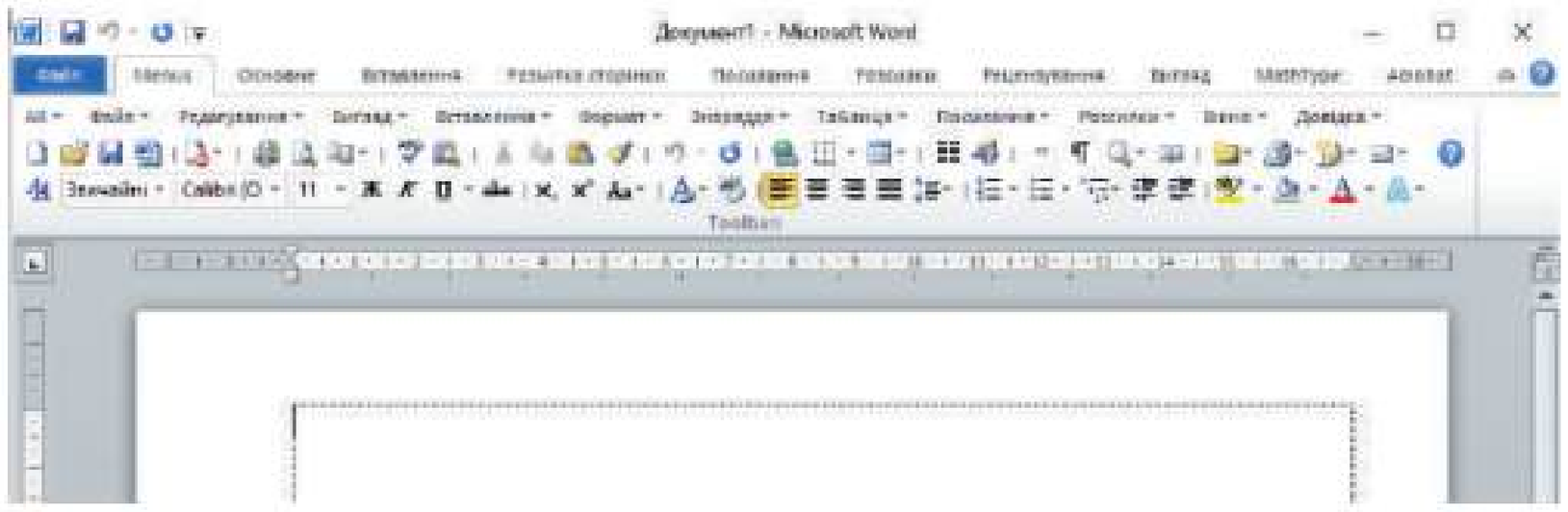

Що означає слово WORD?

Якщо читачеві необхідно знайти книгу, якої немає в бібліотеці, можна скористатися інтернетом. **Електронна бібліотека** — це інформаційна система, що зберігає різні електронні документи (тексти, графіку) в зручному вигляді.

Які переваги й недоліки електронних книжок перед паперовими?

Розглянь перелік електронних джерел. Знайди твір українського письменника (*на вибір учителя / учительки*) і прочитай у вільний час.

https://казка.укр http://poetyka.uazone.net/ https://www.ukrlib.com.ua/

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

УВЕДЕННЯ СИМВОЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ КЛАВІАТУРИ

Курсор (текстовий) вказує, де може бути розміщений наступний символ із клавіатури. Переміщуватися в текстовому документі можна за допомогою клавіатури або миші.

Як установити курсор у потрібне місце тексту за допомогою миші?

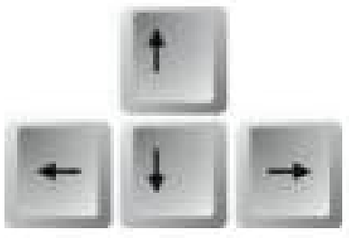

Клавіші керування курсором:

↓ — переміщення курсора на одну позицію вниз; ↑ — вгору; ← — ліворуч; → — праворуч.

Home — переміщення курсора на початок рядка; **End** — у кінець рядка; **Page Up** — на один екран вище; **Page Down** — на один екран нижче.

Що таке абзац? Порахуй кількість абзаців на одній зі сторінок підручника.

Із клавіатури можна вводити текст різними мовами, а змінити розкладку клавіатури — за допомогою **Alt+Shift** або **Ctrl+Shift.**

На алфавітно-цифрових клавішах розміщено по кілька символів. Залежно від того, який мовний режим увімкнено, при натисненні на клавішу з'являються різні символи.

Правила введення тексту:

- ✓ Між словами ставлять один пропуск.
- ✓ Перед розділовими знаками (; : . , ! ?) пропуск не ставлять.
- ✓ Дефіс у словах розміщують без пропусків.
- ✓ Перед тире і після нього ставлять пропуск.

У текстовому редакторі під час введення тексту може бути налаштована автоматична перевірка правопису.

Набери за допомогою клавіатури уривок із тексту улюбленого твору. Виправ помилки. Збережи текст.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РЕДАГУВАННЯ. ОСНОВНІ КОМАНДИ РЕДАГУВАННЯ

Коли користувач виконує набір тексту з клавіатури, він може помилитися. Редагування — це внесення в документ змін, виправлень і доповнень.

Щоб розділити рядок на дві частини, необхідно встановити курсор на початок нового рядка та натиснути клавішу Enter.

Об'єднати рядки можна так:

- ✓ установити курсор у кінець першого рядка, натиснути **Delete;**
- ✓ установити курсор на початок другого рядка, натиснути **BackSpace.**

Виділити фрагмент тексту можна так:

- ✓ установити курсор на початок фрагмента, натиснути ліву кнопку миші, перемістити курсор у кінець фрагмента, відпустити кнопку миші;
- ✓ установити курсор на початок фрагмента тексту, натиснути клавішу **Shift.** За допомогою клавіш керування перемістити курсор у кінець фрагмента і відпустити клавішу **Shift.**

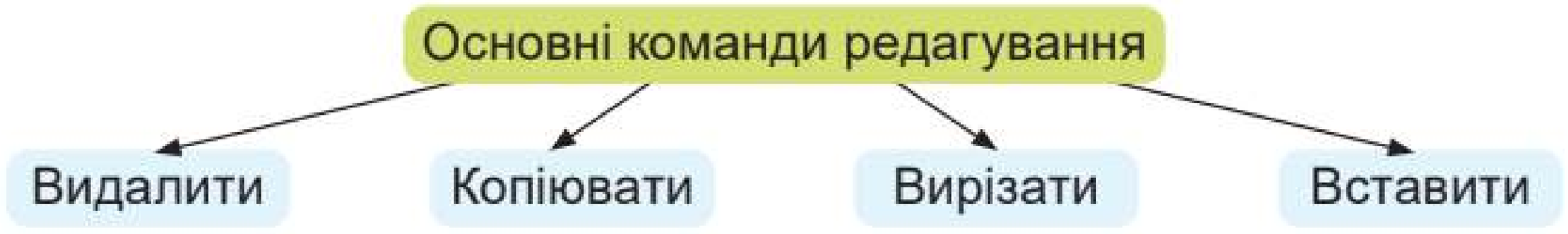

Скопійований або вирізаний фрагмент уміщують у буфер обміну.

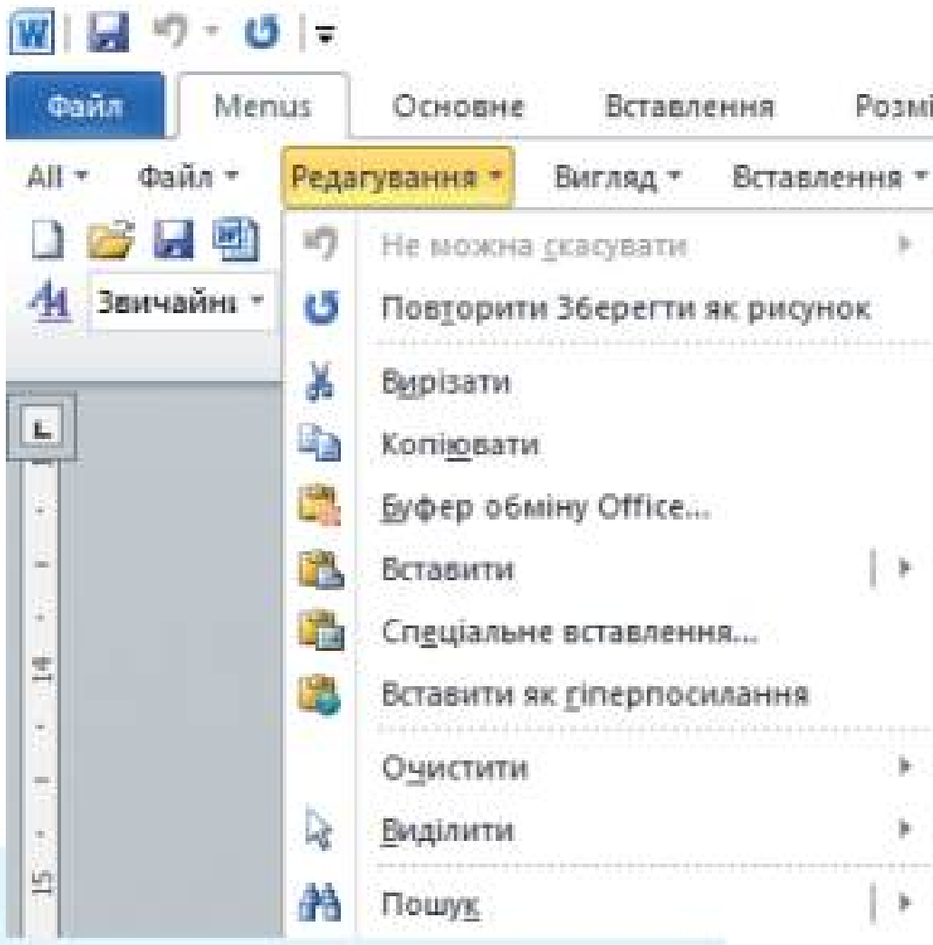

Що таке буфер обміну? Чим відрізняються команди **Копіювати** і **Вирізати**?

Виконай вправи з редагування текстів (*на вибір*). Збережи відредагований текст.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ДОПОВНЕННЯ ТЕКСТІВ ЗОБРАЖЕННЯМИ

Документи, з якими працює користувач, повинні мати привабливий вигляд. **Форматування** — це зміна зовнішнього вигляду текстового документа.

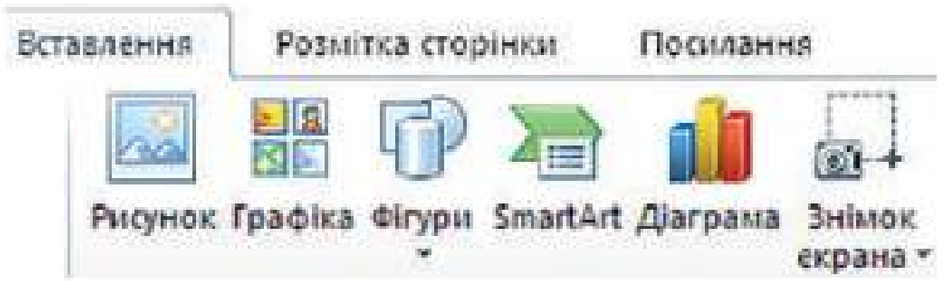

Зображення можна вставити:

1. Із цифрового фотоапарата чи графічного редактора.

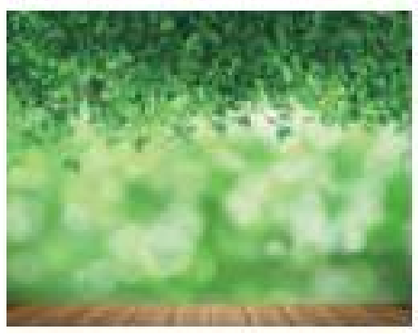

2. Із колекції Microsoft Clipart.

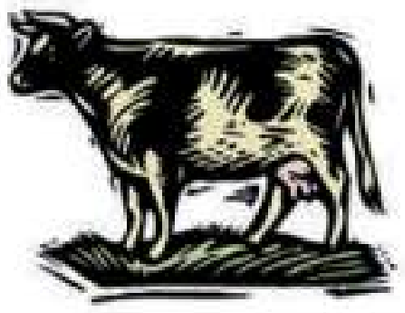

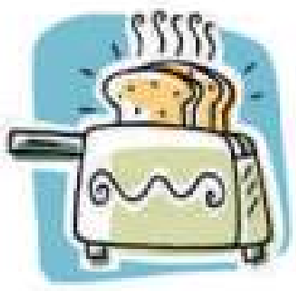

3. Із вкладки **Фігури**.

4. Як об'єкти **SmartArt**.

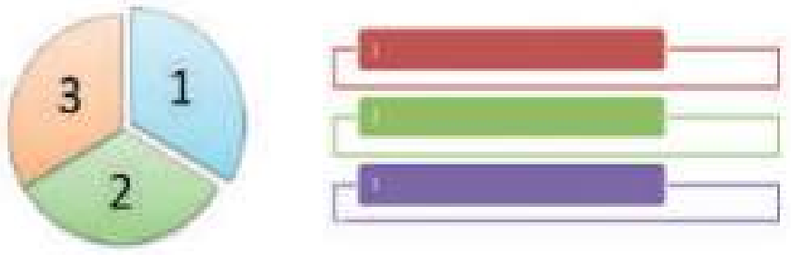

Щоб вставити зображення в документ, необхідно: 1) вибрати команду **Вставлення — Рисунок;** 2) вибрати зображення; 3) натиснути кнопку **Вставити.**

Для поєднання малюнків і тексту використовують команду **Обтікання текстом.**

Щоб вставити фігуру в документ, необхідно: 1) вибрати команду **Вставлення — Фігури;** 2) вибрати фігуру; 3) вставити фігуру; 4) відредагувати її зображення.

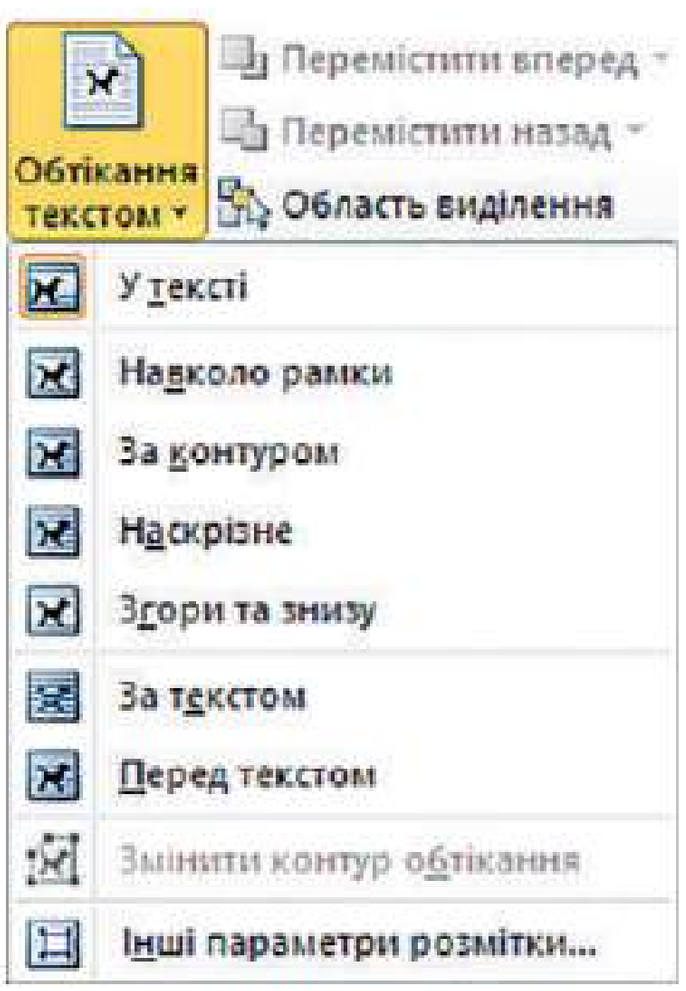

1. Відкрий текстовий документ.
2. За допомогою команди **Вставлення — Фігури** розмісти в ньому п'ять різних фігур.
3. Відредагуй їх за вказівкою вчителя / вчительки.
4. Збережи файл.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЕТАПИ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ

Інформаційна модель — це модель об'єкта, представлена у вигляді інформації, що описує істотні для реального об'єкта властивості та зв'язки між ними.

Які канцелярські інструменти можна використати для створення інформаційної моделі на паперовому носієві?

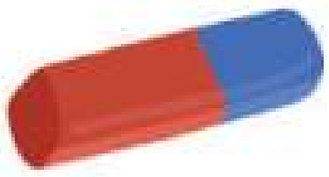

Відгадай, про кого йдеться в загадках.

- ✓ Улітку сірий, узимку білий.
- ✓ Уночі не спить, мишей сторожить.
- ✓ У лісі вогник рудуватий шишки лускає завзято.
- ✓ Довгі ноги, довгий ніс, по болоті ходить скрізь.

Цифрові технології дозволяють створити інформаційні моделі за допомогою комп'ютера, смартфона, графічного планшета. Для цього потрібно мати відповідне програмне забезпечення.

Для словесного подання моделей використовують текстові редактори, для графічного — графічні.

Якщо для дослідження необхідно поєднати в моделі текстову й графічну інформацію, анімацію, то використовують редактори презентацій.

Вибір засобу залежить від мети створення моделі та способу, яким можна краще відобразити суттєві властивості об'єкта.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Щоб побудувати інформаційну модель, необхідно:

- ✓ Визначити мету створення моделі.
- ✓ Виділити суттєві властивості об'єкта.
- ✓ Установити взаємозв'язки між різними об'єктами.
- ✓ Вибрати форму подання інформаційної моделі.
- ✓ Вибрати програми, за допомогою яких буде створено інформаційну модель.

Розглянемо інформаційну модель «Річки України». Мета її створення — порівняння ознак. Суттєвими властивостями є назви водойм, їх довжина, місце, куди вони впадають. Для моделі можна використати схему, діаграму чи таблицю.

Назва річки	Дніпро	Дністер
Довжина, км	2201	1362
Куди впадає	Чорне море	Чорне море

Створи інформаційну модель для будь-якого об'єкта (*на вибір*) із використанням текстового та графічного редакторів.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

СТВОРЕННЯ ТЕКСТОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ У ТАБЛИЧНІЙ ФОРМІ

Інформаційні моделі відображають властивості реальних об'єктів і зв'язки між об'єктами.

Які програми використовують для створення інформаційних моделей?

У табличних моделях властивості представлені у вигляді списку, а їх значення — у комірках таблиці.

Таблиця містить стовпці та рядки. Перелік однотипних об'єктів розміщують у першому стовпці, а значення властивостей — у наступних.

За допомогою таблиць зручно подавати, наприклад, відомості про досягнення учнів, меню їдальні, розклад руху потягів тощо.

Наведи приклади таблиць, які ти використовуєш під час навчання.

Щоб побудувати таблицю в середовищі текстового редактора, потрібно:

- ✓ Установити курсор у місце, де має міститися таблиця.
- ✓ Вибрати в меню команди **Вставка — Таблиця.**
- ✓ Указати розмір таблиці (кількість стовпців і рядків).
- ✓ Унести до комірок таблиці текст. Переміщуватися між комірками можна за допомогою клавіші **Tab** або курсора.
- ✓ Відформатувати таблицю.

Створи в середовищі текстового редактора таблицю «Моя домашня бібліотека». Таблиця має містити назви книжок, прізвища авторів, роки видання, жанри.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

КОМП'ЮТЕРНІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Щоб презентувати новий продукт, послугу або інше досягнення з використанням комп'ютера, необхідно вміти створити комп'ютерну презентацію. Презентації використовують у різних сферах діяльності.

Назви́ галузі та професії людей, які можуть використовувати презентації у своїй діяльності.

Створити електронну презентацію допоможе програма **Microsoft Office PowerPoint.** Відкрити її можна за допомогою Головного меню або ярлика на Робочому столі.

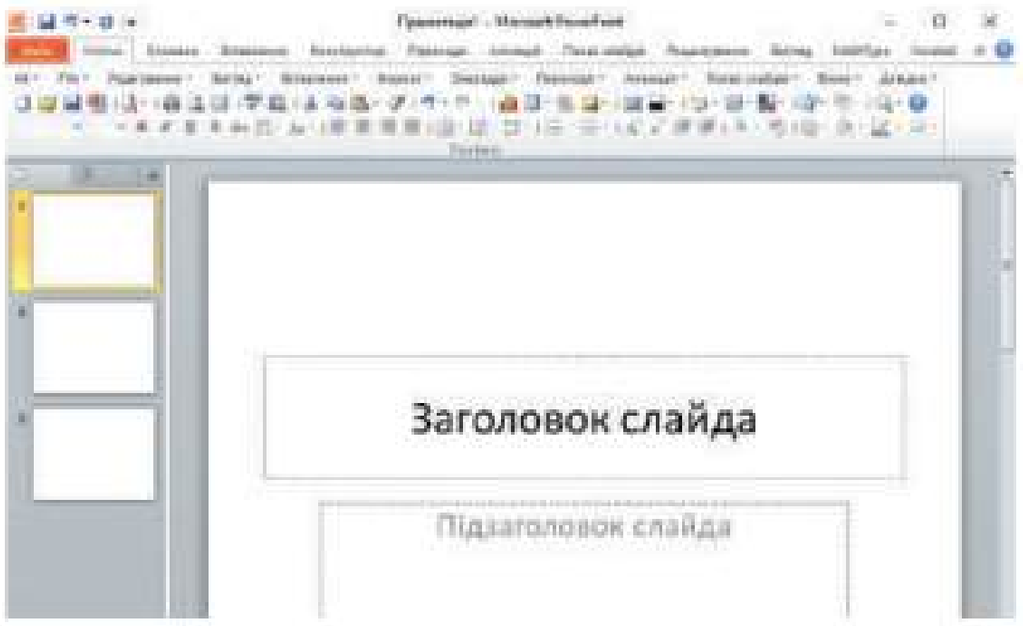

Презентації складаються з окремих кадрів — слайдів. Під час демонстрації кожен слайд затримується на екрані протягом певного часу. Такі презентації називають **слайдовими**.

Презентацію можна переглянути в кількох режимах.

Для демонстрування комп'ютерних презентацій використовують комп'ютер, мультимедійний проєктор, екран або інтерактивну дошку.

Як ти вважаєш, про що розповідається в презентаціях, слайди яких зображено на малюнках?

1. Відкрий запропоновану вчителем / учителькою презентацію.
2. Переглянь її зміст у режимі показу слайдів.
3. Вилучи «зайвий» за змістом слайд.
4. Упорядкуй слайди в логічній послідовності.

Продумай зміст слайдів для презентації «Мої шкільні предмети». Створи презентацію в середовищі PowerPoint і збережи її у своїй папці.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

СТВОРЕННЯ ТА РЕДАГУВАННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Після завантаження програми **PowerPoint** на екрані з'являється **титульний** слайд. Він має два об'єкти — Заголовок слайда та Підзаголовок слайда.

На наступних слайдах розміщують інформацію про об'єкт, який презентують. Для створення нового слайда потрібно натиснути кнопку **Створити слайд** із вкладки **Основне.** Він містить заголовок і місце для розташування об'єктів: текстів, малюнків, таблиць, діаграм, відео тощо.

Редагування презентації — це процес внесення змін у зміст слайдів.

Пригадай призначення клавіш для редагування тексту. Як можна виправити неправильно набрані символи?

Що потрібно зробити, щоб виправити помилки на слайдах презентації «Річки України»?

Річки україни виконав учень 4 класу Куліш петро	Річки України: Дніпро, Дністер, Десна, Темза.	Найбільша річка України — Дніппро.

Щоб зберегти презентацію, необхідно:

- ✓ Вибрати у вкладці **Файл** команду **Зберегти.**
- ✓ Указати місце збереження файлу.
- ✓ Увести ім'я файлу.
- ✓ Натиснути кнопку **Зберегти.**

Створи презентацію «Пори року».

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ТЕКСТ І ЗОБРАЖЕННЯ В ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Які об'єкти може містити слайд презентації?

До текстових об'єктів відносять тексти, підписи, заголовки, примітки. Вставити текст у презентацію можна за допомогою команди **Вставлення — Текстове поле.**

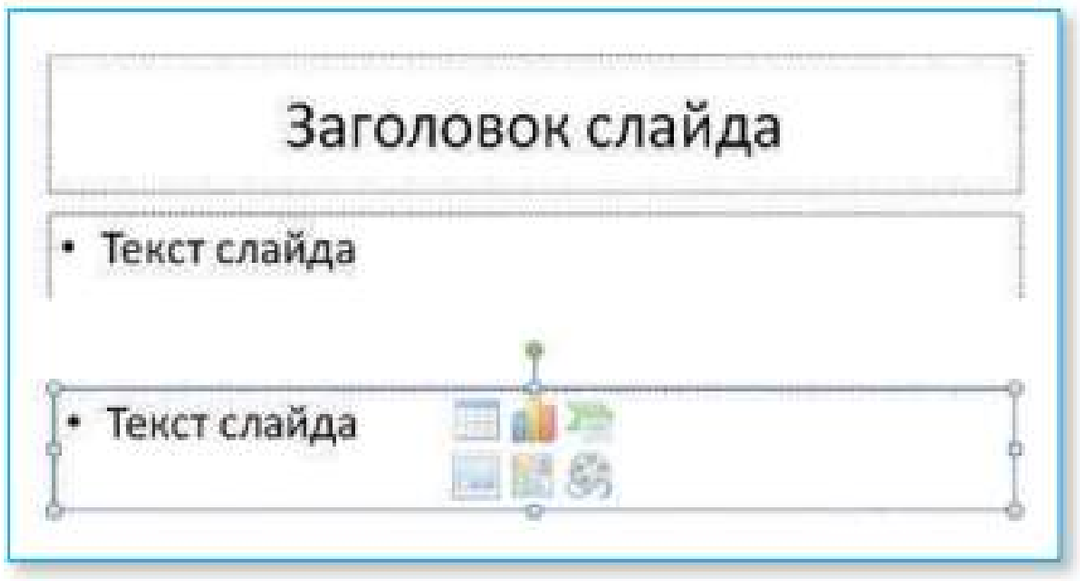

Який текст може міститися на титульному слайді презентації, якщо в ній ідеться про вирощування троянд, автори якої — учні 3 класу Леся і Данилко?

Графічні об'єкти роблять презентацію наглядніше і зрозуміліше. Усі графічні об'єкти розміщують на слайдах за допомогою вкладки **Вставлення.**

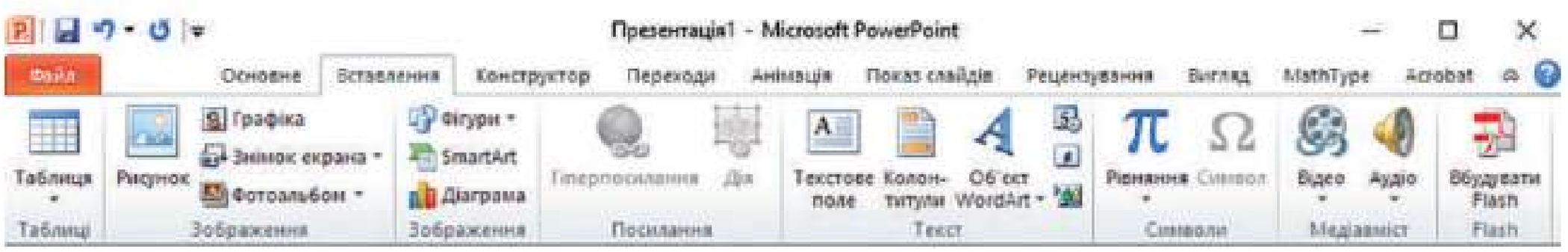

Над графічними об'єктами можна виконувати такі дії: змінювати розмір і колір, повертати, обтинати, переміщувати, копіювати, видаляти.

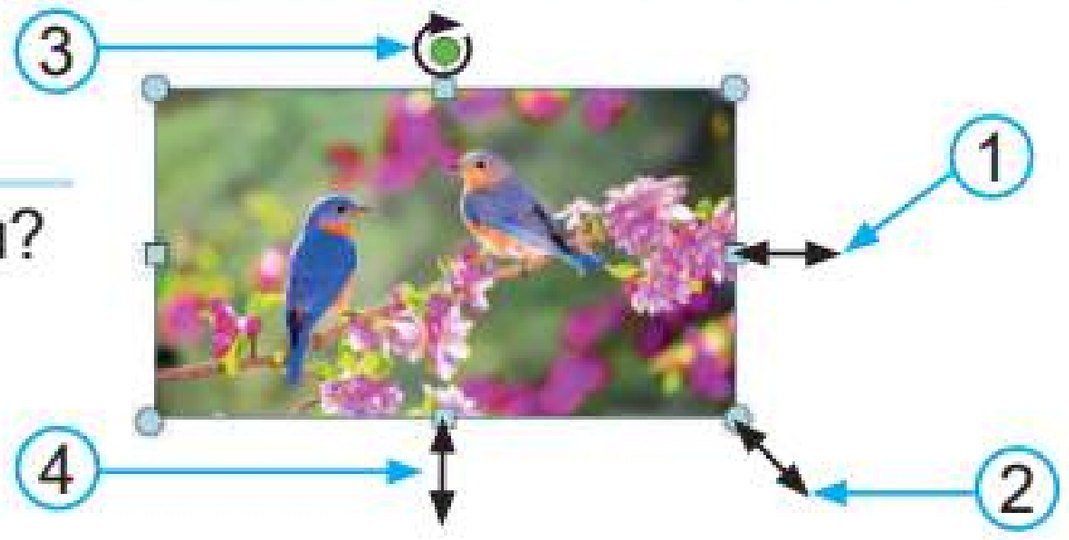

Що позначено цифрами?

Створи презентацію «Загадки», яка має містити текст загадок і графічні об'єкти: малюнки, фігури, фігурний текст.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ФОРМАТУВАННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

У тебе вже є певний досвід створення презентацій. І ти, напевно, розумієш, що всі елементи на слайдах мають бути зрозумілими.

Які дії можна виконувати над символами в тексті презентації? Які дії можна виконувати над графічними об'єктами?

Під час створення презентації важливо дібрати розмір, колір і накреслення символів так, щоб інформація сприймалася легко.

Процес зміни властивостей об'єктів називають форматуванням.

Текст у межах абзацу можна вирівнювати по-різному: за лівим або правим краями, по центру, за шириною.

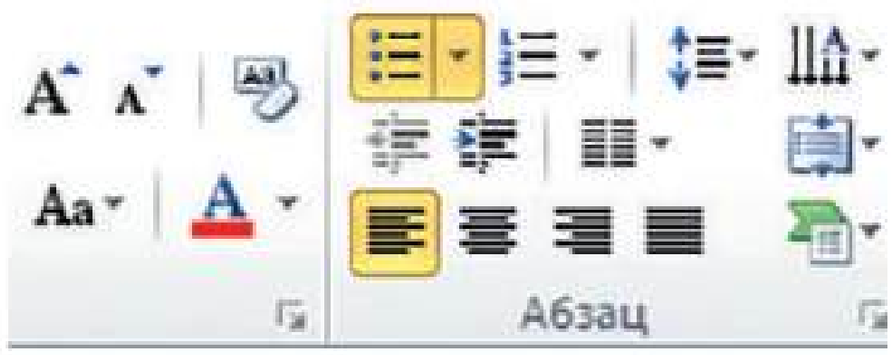

Назви́ властивості текстових символів. Які дії потрібно виконати для зміни властивостей символів?

Колір фону та шрифту на слайді мають бути такими, щоб глядач чітко бачив текст. Для зміни кольору тла необхідно викликати контекстне меню ескізу слайда і за допомогою команди **Формат тла** вибрати потрібний колір. Зауваж, що дія буде виконана лише для активного слайда. Щоб використати цей колір для решти слайдів, потрібно виконати команду **Застосувати до всіх**.

Створи презентацію «Мої улюблені мультфільми».

Слайд 1 (титульний). Назва презентації, її автор / авторка.

Слайд 2. Перелік трьох улюблених мультфільмів.

Слайди 3–5. Інформація про мультфільм (назва, персонажі, рисунки).

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

РЕЖИМ ПОКАЗУ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Комп'ютерні презентації призначені для самостійного перегляду або супроводу доповіді.

Перед створенням презентації необхідно визначити її мету та зміст, підготувати текст, дібрати ілюстрації. Потім вдало розмістити текстові та графічні об'єкти на слайдах, відформатувати їх. Урешті переглянути готову презентацію, виправити недоліки, якщо вони є, та зберегти її.

Під час створення презентації може виникнути потреба в зміні черговості розміщення слайдів. Для цього використовують режим **Сортування слайдів**. Щоб змінити послідовність слайдів, необхідно встановити курсор на ескізі слайда, який потрібно перемістити. Потім натиснути ліву кнопку миші і, не відпускаючи її, перетягнути слайд у потрібне місце.

Демонстрування презентації здійснюють у режимі Показ слайдів, який можна виконати з першого або поточного слайда.

Перехід між слайдами відбувається за допомогою клавіш керування курсором або комп'ютерної миші.

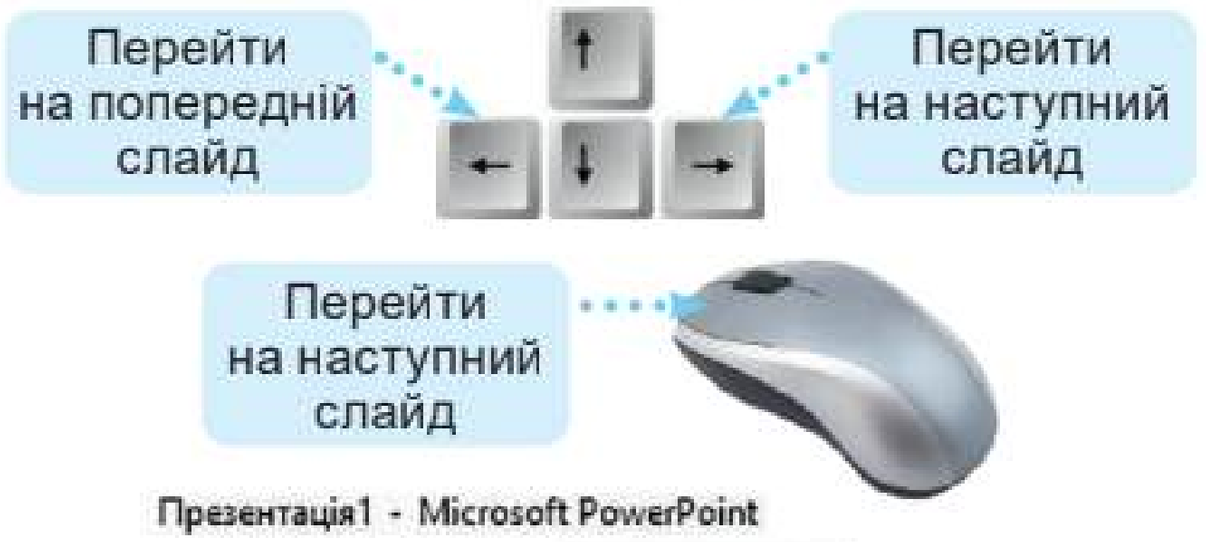

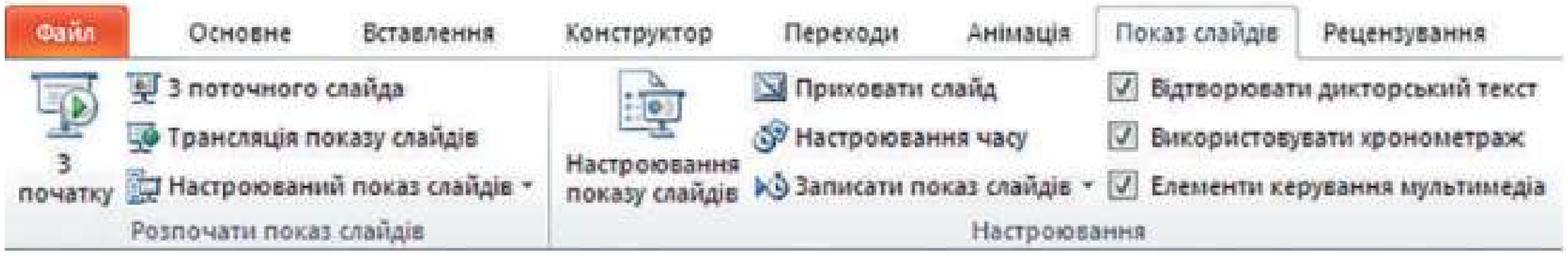

Створи презентацію за заданою темою і продемонструй її в класі.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

КОМАНДИ І ВИКОНАВЦІ. АЛГОРИТМ. СПОСОБИ ПОДАННЯ АЛГОРИТМУ

Алгоритм — це послідовність команд для досягнення певної мети.

Виконавець — це об'єкт, який може виконати заданий алгоритм.

Система команд виконавця — це набір команд, які виконавець може виконати.

Середовище виконавця — це об'єкти, з якими працює виконавець, та дії, які він виконує над ними в процесі реалізації алгоритму.

Назви́ виконавців і дії, які вони можуть виконувати.

Команди можна задавати різними способами: словами, жестами, світловим пером тощо. Якщо команда не входить у систему команд виконавця, він не зможе її виконати.

Наведи приклади виконавців і команд, які вони не можуть виконувати.

Алгоритм можна задати різними способами: словесним, графічним, у вигляді блок-схеми.

Словесна форма запису алгоритму	Графічна форма запису алгоритму	Форма запису алгоритму у вигляді блок-схем

Підійди до дошки
Візьми крейду
Намалюй сонечко

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЛІНІЙНІ АЛГОРИТМИ

Алгоритмом може бути інструкція зі складання конструктора, використання побутових приладів тощо.

Один учень / одна учениця пропонує завдання, інший / інша називає дії, необхідні для його виконання.

1 група учнів. Описати дорогу до магазину. Перейти вулицю за відсутності світлофора.

2 група. Пришити ґудзик. Визначити будову слова.

3 група. Додати два двоцифрові числа. Зібрати гербарій.

Кожен крок алгоритму є командою для виконавця. Команди виконують у певній послідовності.

Алгоритм, у якому всі дії виконують послідовно, одна за одною, називають лінійним.

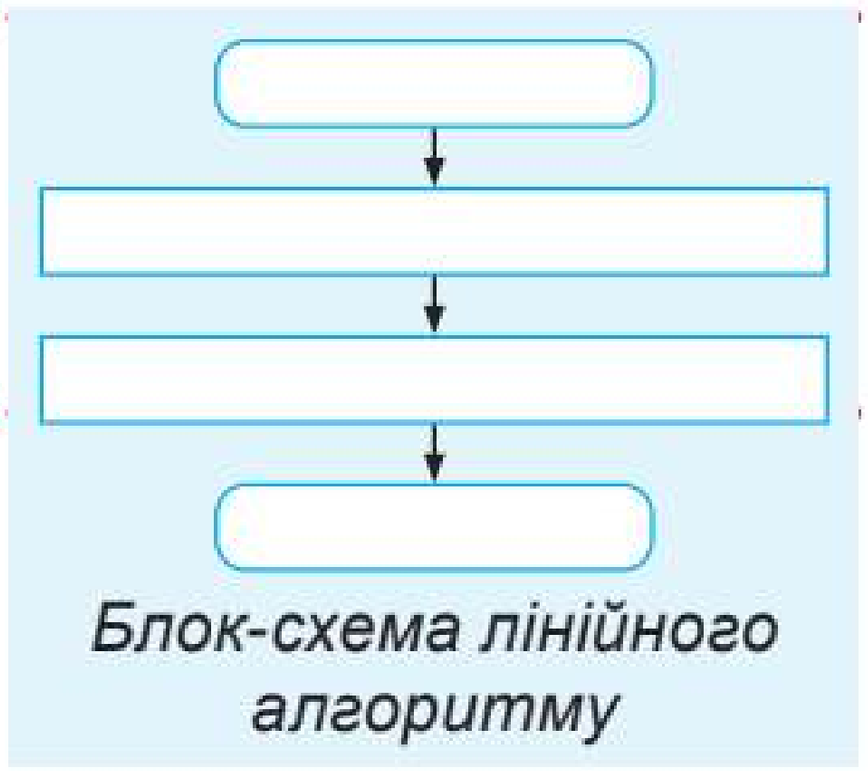

Блок-схема лінійного алгоритму

Назви́ команди, які необхідно виконати, щоб сервірувати стіл для чаювання.

Хто може бути виконавцем цього алгоритму? Назви́ команди виконавця.

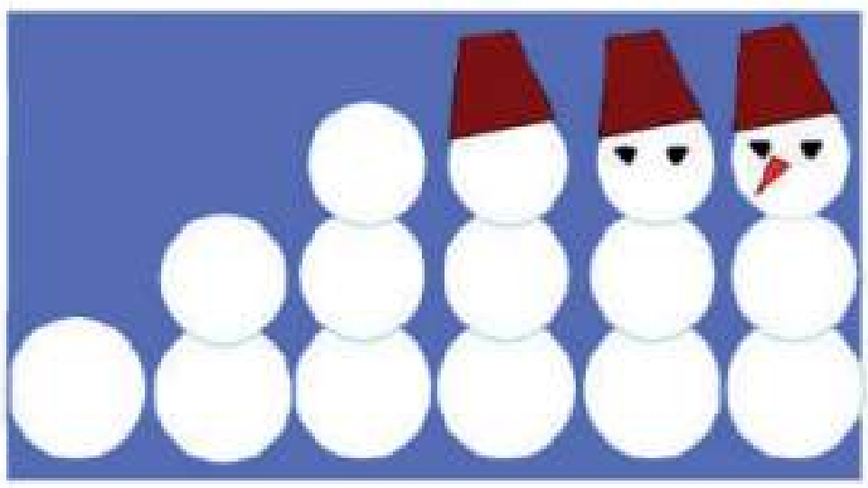

1 2 3 4 5 6

Створи за заданим учителем / учителькою алгоритмом малюнок у середовищі графічного редактора.

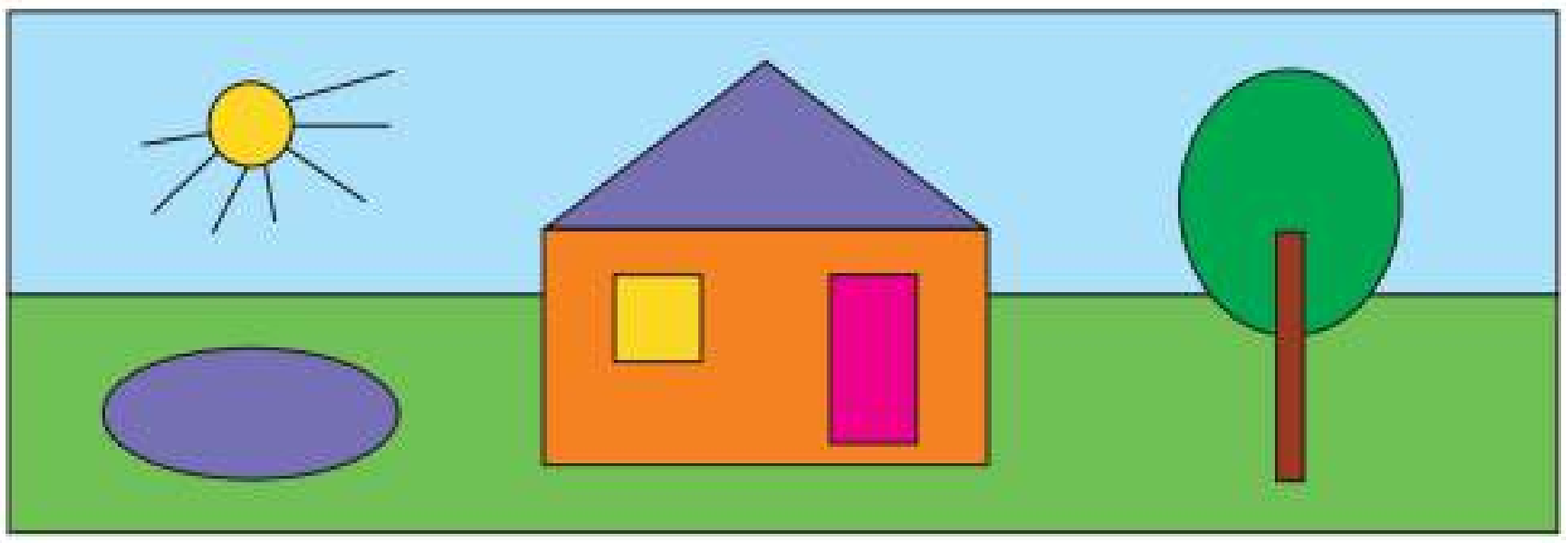

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЗНАХОДЖЕННЯ ТА ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК В АЛГОРИТМАХ

Під час складання алгоритмів можуть виникнути помилки, через що результат буде не таким, як очікують.

Наприклад, учень знайшов / учениця знайшла значення виразу: $(5 + 6) - (9 + 2) = 4$.

Як ти вважаєш, яку помилку допущено в обчисленні? Склади алгоритм, за яким мав діяти виконавець. Укажи правильну відповідь.

Знайди помилки в блок-схемі алгоритму переходу перехрестя, обладнаного світлофором.

Розглянь ряд об'єктів. Їх відсортували за вказаним алгоритмом. Визнач, чи є помилка в результаті виконання алгоритму.

1. Передостанній стає першим.
2. Останній — другим.
3. Третій залишається на своєму місці.
4. Другий стає четвертим.
5. Перший — останнім.

Склади алгоритм малювання вантажівки. Скільки різних вантажівок можна намалювати за допомогою запропонованих геометричних фігур?

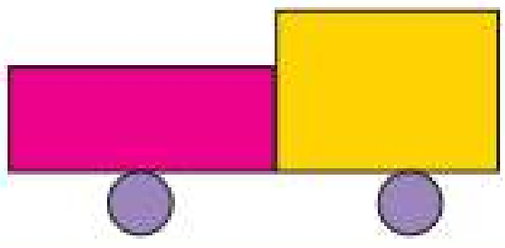

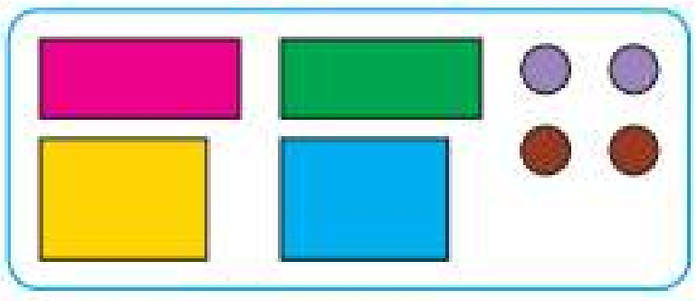

У середовищі графічного редактора намалюй вантажівки, використовуючи відповідний алгоритм.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

СТВОРЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ ЗА ВЛАСНИМИ АЛГОРИТМАМИ

Усі ми звикли виконувати ті чи інші завдання, різноманітні вказівки тощо. Зазвичай це логічні дії, які слід робити в певній послідовності.

Як ти вважаєш, що буде результатом виконання зображеного нижче алгоритму?

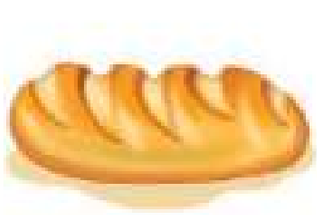

Запиши алгоритм малювання куба.

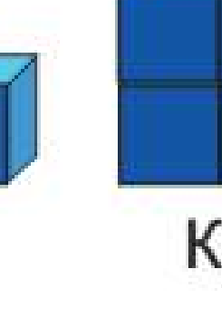

Запропонуй алгоритми побудови фігури.
(Починати складати фігуру потрібно завжди з нижнього найдальшого ряду зліва направо).

Крок 1 Крок 2 Крок 3 Крок 4 Крок 5

Склади алгоритми для побудови зображених фігур.

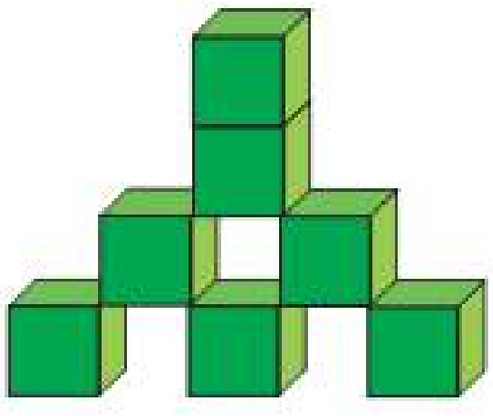
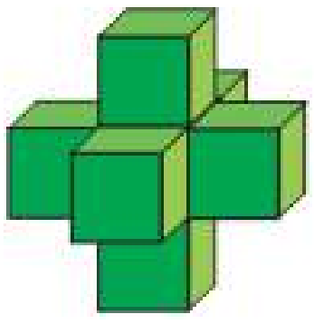

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЛОГІЧНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Висловлювання — це твердження, про яке можна сказати, що воно або істинне (правильне), або хибне (неправильне).

Наведи приклади істинних і хибних висловлювань.

Які з поданих речень можна назвати висловлюваннями?

- ✓ Коли ми підемо на виставу?
- ✓ Щоб знайти невідомий доданок, потрібно від суми відняти відомий доданок.
- ✓ Зі святом!
- ✓ Усі сторони квадрата рівні.
- ✓ $7 + 8 = 15$.
- ✓ Який чудовий вечір!
- ✓ Число 6 — парне.

Які з висловлювань є однаковими за змістом до висловлювання «Андрій старший за Юрка»?

- ✓ Андрій молодший за Юрка.
- ✓ Юрко не старший за Андрія.
- ✓ Андрій не старший за Юрка.
- ✓ Юрко молодший за Андрія.

Складне висловлювання — це висловлювання, яке складається з двох чи більше простих.

Наприклад:
Дніпро і Дністер впадають у Чорне море.
Івасик або Марічка влітку поїдуть до бабусі.

Перетвори хибні висловлювання на істинні.

- ✓ Груші ростуть на ялині.
- ✓ Рим — столиця України.
- ✓ Дніпро впадає в Тихий океан.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Якщо висловлювання містить умову, його називають **умовним**.

Наприклад:

Якщо в прямокутнику всі сторони рівні, **то** це — квадрат.

Продовж речення.

- ✓ Якщо горить червоне світло світлофора, то пішоходу...
- ✓ Якщо сума чисел дорівнює 10 і один із доданків дорівнює 5, то...
- ✓ Якщо змішати червоний колір із синім, то одержимо...
- ✓ Якщо ти виконав / виконала домашнє завдання, то...
- ✓ Якщо пролунав шкільний дзвоник, то...
- ✓ Якщо надворі дощ, то...
- ✓ Якщо журавлі відлітають у вирій, то...

Якщо червоний колір замінити на білий, а білий — на червоний, то який малюнок отримаємо?

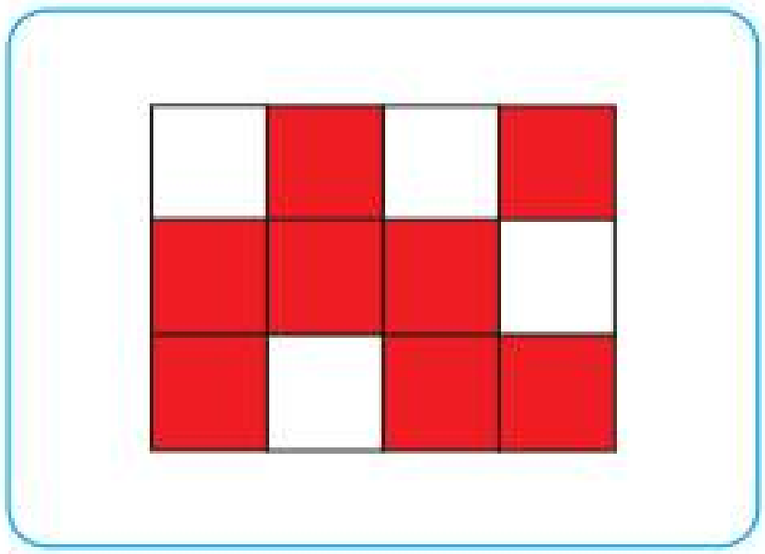

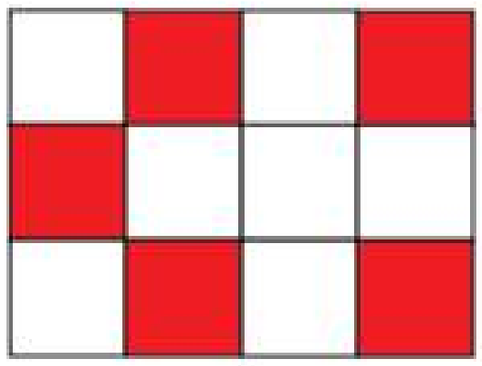

1

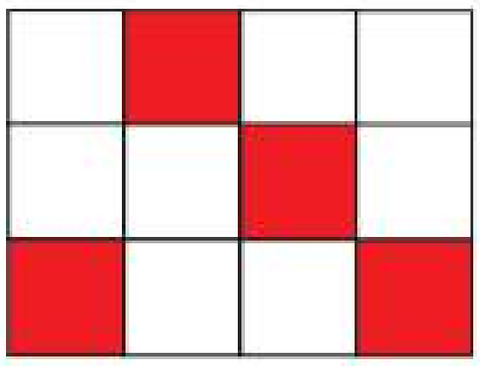

2

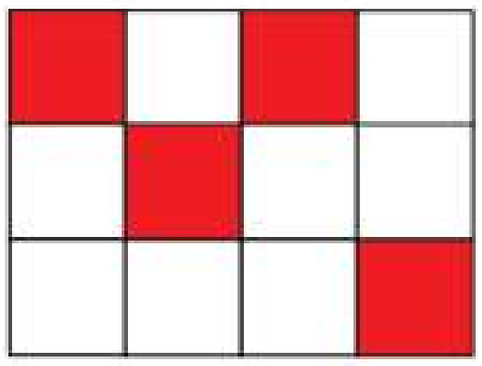

3

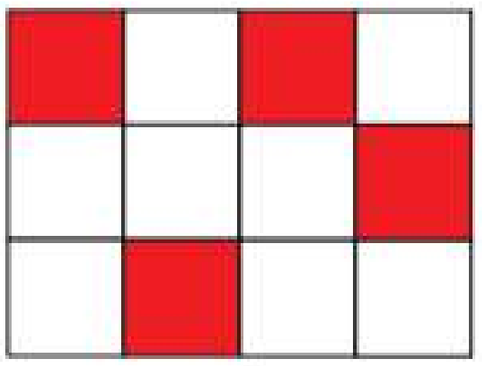

4

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

ЗМІСТ

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ 3

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДА (ПРОДОВЖЕННЯ) 4

Гриби 4
Бактерії 6
Значення організмів у природі та житті людини. Охорона рослинного і тваринного світу 8
Ялинка-веселинка 11
Ліс — природне угруповання 12
Луки — природне угруповання 15
Прісна водойма — природне угруповання 17
Пташка взимку 19
Море — природне угруповання 20
Червона книга України 22
Зимова казка 24

РОЗДІЛ 3. ЛЮДИНА І ПРИРОДА 25

Людина — частина природи. Роль природи в житті людини 25
Вплив людини на природу 27
Професії, пов'язані з діяльністю людини в природі 29
Торбинка-сіточка 31
Властивості матеріалів 32
Використання матеріалів 34
Техніка та технології 36
Сніговичок з ниточок 38
Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини 39
Правила поведінки в природі 41
Ощадливе використання природних ресурсів 43
Індійський слон 45
Охорона природи 46

РОЗДІЛ 4. ЛЮДИНА 48

Організм людини 48
Шкіра. Значення шкіри для організму людини. Догляд за шкірою 50
Вишиваємо хрестиком 52
Скелет і м'язи людини, їх значення та запобігання захворюванням 53
Органи травлення людини, їх значення та запобігання захворюванням 55
Правила здорового харчування 57
Ірис 59
Органи дихання людини, їх значення та запобігання захворюванням 60
Органи кровообігу людини, їх значення та запобігання захворюванням 62
Головний і спинний мозок людини, їх значення та запобігання захворюванням 64
Сердечко 67
Органи чуття людини, їх значення та запобігання захворюванням 68
Розвиток людини протягом життя 70
Умови здорового способу життя 72
Бджілка 74
Зовнішність людини 75
Риси характеру, які сприяють досягненню успіху 77

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з іншими людьми 79
Смайлик 81
Пізнання себе та своїх можливостей 82
Навчання — складова життєвого успіху 84
Вчимося вчитися 86
Піаніно 88
Взаємодія та співпраця з іншими людьми 89
РОЗДІЛ 5. ЛЮДИНА У СУСПІЛЬСТВІ 91
Людина — частина суспільства 91
Незвичайна фотосесія 93
Стосунки людей у суспільстві 94
Україна — незалежна держава 96
Мій сонячний дім — це моя Україна 98
Державні свята України 99
Пам'ятні події та народні свята України 101
Праця людей різних професій 103
Подарунок до Великодня 105
Господарська діяльність людей рідного краю 106
Сучасні народні ремесла рідного краю 108
Взаємозв'язок між вчинком і наслідком 110
Курчатко із сюрпризом 112
Правопорушення 113
РОЗДІЛ 6. ЛЮДИНА І СВІТ 115
Земля — спільний дім для всіх людей 115
Кульбабки 117
Україна — європейська держава 118
Рудий клоун Бім 120
ІНФОРМАТИКА 121
Властивості об'єкта. Створення моделі об'єкта за заданими властивостями 122
Зміна значень властивостей тексту як об'єкта (колір, шрифт, накреслення) ..123
Текстові редактори (процесори). Середовища для читання текстів 124
Уведення символів за допомогою клавіатури 125
Редагування. Основні команди редагування 126
Доповнення текстів зображеннями 127
Етапи створення інформаційної моделі 128
Створення текстових інформаційних моделей у табличній формі 130
Комп'ютерні презентації 131
Створення та редагування презентацій 132
Текст і зображення в презентації 133
Форматування презентації 134
Режим показу презентації 135
Команди і виконавці. Алгоритм. Способи подання алгоритму 136
Лінійні алгоритми 137
Знаходження та виправлення помилок в алгоритмах 138
Створення зображень за власними алгоритмами 139
Логічні висловлювання 140

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

Навчальне видання

ЖАРКОВА Ірина Іванівна
МЕЧНИК Лариса Андріївна
РОГОВСЬКА Лілія Ігорівна
ПОНОМАРЬОВА Лілія Олександрівна
АНТОНОВ Олександр Григорович

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
У двох частинах

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Відповідальна за випуск *Надія Вітушинська*
Літературний редактор *Любов Левчук*
Обкладинка *Юлії Деркач*
Художнє оформлення *Володимира Поворозника, Олени Демчак, Юлії Деркач*
Технічний редактор *Олександр Гриців*
Редагування та комп'ютерна верстка *Надії Вітушинської*

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 11,67. Обл.-вид. арк. 10,83.
Тираж 0000. Замовлення № 0000.
Видавець, виготовлювач і розповсюджувач видавничої продукції
Редакція газети «Підручники і посібники»
46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-31
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5143 від 05.07.2016 р.

© Жаркова І. І., та ін.
© Видавництво «Підручники і посібники»

КАРТА ЄВРОПИ

ІСЛАНДІЯ
ШВЕЦІЯ
ФІНЛЯНДІЯ
НОРВЕГІЯ
ЕСТОНІЯ
РОСІЯ
ЛАТВІЯ
ЛИТВА
ДАНІЯ
ІРЛАНДІЯ
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ
НІДЕРЛАНДИ
БІЛОРУСЬ
БЕЛЬГІЯ
НІМЕЧЧИНА
ПОЛЬЩА
ЧЕХІЯ
УКРАЇНА
СЛОВАЧЧИНА
ФРАНЦІЯ
МОЛДОВА
ШВЕЙЦАРІЯ
АВСТРІЯ
УГОРЩИНА
СЛОВЕНІЯ
РУМУНІЯ
ХОРВАТІЯ
ГРУЗІЯ
ПОРТУГАЛІЯ
ІСПАНІЯ
ІТАЛІЯ
СЕРБІЯ
БОЛГАРІЯ
ГРЕЦІЯ
ТУРЕЧЧИНА
КІПР

1 Боснія і Герцеговина
2 Чорногорія
3 Албанія
4 Північна Македонія
5 Косово
6 Люксембург
7 Андорра
8 Мальта

ВПРАВА НА РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ

Розглянь уважно малюнки. Запам'ятай їх.

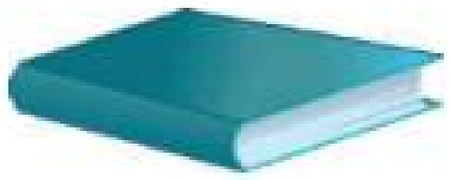
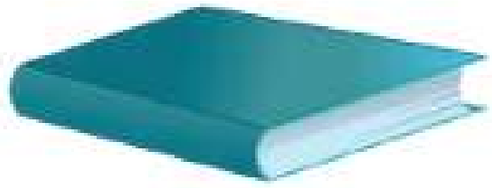
Закрий верхню частину сторінки. Відшукай малюнки, які ти запам'ятав / запам'ятала, серед зображених нижче.